

EDİRNELİ GÜFTÎ ALİ VE
ŞAH U DERVİŞ MESNEVİSİ

by

Murat Umut İnan

Submitted to
The Institute for Graduate Studies in Social Sciences
in partial fulfillment of the requirements
for the degree of
Master of Arts

Boğaziçi University

2006

ABSTRACT

Edirneli Güftî Ali and His Masnavi: *Şah u Derviş*

by

Murat Umut İnan

The subject of this thesis is a *masnavi* titled *Şah u Derviş* (King and Beggar), written by the seventeenth century Ottoman poet, Güftî. Güftî, renowned for his biographical work on Ottoman poets titled *Teşrifatü'ş-Şuara*, was born in Edirne and spent most of his life in Rumelia, where he served as a *qadi* (Islamic judge). He completed his *masnavi* in 1650, 27 years before his death in Edirne.

The thesis presents the critical edition of Güftî's *Şah u Derviş* (King and Beggar) along with an index, and analyzes the *masnavi* from a text-based standpoint. The *masnavi* is analyzed in terms of form, content, style and structure. It is also studied with regard to the main elements of narrative: Time, setting, narrator, characters, motifs and metaphors are studied and critically evaluated.

By especially taking the basic findings of the narrative analysis of the *masnavi* into consideration, as a general remark, it can be stated that although *Şah u Derviş* does not exhibit some 'interesting phenomena,' it provides valuable information on the use of narrative elements in Ottoman *masnavis*. Therefore, *Şah u*

Derviş, as a literary text, can shed a light on the nature of narrative in the Ottoman literary tradition.

ÖZET

Edirneli Güftî Ali ve *Şah u Dervîş* Mesnevisi

Murat Umut İnan

Bu tezin konusu, 17. yüzyıl Osmanlı şairlerinden Güftî'nin kaleme aldığı *Şah u Dervîş* adlı mesnevidir. Edebiyatımızda *Teşrifatü's-Şuara* adlı şairler tezkiresi ile ün kazanmış olan Güftî, Edirne'de doğmuştur. Yaşamının büyük bir bölümünü Rumeli'de geçirmiş, Rumeli'nin çeşitli vilayetlerinde kadılık yapmıştır. 1677 yılında Edirne'de vefat eden şair, *Şah u Dervîş* adlı mesnevisini 1650 yılında tamamlamıştır.

Bu tez, şairin *Şah u Dervîş* adlı mesnevisinin edisyon kritikli metnini vermekte ve bu mesneviyi metin merkezli bir incelemeye tabi tutmaktadır. Çalışmada, mesnevi biçim, içerik, üslup ve yapı açısından ele alınmıştır. Buna ek olarak, mesnevi, şu temel anlatı öğeleri çerçevesinde incelenmiş ve değerlendirilmiştir: Zaman, mekân, anlatıcı, karakterler, motifler ve metaforlar.

Mesnevinin anlatı özelliklerinin incelenmesinin sonucunda ulaştığımız temel bulgulardan hareketle, genele ilişkin bir saptama olarak, şunu söylemek mümkündür: *Şah u Dervîş*, mesnevilerde anlatı öğelerinin kullanımı ile ilgili zengin bir malzeme sunmaktadır. Bu nedenle, bu mesnevi, edebî bir metin olarak, Osmanlı edebî geleneğindeki anlatının niteliğini kavramada ufuk açıcı olabilir.

İÇİNDEKİLER

EDİRNELİ GÜFTÎ ALÎ VE ŞAH U DERVÎŞ MESNEVÎSİ

ABSTRACT.....	iii
ÖZET.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMA LİSTESİ.....	vii
ÖNSÖZ.....	viii
1.GİRİŞ	
Güftî'nin Yaşamı.....	1
Güftî'nin Edebî Kişiliği.....	16
Güftî'nin Eserleri.....	22
2. ŞAH U DERVÎŞ MESNEVÎSİ	
Esere İlişkin Genel Bilgiler.....	29
Eserin İçerik Özellikleri.....	40
Eserin Dil ve Üslup Özellikleri.....	80
3. SONUÇ.....	109
4. NÜSHA TAVSİFİ.....	111
5. METİN TESPİTİNDE İZLENEN YOL.....	115
6. ÇEVİRİ YAZILI METİN.....	120
7. KAYNAKÇA.....	179
8. TAMLAMA DİZİNİ.....	185
9. TIPKIBASIM.....	199

KISALTMA LİSTESİ

A.g.e.	Adı geçen eser
A.g.m.	Adı geçen makale
A.g.t.	Adı geçen tez
AÜ	Ankara Üniversitesi
b.	beyit / beyitler
bkz.	bakınız
bs.	basım
c.	cilt
DTCF	Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
fs.	fasikül
h.	hicri
haz.	hazırlayan
İSAM	İslam Araştırmaları Merkezi
İÜ	İstanbul Üniversitesi
mlf.	müellif
nu.	numara
s.	sayfa
sy.	sayı
T.y.	Türkçe yazma
vd.	ve diğerleri
vr.	varak

ÖNSÖZ

Edirneli Güftî Ali, 17. yüzyıl divan şairlerindendir. 1677 yılında Edirne’de vefat eden şair, yüzyılın önde gelen şairleri arasında yer almamakla beraber, kaynaklarda adı, özellikle kaleme aldığı tezkiresi ile birlikte anılmaktadır. Aynı zamanda yüzyılın divan tertip etmiş bir şairi olan Güftî’nin çalışmamıza kaynaklık eden *Şah u Derviş* adlı mesnevisinin adı, gerek kaynaklarda gerekse de şair üzerine yapılan çalışmalarda belirtilmiş; ancak, eserin nüshasının nerede olduğuna dair net bir bilgi verilmemiştir. Bu nedenle, şu ana kadar bu mesnevinin metni ortaya çıkarılamamış, metin üzerine herhangi bir inceleme yapılamamıştır.

Tespitlerimize göre, mesnevinin -şu an için- elde mevcut eksiksiz tek nüshası, Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, nu. 599/1’de kayıtlı bulunmaktadır. İstanbul’daki diğer kütüphanelerde mesnevinin öteki nüsha ya da nüshalarına tesadüf edilmemiştir. Bu nedenle, bu çalışmada, mesnevi metni bu tek nüsha üzerinden takip edilmiştir. Ancak, tek nüsha üzerinden metin tespit etmenin zorlukları göz önüne alınarak, mesnevi metnini kurmada, yer yer, şairin öteki metinlerine de başvurulmuştur.

Çalışmada, öncelikle, Güftî'nin yaşamı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Bu giriş bölümünün ardından *Şah u Derviş* mesnevisinin incelenmesine geçilmiştir. Mesnevi incelemesi bölümü, kendi içinde üçe ayrılmıştır. İncelemenin ilk kısmında mesneviye ilişkin temel bilgiler verilmiş, mesnevinin künyesi ortaya konmuştur. Ardından, ikinci kısma geçilmiş; mesnevinin içerik özellikleri ele alınmıştır. İncelemenin son bölümünde ise eserin dil ve üslup özellikleri üzerinde durulmuştur. Mesnevi incelemesi bölümünü takip eden bölümlerde, sırasıyla, mesnevi nüshasının tavsifi yapılmış, metin tespitinde izlenen yöntem açıklanmış ve ardından mesnevinin çeviri yazılı metni verilmiştir.

Güftî'nin söz konusu mesnevisini ele alan, böylelikle de şairin unutulmuş bir eserini ortaya çıkaran bu çalışmanın her aşamasında destek ve yardımlarını gördüğüm sayın hocam Prof. Dr. Günay Kut'a, mesnevi beyitlerinin yorumlanması konusunda değerli görüşlerine başvurduğum Doç. Dr. Zehra Toska'ya, özellikle mesnevi incelemesinin çatısını oluşturmada bana yol gösteren Doç. Dr. Zeynep Sabuncu'ya ve çözmekte zorlandığım kimi Farsça tabir ve söyleyişleri bana tek tek izah eden sayın İsmet Verçin'e burada teşekkürlerimi sunuyorum.

1. BÖLÜM

GİRİŞ

Güftî'nin Yaşamı, Edebî Kişiliği ve Eserleri

Güftî'nin Yaşamı

On yedinci yüzyıl divan şairlerinden Güftî'nin yaşamı hakkında bilgi veren kaynakların¹ sayısı fazla ise de bu kaynakların verdiği bilgiler gayet sınırlıdır. Söz

¹ Güftî hakkında bilgi veren kaynaklar şunlardır: Şeyhî Mehmet Efendi, *Şakaik-i Nu'maniye ve Zeyilleri*, c. 3, *Vakayü'l-Fuzala* I, haz. Abdülkadir Özcan (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), s. 688-691; *Safâyî Tezkiresi*, vr. 237a-237b, Esad Efendi Bölümü nu. 2549, Süleymaniye Kütüphanesi, İstanbul; *Riyaz-ı Belde-i Edirne*, c. 2, s. 538-542, Nadir Eserler Bölümü nu. 10392, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, İstanbul; İsmail Belig, *Nuhbetü'l-Asar Li-Zeyli Zübdeti'l-Eşar*, haz. Abdülkerim Abdülkadiroğlu (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1999), s. 355-360; *Mecelletü'n-Nisab*, vr. 369a, Halet Efendi Bölümü nu. 628, Süleymaniye Kütüphanesi, İstanbul; *Enisü'l-Müsamirin*, vr. 84b, Nadir Eserler Bölümü T.y. nu. 451, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, İstanbul; *Zeyl-i Zübdetü'l-Eşar*, s. 54, Nadir Eserler Bölümü T.y. nu. 2401, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, İstanbul; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Arifin, Esmâü'l-Müellifin ve Asarü'l-Musannifin*, c. 1 (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1951), s. 762; Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, c. 2, haz. Seyit Ali Kahraman (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), s. 549; Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c. 2, haz. Cemal Kurnaz ve Mustafa Tatçı (Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2000), s. 391; Mehmet Nail Tuman, *Tuhfe-i Nailî: Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, c. 2, haz. Cemal Kurnaz ve Mustafa Tatçı (Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2001), s. 855-856; Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi* (İstanbul: Resimli Ay Matbaası, 1940), s. 252; Kâşif Yılmaz, Güftî: Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Tezkiyeciliği ile Divanı, Zafer-namesi ve Teşrifatü's-Şuarasının Tenkidli Metni (Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 1983), s. 1-50 [Bir nüshası: İSAM Kütüphanesi, nu. TEZ 928 GÜF]; Kâşif Yılmaz, *Güftî ve Teşrifatü's-Şuarası* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2001), s. 11-50; *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, "Güftî" maddesi; Kâşif Yılmaz, "Edirneli Güftî Ali ve Teşrifatü's-Şuara'sı," *Yedi İklim* 6, sy.47 (Şubat 1994), s. 116-118; Faruk K. Timurtaş, "XVII. Asır Şairlerinden Edirneli Güftî ve Teşrifatü's-Şuara'sı," *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 2, sy.3-4 (Mayıs 1948), s. 193-221; Faruk K. Timurtaş, XVII. Asır Şairlerinden Güftî ve Teşrifatü's-Şuarası (Mezuniyet tezi, İstanbul Üniversitesi, 1946); Faruk K. Timurtaş, *Tarih İçinde Türk Edebiyatı*, 6. bs. (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1999), s. 292; Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 4. bs. (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1998), s. 303-304; M. Fuad Köprülü, "Edirneli Güftî," *Milli Mecmua*, nu.108 (1928), s. 1735-1736; M. Fuad Köprülü, "Edirneli Güftî," *Milli Mecmua*, nu.109 (1928), s. 1750-1751; M. Fuad Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1986), s. 396; Haluk İpekten, *Türk Edebiyatının Kaynaklarından Türkçe Şuara Tezkireleri* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1988), s. 120-124; Hüseyin Ayan vd., *Büyük Türk Klasikleri*, c. 5 (İstanbul: Ötüken-Söğüt, 1987), s. 238-250; *Türk Dili ve Edebiyatı*

konusu kaynaklar içerisinde Güftî'nin yaşamı hakkında en geniş bilgiyi *Safayî Tezkiresi* ile *Vakayü'l-Fuzala* vermektedir. Güftî'nin yaşamı bu iki kaynakta şu şekilde anlatılmaktadır:

Safayî Tezkiresi: Nâmı 'Alîdür. ... maḥmiye-i Edirnedən be-dîdâr olmuştur. Evā'il-i ḥālinde taḥşîl-i ma'ārifden soñra mülāzim ve ṭarîḳ-i ḳazāya 'āzim olmağla Rûm ili ḳādılları silkine sâlik olup ... biñ seksen sekiz ḥudūdında fevt olmuştur.²

Vakayü'l-Fuzala: Güftî 'Alî Efendidür. Gül-bün-i vücudı ḥāk-i pāk-i Edirnedən zuhûr ve āfitāb-ı feyz-i ezelîden istifāza-i nûr-ı şu'ur idüp 'ulemā-yı kirāma ḥizmet ve birinden iḥrāz-ı şeref-i mülāzemet eyleyüp devr-i merātib ve aḥz-i revātib iderek kırk akçe medreseye mevşûl andan dahı ma'zûl oldıḳdan soñra sâlik-i semt-i ḳazā ve mālîk-i ezimme-i ḥükm ü imzā olup Rûm ili ḳalem-revinde birkaç manşiba ḳādı olmuştı idi. Biñ seksen sekiz târîḥinde fevt oldu.³

Şairin yaşamına dair bilgi veren öteki tüm kaynaklar, *Safayî Tezkiresi* ile *Vakayü'l-Fuzala*'nın verdiği bilgileri tekrarlamaktadır. Kaynakların Güftî'nin yaşamına dair

Ansiklopedisi, “Güftî” maddesi; *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, “Güftî” maddesi; *Türk Ansiklopedisi*, “Güftî” maddesi; *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, “Güftî” maddesi; Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, c. 2 (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971), s. 698-699; Sadettin Nüzhet Ergun, *Tanzimat’a Kadar Muhtasar Türk Edebiyatı Tarihi ve Nümuneleri* (İstanbul: Sühulet Kütüphanesi, 1931), s. 366-367; Vasfî Mahir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 2. bs. (Ankara: Edebiyat Yayınevi, 1970), s. 458; Tahir Olgun, *Manzum Bir Muhtıra* (İstanbul: İttifak Matbaası, 1931), s. 87-88; Rıdvan Canım, *Başlangıçtan Günümüze Edirne Şairleri* (Ankara: Akçağ, 1995), s. 321-325; *İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu*, c. 2 (Ankara: Maarif Vekaleti, 1959), s. 442-443; Fehmi Edhem Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, c. 2 (İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları, 1961), s. 157; *İstanbul Kütüphaneleri Tarih-Coğrafya Yazmaları Kataloğu-I: Türkçe Tarih Yazmaları*, fs. 7 (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1947), s. 585. Kâşif Yılmaz, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*’ne yazdığı “Güftî” başlıklı maddenin bibliyografya kısmında, Güftî hakkında bilgi veren kaynaklar arasında Riyazî’nin (ö. 1644), İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi’nde kayıtlı olan *Riyazü’ş-Şuara*’sını da göstermiştir: “Riyazî, *Riyazü’ş-Şuara*, İÜ Kütüphanesi, T.y., nu. 761, vr. 114b.” Ancak, Güftî’nin adı, 761 numaralı Türkçe yazmanın ilgili sayfasında yer almamaktadır. Sayfa 114b’de şair Keşfi’nin adına tesadüf edilmiş; ardından yazmanın tümü taranmıştır. Ancak, yazmada Güftî’nin adı bulunamamıştır.

² *Safayî Tezkiresi*, vr. 237a-237b.

³ Şeyhî Mehmet Efendi, s. 688.

verdiği bu kısıtlı malumata birkaç küçük ilave yapmada, şairin *Teşrifatü's-Şuara* adlı tezkiresi bize yardımcı olmaktadır. Özellikle, bu tezkirede şairin kendisini anlattığı madde (tezkirenin 84. maddesi) dikkate değerdir; bu nedenle şairin elimizdeki tezkiresini, öteki kaynaklara eklemek yerinde olacaktır. Tezkirede her ne kadar yergi ve alayla iç içe bir anlatım tercih edilmiş ise de Güftî, kendisini anlattığı maddede yaşamı ve özellikle de kişiliği ile ilgili önemli ipuçları vermektedir:

1. Mülk-i Rūmuñ harîf-i bed-şinevi
Güftî-i ibnekâr-ı Edrenevî
2. Bî-nevâ-yı zühâl-sitâre-i ğam
Herze-güftâr-ı meclis-i 'âlem
3. Bu zemînüñ ğalaṭ-hücûmıdur
Dâğ-ı silk-i kuzât-ı Rûmîdür
6. Semt-i nazmuñ harîf-i bî-bâkî⁴
Mütelâşî kadîd (ü) tiryâkî
7. Bezm-i dehrüñ tamâm-ı dil-hûnı
İbnenüñ Bû-'Alî-i gerdûnı
8. Ya'nî ibne cemâ'at-ı dehre
Mütelâşî imâm-ı bî-behre
11. Ne berehmen ne rind ü ne zâhid
Küfr ü ilhâda vâriş-i vâhid
16. Lîk şahş-ı sühân-şinâsîdür
Hâtem anuñ sühân-gedâsıdur
19. Ülfet-endüz-ı mülk-i ğurbetdür
Ser-girân (u) vaṭan-ferâġatdür
23. Her zamân dil-siyâh u tîre-çerâğ
Ġonca-i hâr-zâd-ı dâmen-i bâğ
44. Bu kadar güft ü gûy-ı nâ-çespân
Oldı ser-meşķ-i nükteye 'ünvân
45. Hep ğaraż baḥş-i mâcerâdur hep
Meşķ-i enmûzec-i şaḳadur hep⁵

⁴ Altıncı beytin ilk dizesi, Kâşif Yılmaz'ın esas aldığı yayınında (*Güftî ve Teşrifatü's-Şuarası*) varyant olarak verilmiştir. Yukarıda, Yılmaz'ın verdiği bu varyant tercih edilmiştir. Bkz. Yılmaz, *Güftî ve Teşrifatü's-Şuarası*, s. 200-201.

Şairin Edirneli olduğu ve Rumeli’de kadılıklarda bulunduğu bilgilerini tekrarlayan yukarıdaki parçada dikkati çeken asıl nokta, şairin kendisini nasıl tanıttığına ilişkindir. Güftî’nin telaşlı ve aceleci bir insan olduğunu, gurbette uzun süredir sıkıntılı bir yaşam sürdüğünü ve maddi durumunun pek de iyi olmadığını yukarıdaki parçadan öğrenmekteyiz. Bunlara ilaveten, Güftî’nin kendisini güçlü bir şair olarak gördüğünü, ‘söz’ söylemede iddialı olduğunu da anlamaktayız. M. Fuad Köprülü’nün, makalesinin başına kaydettiği beyitte olduğu gibi, yukarıdaki parçanın son iki beytinde şairin nüktedan kişiliğini de görmekteyiz.

Elde mevcut kaynaklardaki tüm bu bilgileri bir araya getirdiğimizde, Güftî’nin adının Ali olduğunu, Edirne’de doğduğunu ve 1677 (h. 1088) yılında Edirne’de vefat ettiğini öğrenmekteyiz. Güftî Ali’nin doğum tarihi ise belli değildir; ancak, on yedinci yüzyılın ilk yarısında doğduğu kabul edilmektedir. Ağâh Sırrı Levend, yüzyılın divan tertip etmiş bir şairi ve aynı zamanda tezkirecisi olan Edirneli Güftî Ali’nin adının *Vakayîü’l-Fuzala* adlı eserde, IV. Mehmet zamanı (1648-1687) şairleri arasında yer aldığını bildirmektedir.⁶ Güftî’nin ailesi ve yetiştiği çevre hakkında, elde mevcut şu kaydın dışında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır: Güftî’nin babasının adının Mehmet olduğu, eldeki kaynaklar içinde yalnızca *Hediyyetü’l-Arifin, Esmâü’l-Müellifin ve Asarü’l-Musannifin* adlı eserde kayıtlıdır.⁷

⁵ A.g.e., s. 200-203.

⁶ Levend, s. 362.

⁷ Bağdatlı İsmail Paşa, s. 762.

Eğitimi Edirne’de tamamladıktan sonra,⁸ önce kırk akçe müderrisliğine; müderrislikten azledildikten sonra da kadılık mesleğine giren Güftî, yaşamının büyük bir bölümünü Rumeli’de geçirmiştir. Rumeli’nin çeşitli vilayetlerinde kadılık yapan Güftî’nin, hangi vilayetlerde bulunduğunu bilemiyoruz; ancak kaleme aldığı eserlerden elde ettiğimiz ipuçları sayesinde birtakım sonuçlara varıyoruz. Örneğin, şairin divanında bulunan *Selanik Seyahatnamesi* başlıklı bir kasideden,⁹ kendisinin Selanik’te bir ara kadılık yaptığı anlaşılmaktadır:

Diñleñ ey nükte-şināsān-ı cihān-ı ma‘nā
Yine bir hezl-eşer nādire-i tāze-edā

...

Ser-güzeşt-i dil-i miñnet-keş ü ğam-fersāyı
İdeyin zīver-i nevk-i kalem-i nādire-zā

...

Rūzigār ile o şehre gelüp oldum vāşıl
Eyledüm her țarafa şarf-ı nıgeh bī-pervā

Gördüm ol şehirde kālā-yı hūnerden ğayrı
Cümle maqbūl ü pesendīde vū zībende revā

⁸ Kaynaklarda, Güftî’nin eğitimi ile ilgili net bir bilgi mevcut değildir. Şairin hangi medreselerde eğitim gördüğü ve kimlerden ders aldığı bilinmemektedir. *Sicill-i Osmanî*’deki “özellikle ilm-i fereste (atçılıkta) mahirdir” kaydının dışında, Güftî’nin hangi ilimleri çalıştığı konusunda da herhangi bir bilgi yoktur.

⁹ Güftî üzerine bir doktora tezi hazırlamış olan Kâşif Yılmaz, *Selanik Seyahatnamesi* başlıklı kasidenin, tezin Divan bölümünde yer alan LXII. kaside olduğunu bildirmektedir. Bkz. Yılmaz, *Güftî ve Teşrifâtü’ş-Şuarası*, s. 12. Yılmaz’ın doktora tezinin bir nüshası İSAM Kütüphanesi’nde bulunmakta; ancak bu nüshada divanın metni yer almamaktadır. Bu nedenle, *Selanik Seyahatnamesi*’nin bütününe inceleme fırsatı bulamadım. Yalnızca, M. Fuad Köprülü’nün “Edirneli Güftî” adlı makalesinde alıntılıdığı kadarıyla, ben de yukarıda bu kasideden alıntı yapacağım. Tezin İSAM Kütüphanesi’ndeki nüshasında, inceleme bölümlerine ek olarak, Güftî’nin *Teşrifâtü’ş-Şuara* adlı tezkiresi ve üç küçük hikâyesi bulunmaktadır. Bu üç küçük hikâye, sırasıyla, şunlardır: “Hikâyet-i Ser-Güzeşt,” “Hikâyet” ve “Hikâyet-i Germâbe vü Mu‘âmele-i Dellāk ü ‘Acem-i Seyyâh.” Bu çalışmada, Kâşif Yılmaz’ın doktora tezinden yapılacak alıntılar ve bu teze verilecek referanslar, tezin İSAM Kütüphanesi’ndeki nüshasına aittir.

Cümle hep emti‘a-i buhl u denā’et rāyic
Cins-i kālā-yı hüner nākış u bī-ḳadr ü behā

Görmemiş süfrelerin dīde meger naḳş-ı ḫayāl
Görmemiş gūşe-i nānını meger bād-ı şabā

...

Bād nā’il olamaz devlet-i meclislerine
İtse cārū-keşī-i derlerini şubḫ u mesā¹⁰

Güftî, yukarıdaki beyitlerden de anlaşıldığı üzere, Selanik halkını sert bir dille eleştirmekte, bir ara bulunduğu Selanik şehri hakkında yaptığı gözlemleri beyit beyit sıralamaktadır. Bu gözlemlerin ardından şairin nükteci yönü yine ağır basmaktadır. Güftî seyahatnamenin sonunda, tüm bu anlatılanlardan maksadının “şaka” olduğunu dile getirmekte, tüm söylediklerinin aslında bir “ḫ̣āb u ḫayāl”den ibaret olduğunu söylemektedir:

Âḫir ey Güftî olup dīde-küşā seyr itdüm
Cümle hep ḫ̣āb u ḫayāl imiş olan cılve-nümā

Ḥāşā sırr-ı hezeyān-güster ola kilḳ-i terüm
Belki oldı ḳalemüm semt-i şaḳada ber-pā

Bā’iş-i güft ü şünūd olmağ-içün yārāna
Eyledüm ṭarz-ı nev-āyīn-i şaḳayı icrā¹¹

Güftî’nin bir ara Selanik’te bulunduğu bilgisine ilaveten, bir de onun şair ve aynı zamanda kadı olan Talib ile yine Selanik’te tanıştığını ve bu şair ile yakın dostluğunun olduğunu biliyoruz. Güftî, *Teşrifatü’ş-Şuara* adlı tezkiresinde meslektaşı Talib için bir madde kaleme almış ve Talib ile olan dostluğunu şu beyitlerle ifade etmiştir:

¹⁰ Köprülü, “Edirneli Güftî,” s. 1736.

¹¹ A.g.m., s. 1736.

1. Rūmda kâzî-i kazâ-îrād
Bir dahı Tâlib-i sūhan-inşād
2. ‘İlm ü ‘irfāna kūşîşi vardur
Derk-i ma‘nāya verzişi vardur
4. Şi‘ri dāğ-ı derūn-ı hoş-ķalemān
Rūşenā-yı zamîr-i tîre-dilān
8. Ūlfet-endūz-ı Güftî-i şeydā
Yār-ı dîrîne-i dil-i rüsvā
9. Hāk bu kim ūstād-ı ‘ālemdür
Reviş-i tāzede müsellemdür
10. Bezm-i yārāna olsa pîş-nihād
Böyledür şi‘r-i Tâlib-i ūstād
11. Sābıkā bu dil-i heves-perver
Ki Selānîki itdi cāy u maķarr
12. Oldı manzūr şi‘r-i Tâlibden
Baña bu şi‘r-i hūb u tāze-sūhan¹²

Güftî’nin tezkiresinden elde ettiğimiz bilgiler ışığında, onun dönemin öteki şairleri ile de yakın dostluklar kurduğunu öğrenmekteyiz. Güftî, tezkiresinde dönemin önde gelen şairlerinden Neşatî’den (ö. 1674) övgüyle söz eder, bu arada kendi yaşamına dair önemli ipuçları verir:

10. Lafz-ı şi‘r-i hoş u sitāre-redîf
Metn-i i‘cāz-ı rûzigāra redîf
12. Her sözi gerçi nükteyi cāmi‘
O da Güftî gibi siyeh-ţālî‘
14. Dāğ-ı evzā‘-ı Rūmdur o dahı
Bî-dil ü ğām-rüsūmdur o dahı
15. Bu siyeh-kāse rûzigār-ı denî
İtmiş anı da dāğ-ı dil-şikenî
38. Rūmda tāze-gūy-ı bî-pervā
Hāk budur kim Neşatî-i şeydā
39. Güftî-i zār u miḥnet-āyîne
Hem-dem ü ğam-kūsār-ı dîrîne

¹² Yılmaz, *Güftî ve Teşrifâtü ‘ş-Şuarası*, s. 168-169.

40. Rūzigār ile bu iki rencūr
Oldı telh-ābe-nūş-ı bezm-i huzūr
41. Gerçi oldı nifāk-ı haşm-ı ‘acūz
Āteş ü na‘l-i ūlfet-i Bihrūz
42. Līk olmaz hūkūḳ-ı hem-düşī
Tā ebed ‘illet-i ferāmūşī¹³

Güftî’nin bir diğēr şair dostu da Sofyalı Vahid Çelebi’dir. Güftî, tezkiresine Vahid Çelebi’yi dâhil etmiş, yakın dostundan şu şekilde bahsetmiştir:

1. Rūzigāruñ ḫarīf-i bezm-i nevi
Biri dahı Vahīd-i Şōfyavī
2. ‘Ālemüñ rind-i nūkte-engīzi
Hem-‘ayār-ı Vahīd-i Tebrīzī
6. Oldı ḫālā o hoş-nişīn-i ḳabūl
Sākin-i merzūbūm-ı İstanbūl
7. Zātı hoş-şoḫbet ü sūtūde-şifāt
Nā’il-i ṭab‘-ı fāyizü’l-berekāt
8. Merd-i hoş-ṭab‘-ı meclis-i ‘ālem
Meclis-ārā nedīm-i pāk-şiyem
9. Semt-i ‘ilm ü hūnerde şaḫş-ı ferīd
Rūzigār-ı ḫayāle merd-i vahīd
12. Oldı ol rūzigār-ı nazma zāhīr
Āşinā-yı ḳadīm-i ‘abd-i faḳīr¹⁴

Güftî, tezkiresinde Sofyalı Fethî adlı bir ‘şakird’inden de söz etmektedir. Bu durum, Güftî’nin, müderris sıfatıyla, kendi döneminin yetenekli gençlerini yetiştirdiğini, genç şairlere üstatlık yaptığını göstermektedir:

1. Tāze şākird-i Güftî-i üstād
Bir dahı Fethī-i sūḫan-īrād
2. Hoş-edā tıfl-ı tāze-ṭarḫ-ı sūḫan
Şōfya-mevlid ü ḫired-mesken

¹³ A.g.e., s. 225-227.

¹⁴ A.g.e., s. 238-239.

7. Ȧab‘ı bezm-i hayâlde ekşer
Eyler îrâd-ı meclis-i dîger
8. Gerçi ser-cüş-ı nûktedür sühânı
Germ ider şad-hezâr encümeni
9. Güftî-i zâra bâ-‘umûm u huşûş
‘Aql-pādâş-ı nûkte-i mahşûş
10. Güftî-i zâr u ‘aql-ı küll-eşeri
Veled-i ma‘nevî tutar pederi¹⁵

Güftî’nin hayatta kimlerden himaye gördüğünü, kendi eserlerinden öğrenmekteyiz. Şairin, ilmiye ricali içinde haklarında en fazla kaside yazdığı kişiler, IV. Mehmet döneminin şeyhülislamlarından Kara Çelebizade Abdülaziz Efendi (ö. 1657)¹⁶ ile Bahayî Mehmet Efendidir (ö. 1654).¹⁷ Bu durum, şairin bu kişilerden takdir ve himaye gördüğünün önemli bir göstergesidir.¹⁸ Nitekim *Teşrifatü’ş-Şuara*’da Abdülaziz (Azizî) ve Bahayî Efendi’lerden övgüyle bahsedilmesi ve bu kişilerin himmet ve cömertliklerinin methedilmesi, bu fikri desteklemektedir. Yergi ve alayın

¹⁵ A.g.e., s. 193-194.

¹⁶ Güftî’nin Şeyhülislam Kara Çelebizade Abdülaziz Efendi’den övgüyle bahseden iki kasidesi vardır. Bu kasideler, Kâşif Yılmaz’ın bildirdiğine göre, *Divan*’daki LV ve LVI numaralı kasidelerdir. Bkz. Yılmaz, Güftî: Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Tezkireciliği, s. 3.

¹⁷ Yılmaz’ın doktora tezinden öğrendiğimize göre, Güftî, divanında yer alan iki mesneviyi (III ve IV numaralı mesneviler) ve altı kasideyi (XXXIII, XXXIV, XXXVI, LI, LII, LIII numaralı kasideler) Bahayî Efendi adına kaleme almıştır. Bkz. A.g.t., s. 3. Ayrıca Güftî, M. Fuad Köprülü’nün bildirdiğine göre, *Şah u Derviş* adlı mesnevisini, yine, Bahayî Efendi adına yazmıştır. Bkz. Köprülü, “Edirneli Güftî,” s. 1750.

¹⁸ Şeyhülislam Bahayî Mehmet Efendi’nin Güftî’yi takdir ve himaye ettiği sonucuna varmak mümkün ise de, Kâşif Yılmaz’ın *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*’ne yazdığı “Güftî” başlıklı maddede bu konuya ilişkin verdiği şu bilgiyi doğrulayacak elde mevcut herhangi bir veri bulunmamaktadır: “Nitekim Bahayî Efendi şeyhülislam olunca Güftî de Bağdat kadısı olmuştur.” Elde mevcut kaynaklar, Güftî’nin Rumeli’de kadılık yaptığı konusunda hemfikirdir. Yılmaz’ın sözünü ettiği Bağdat kadılığı ise Güftî’ye değil; bir başka şaire, şair Ünsî’ye verilmiştir. Bu konu, *Teşrifatü’ş-Şuara*’da, Güftî’nin Ünsî’yi anlattığı maddede açıkça belirtilmiştir. Bkz. Yılmaz, *Güftî ve Teşrifatü’ş-Şuara*, s. 98-100.

egemen olduğu bir üslupla kaleme aldığı tezkiresinin genelinde sivri dilliliği yeğleyen Güftî'nin, yardım ve himayelerini gördüğü kişilerden hürmetkâr bir dille bahsetmesi, dikkat çekicidir. Bu kişilerin başında Abdülaziz ve Bahayî Efendi'ler gelmektedir. Güftî, Abdülaziz Efendi'den şu şekilde söz etmektedir:

1. Rûmda tâze-gûy-ı şî'r-i rûsûm
Biri dahı 'Azîzî-i merhûm
2. Rûzigâruñ edîb-i meh-nesebi
Dûdmân-zîver-i Kâra Çelebi
3. Levh-i şî'ri gül-i ğarîbe-nümûn
Hoş u nîgû fûtâde-i mazmûn
13. Hâk bu kim nûkte-dân-ı 'âlem idi
Vâdî-i cûdda müselleme idi
16. Luţf-ı Hâk anı ber-murâd itsün
Rûh-ı pâkini ya'nî şâd itsün
17. Virmiş idi o himmet-i mevfûr
Dil-i Güftî-i nâ-şabûra sürûr¹⁹

Güftî, "Mevlânâ Bahâyî Efendi"nin kendisini "ğarķ-ı baħr-ı kerem" eylediği günleri de özlemle anmakta ve hamisinden övgüyle bahsetmektedir:

4. Eylemekle 'atâ-yı mevfûr
Ĝarķ-ı baħr-ı kerem bu mehcûr
5. İktizâ itdi ola zîb-i rûsûm
Nakl-i nâm-ı Bahâyî-i merhûm
6. Hâk bu ki nûkte-dân-ı 'âlem idi
Şîve-i cûdda müselleme idi
8. 'İlmi fûştâyî-i mücerred idi
'Ulemâ aña tıfl-ı ebced idi
10. Olmış idi o nûkte-senc-i güzîn
Reşk-i tab'-ı Bahâyî-i Kâzvîn
12. Rûzigâruñ o nûkte-ilbâsı
Bilûr idi maķâdir-i nâsı²⁰

¹⁹ Yılmaz, *Güftî ve Teşrifâtü 'ş-Şuarası*, s. 186-187.

²⁰ A.g.e., s. 102-103.

Şairin bazı saray mensupları ve devlet ileri gelenleriyle ilgili manzumeleri bulunmakla beraber,²¹ bu kişilerin himayesini elde edip etmediği belli değildir. Bunun yanında, Güftî'nin özellikle sarayın himayesini elde etmeye çalıştığının iki önemli kanıtı vardır: Güftî, kızlar ağası Süleyman Ağa'nın Mahmut Paşa Camisi'nin civarında yaptırdığı çeşme için iki tarih yazmıştır.²² Ayrıca, dönemin padişahı IV. Mehmet'in bir hamam yaptırması münasebetiyle bir tarih düşürmüştür.²³

Eldeki bu kısıtlı verilerden, şairin gördüğü himaye ve yardımların mahiyeti tam olarak bilinemese de bu yardımların yeter düzeyde olmadığı, Güftî'nin; hemen her eserinde içinde bulunduğu zamandan, değer bilmez çevreden ve kör talihinden şikâyet etmesinden açıkça anlaşılmaktadır. Özellikle, M. Fuad Köprülü'nün “şiir ve sanatın, ilim ve faziletin kadrini bilmeyerek cahillere ve ahlaksızlara rağbetkâr olan bir devrin şikâyetnamesi”²⁴ olarak değerlendirdiği *Gam-name* adlı mesnevisinde Güftî, yaşadığı ülkede şiirden anlayanlar bulunmadığı için kendisine ve sanatına değer verilmediğinden yakınmaktadır. Bu noktada, şairin hayatının mihnet ve yoksulluk içinde geçtiği, kıymetinin takdir edilmediği ve hayatta beklediklerine kavuşamadığını söylemek mümkündür. M. Fuad Köprülü, bu durumu Güftî'den

²¹ Yılmaz'ın tezinden öğrendiğimize göre, Güftî dönemin sadrazamı başta olmak üzere, vezir Ali Paşa, defterdar İbrahim Paşa, Hasan Ağa, Mezakî Süleyman Efendi, Feyzullah Çelebi, Hüsamzade, Kudsizade ve İmamzade Efendi'ler gibi devlet ileri gelenleri hakkında kasideler yazmıştır. Bkz. Yılmaz, Güftî: Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Tezkireciliği, s. 4. Bu kasidelerin varlığı, Güftî'nin saray mensuplarının himayesini kazanmak istediğinin güçlü bir delilidir.

²² Köprülü, “Edirneli Güftî,” s. 1736.

²³ Timurtaş, “XVII. Asır Şairlerinden Edirneli Güftî ve *Teşrifâtü's-Suara'sı*,” s. 195.

²⁴ Köprülü, “Edirneli Güftî,” s. 1750. Köprülü, makalesinde Güftî'nin *Gam-name'sine* ilişkin bilgi verirken, okura mesneviden küçük bir parça da sunmaktadır.

verdiği iki rubai ile desteklemekte ve şairin yaşamı hakkında şu değerlendirmede bulunmaktadır:

Eserlerinde istihza ve lakaydî perdesi altında gizlenen derin bir şikâyet edası mevcut olması, bütün kudret ve faziletine rağmen hayatta maddeten yükselmediğini, pek çok kahır ve elem çektiğini anlatmaktadır. Hatta:

Biz târek-i şemşîr-i cefâya tâcuz
Ya'nî ki hadeng-i miḥnete âmâcuz
Erbâb-ı hüner zelîl ü her sifle 'azîz
Ḥayret-zede-i ḥikmet-i istidrâcuz

Tarzında şikâyetlerle de iktifa etmeyerek:

Yâ Rab beni ḥar it sebeb-i rif'at kıl
Tâ ḥarlıgumı vesîle-i devlet kıl
Ser-mâye-i iḳbâl ise ḥarlık bârî
Tağyîr-i rûsûm-ı aşl-ı mâhiyyet kıl

Diyecek kadar ileri gitmiş, muhitine karşı beslediği şikâyet ve infial hislerini, muasırlarını birdenbire incitmeyen bir tehzil maskesi altında acı acı haykırmıştır.²⁵

M. Fuad Köprülü'nün işaret ettiği bu durum, özellikle Güftî'nin şiirlerinde ve kaleme aldığı şairler tezkiresinde açıkça görülmektedir. Şiirlerinden aşağıya alıntılacağım “nesin gördük” redifli gazel, Güftî'nin mihnet ve sıkıntı içinde geçmiş yaşamını belgeleyen tipik bir örnektir:

Nedür şikâyetüñ ey dil ğamuñ nesin gördük
Bağılsa feyz-i dil-i ḥurremüñ nesin gördük

Cihânda ğonca-i cāmından almaduk behre
Küşâyiş-i gül-i bâğ-ı Cemüñ nesin gördük

Hücûm-ı ye's ile ey bü'l-heves şükûfte-dil ol
Kerîm imiş ṭutalum Ḥâtemüñ nesin gördük

Tamâm-ı tōhmet-i dānişle ḥasret-âlûduz
Ümîd-perverî-i 'âlemüñ nesin gördük

²⁵ Köprülü, “Edirneli Güftî,” s. 1736.

‘Aceb mi ülfetî-i vahşiyânemüz Güftî
Bu cilvegehde benî Âdemün nesin gördük²⁶

Şairin şiirlerinden seçtiğim bu gazele ek olarak, Kâşif Yılmaz’ın Güftî’nin rubailerini değerlendirirken örnek verdiği “yoğ imiş” redifli şu rubaiyi de alıntılamağ mümkündür:

Ey dil hele hağ-şümār-ı şoğbet yoğ imiş
Ebnā-yı zamānede hağīkat yoğ imiş
Nağşın çıkarup deyr-i cihānuñ bildüm
Büt-hāne-i ‘ālemde o şūret yoğ imiş²⁷

Şiirlerinden hareketle Güftî’nin yaşamı hakkında edinebildiğimiz birinci elden bilgilere, şairin *Teşrifātü’ş-Şuara* adlı tezkiresinin çeşitli bölümlerinde söylediklerini de ilave etmek mümkündür. On yedinci yüzyılın dikkate değer bu şairler tezkiresinde Güftî; kendisi, yaşadığı dönem ve çevre hakkında önemli bilgiler vermektedir. Tezkirenin ‘mukaddime’ olarak adlandırabileceğimiz 136 beyitlik birinci bölümünde Güftî, kendisi, yaşadığı dönem ve ülke hakkında şu sözleri söylemektedir:

88. Menem ol mülk-i nazma Hākānī
Nazm-ı ‘Urfī zemīn-i nisyānī
89. Līk virmez sipihr-i bī-hüde-sāz
Rūmda i‘tibār-ı nazma cevāz
90. İtdi ‘Urfīyi şöhre-i eyyām
İltifāt-ı şehinşeh-i A‘cām
91. Baña olsa o luğf-ı vālāyī²⁸
Gösterürdüm zemīn-i ma‘nāy
95. Rūmda kadr-i ma‘rifet yokdur
Līk Bū Cehl-i ma‘rifet çokdur

²⁶ Yılmaz, Güftî: Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Tezkireciliği, s. 17.

²⁷ A.g.t., s. 19-20.

²⁸ 91. beytin ilk dizesinde yer alan “luğf-ı vālāyī” tamlaması, Kâşif Yılmaz’ın yayınında “luğf ü ālāy” şeklindedir. Bkz. Yılmaz, *Güftî ve Teşrifātü’ş-Şuara*, s. 89.

102. Oldı bāzār-ı Rūm vaḳf-ı kesād
Cins-i himmetden ey dil-i nā-şād
105. Rūm kim dersgāh-ı ḥissetdür
Nükte-dānı delīl-i tōhmetdür
109. Bārek-Allāh ne cāy-ı ḥayretdür
Ki ḳazā böyle germ-i ḥissetdür
116. Bu ‘aceb kārduṛ ‘aceb ‘ālem
Ḳaldı mevḥūm bu ḥayāl-i be-hem²⁹

Güftî, ele aldığı şairleri anlatırken, yaşadığı dönem ile ilgili çeşitli şikâyetlerini sık sık dile getirir; ancak daha önemlisi, Güftî’nin, tezkiresinde şu üç ayrı başlık altında “Rūm”a ilişkin eleştirilerini sıralaması, mensubu olduğu kadılık ve şairlik mesleği hakkında gözlemlerini aktarmasıdır: “Ta’rīf-i İ’tibār-ı Rūm” (tezkirenin otuzuncu maddesi),³⁰ “Ta’rīf-i İ’tibār-ı Rūm” (tezkirenin otuz beşinci maddesi)³¹ ve “Şikâyet-i Evzā’-ı Rūm” (tezkirenin elli dördüncü maddesi).³² Bu üç bölüm; şairin yaşamı hakkında önemli veriler sunmakta, şairin gözünden dönemin edebiyat ortamını vermekte ve on yedinci yüzyıl Osmanlı kadılık teşkilatına ilişkin olarak bir kadının kaleminden çıkan saptama ve değerlendirmeleri gözler önüne sermektedir.

Tezkirenin otuzuncu maddesi, temelde, şairin kendi dönemi ile ilgili şikâyetlerini içermektedir. Şairin şikâyetleri, dönemin şiire ve şairlere ilgisizliğinden ileri gelmektedir. Şiirin artık “bī-rağbet” (rağbet edilmeyen) olduğunu ve yalnızca himaye elde etme aracı olarak görüldüğünü ifade eden şair, otuz beşinci maddede dönemin şairlerini sert bir dille eleştirir. On yedinci yüzyılın ortalarında ilişkide olduğu Osmanlı edebî çevrelerinin ciddi bir eleştirisini yapan Güftî, “yārān-ı

²⁹ A.g.e., s. 88-90.

³⁰ A.g.e., s. 134-136.

³¹ A.g.e., s. 140-141.

³² A.g.e., s. 160-162.

Rûm”un (dönemin şairlerinin) mahlas düşkünlüğünü anlamsız bulur. Şairlerin şiirden çok mahlas peşine düştüklerini, şiirin ise geri plana itildiğini dile getiren Güftî, maddenin sonunda, yine, himaye ve destek azlığından yakınmaktadır. Elli dördüncü madde ise Güftî’nin bir kadı olarak, mensubu olduğu mesleğe yönelik sert eleştirilerine ayrılmıştır. Osmanlı kadılık sisteminin yüzyılın ortasındaki hâli, şairin birinci elden verdiği malumatla belirginleşmektedir. Kadılığı “meslek-i tereddüd” olarak tanımlayan Güftî; dönemin kadılarının meslekî yetersizliğinden, gerekli bilgi ve birikimden yoksun oluşlarından şikâyet etmekte, kadılar arasında rüşvetin “pür-rağbet” olduğunu haber vermektedir. Niteliksiz kişilerin ‘kadı’ sıfatıyla görevlendirilmesinden de şikâyetçi olan şairin, genel olarak, bu maddede söyledikleri, on yedinci yüzyılın ortalarındaki Osmanlı kadılık sisteminin içine düştüğü durumu gözler önüne sermektedir.

Güftî’nin hayatı, yaşadığı dönem ve içinde bulunduğu çevre hakkında, elde mevcut kaynaklardan edinebildiğimiz tüm bilgileri verdikten sonra, bu kısıtlı bilgilerden hareketle, şairin kişiliğine dair şu sonuca varmak mümkündür: 1677 yılında Edirne’de vefat eden Güftî’nin; “hayatı boyunca maddeten yüksek ve müreffeh bir seviyeye erişememesi,”³³ sürekli mahrumiyet içinde yaşaması ve kıymetinin takdir edilmemesi onda bedbahtlık, F. Kadri Timurtaş’ın deyişiyle, “bedbinlik”³⁴ duygusu uyandırmış; bu ruhsal durum, aslen şakacı ve nüktedan bir yapıya sahip olan şairi, hicve ve sivri dilliliğe sürüklemiştir.

³³ Timurtaş, “XVII. Asır Şairlerinden Edirneli Güftî ve *Teşrifâtü’ş-Şuara’sı*,” s. 194.

³⁴ A.g.m., s. 196.

Güftî'nin Edebî Kişiliği

Bu bölümde, Güftî'nin edebî kişiliği üzerinde durulacaktır. Öncelikle, eldeki kaynaklarda Güftî'nin şairlik yönü ve şiirleri üzerine kayıtlı değerlendirmeler verilecek; ardından şairin eserleri üzerine çalışmış araştırmacıların Güftî'nin edebî kişiliği hakkındaki görüşlerinden kısa bir seçki sunulacaktır. Güftî'nin *Şah u Derviş* adlı mesnevisinden hareketle, şairin edebî kişiliği hakkında yapılacak ilave tespit ve değerlendirmeler ise, mesnevi incelemesinin yer alacağı bölümde ele alınacaktır.

Elde mevcut kaynaklardan yalnızca *Safayî Tezkiresi*'nde Güftî'nin şairlik yönüne ilişkin bir değerlendirme yapılmıştır: “ ‘Aşruñ şu‘arāsından eş‘ār-ı āb-dārı pāk ve tāze lehçe-i güftārı tābnākdur. ... şu‘arā-yı bedī‘ü'l-beyāndandır.”³⁵ Bu kısa ve kapalı değerlendirmenin ve Nihat Sami Banarlı'nın “orta halli bir şair”³⁶ tavsifi ile Mehmet Süreyya'nın “hicivci şair”³⁷ tanımlamasının dışında, kaynaklarda Güftî'nin edebî kişiliğine dair herhangi bir bilgi ya da yorum bulunmamaktadır. Ancak, şairin *Teşrifatü'ş-Şuara* adlı manzum tezkiresi, kaynakların eksik bıraktığı bu ‘edebî kimlik’ bilgisini öğrenmede bizlere yardımcı olmakta, Güftî'nin şairliği ile ilgili akla gelen sorulara yanıt vermektedir. Örneğin, Güftî'nin tezkirede kendisini anlattığı maddede, kısıtlı da olsa, Güftî'nin şairliği üzerine birkaç beyte tesadüf etmek mümkündür:

5. Yāve-perver zügürd-i kīse-kebūd
 Şā‘ir-i köhne-gūy-ı tāze-nümūd
 25. Şi‘ri mecmū‘a-i ğalaṭ-ma‘nā
 Hezeyān-ı miyāne-i ḥummā

³⁵ *Safayî Tezkiresi*, vr. 237b.

³⁶ Banarlı, s. 699.

³⁷ Süreyya, s. 549.

29. Kâlemi şehir-i nüktede her ân
Pâsbân-ı maḥalle-i düzdân³⁸

Ayrıca, Güftî'nin nasıl bir şair olduğu, edebî duruşunun ne olduğu, hangi şairleri örnek aldığı ya da hangilerini beğendiği türünden birçok soru, pek açık olmasa da, yine *Teşrifâtü's-Şuarâ*'da yanıt bulmaktadır. Güftî, tezkirenin 136 beyitlik giriş bölümünde, yukarıdaki sorulara şu şekilde cevap vermektedir:

61. Murğ-ı Keşmîr-i nağme-i Rûmem
Ki ser-â-pây-ı dehre ma'lûmem
71. Murğ-ı Rûm u Herât-demdemeyem
Tûṭî-i bâğ-ı Hind-zemzemeyem
75. Menem ol murğ-ı bâğ-ı Hind-nijâd
K'eyledüm Rûmı bâğ-ı Hinde sevâd
76. Murğ-ı 'Anḳâ-neseb o 'uşfûrem
Ḥâr-ı bâğ-ı gül-i Nişâbürem
82. Eyledükçe ḥayâl-i nâdire-fen
Mülk-i nazma 'ale'l-ḥuşûş ki ben
83. 'Urfî-i Rûm u nükte-müzdürem
Ki ḥayâl-i süḥanda meşhûrem
84. Bûlbûl-i Rûm-ı mülk-i ma'nâyem
Dâğ-ı reşk-i derûn-ı Rûknâyem
85. Ḥâr-ı pehlû-yı Câmîyem şimdi
Dâğ-ı rûḥ-ı Nizâmîyem şimdi
88. Menem ol mülk-i nazma Ḥâḳânî
Nazm-ı 'Urfî zemîn-i nisyânî³⁹

Tezkirenin sebab-i telif bölümünde ise Güftî, manzum bir tezkire yazmasının sebeplerini bir bir sıralarken, tezkire yazımına ilişkin görüşlerini dile getirmekte; bu

³⁸ Yılmaz, *Güftî ve Teşrifâtü's-Şuarâ*, s. 201-202.

³⁹ A.g.e., s. 87-88.

arada hem tezkireciliğe ilişkin yaklaşımına hem de edebî kişiliğine dair önemli ipuçları vermektedir:

53. Eyle Güftî hayāl-i sihr-engīz
Ba‘d-ezīn cām-ı fikreti leb-rīz
54. Tarz-ı nazmuñla ey heves-ta‘bīr
Rūmda eyle tezkire taḥrīr
55. Selefüñ tezkire-nüvīsānı
Neşr ile gerçi virmiş ‘ünvānı
57. Nazm ile līk itmemiş eslāf
Kalemin reşk-i ḥāme-i Vaşşāf
59. Sen de ey fikret-i ḥired şābāş
Dehre vir reşk-i tezkireñle telāş
60. Nükteyi tāze-satr-ı ĩrād it
Başka bir tarz-ı ḥāş inşād it
61. Tarḥ-ı nev kıl zemīn-i ḥurremde
Bir eşer koy bu bāğ-ı ‘ālemde⁴⁰

Güftî’nin “ḥıṭṭa-i Rūm”un (Rum ülkesinin) şairleri içinde kimleri üstat kabul ettiği sorusunun yanıtı ise tezkirenin kırk sekizinci maddesindedir. Güftî, “Mevlānā Şehrī” başlıklı bu maddede, şairler içinde ileri gelenlerin şu dört kişi olduğunu ifade etmektedir:

12. İki üçdür bu fırka içre tamām
Şā‘ir-i sihr-senc ü hoş-erkām
13. Bunda ser-meşk-i levḥa-i ta‘dād
Evvelā biri Tarzī-i üstād
14. Mülk-i Rūmuñ ḥarīf-i hoş-behri
Şāniyen merd-i nüktever Şehrī
15. Dahl olunmaz zemīn-i ma‘nāda
Mücmelen Nā’ilī-i üstāda
16. Vāridāt-ı sūḥanda nādire-cūy
Bir cihetden Nedīm-i safsaṭa-gūy⁴¹

⁴⁰ A.g.e., s. 95-96.

⁴¹ A.g.e., s. 156.

Kaynakların Güftî'nin edebî kişiliğine dair sunduğu bu bilgi ve yorumları, bu şair üzerine çalışmış araştırmacıların görüş ve tespitleri ile tamamlamak, Güftî'nin şairliğinin çeşitli taraflarını kavramada önemli rol oynadığından, araştırmacıların ilgili görüşlerine geçebiliriz.

Bilindiği üzere, on yedinci yüzyıl divan şairlerinin, on beş ve on altıncı yüzyıllara oranla, Farsça ve Arapça kelimeleri daha çok kullanması ve uzun, karmaşık tamlamaları tercih etmesi, bu yüzyılın şiir dilini ağırlaştırmıştır. Daha çok, Farsça ve Arapça kelimelerle dolu, uzun tamlamalı, süslü ve anlaşılması güç bir şiir dilinin tercih edildiği bu yüzyılda yetişen Güftî'nin dili ve üslubu üzerine Kâşif Yılmaz şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “Dili, muasırı diğer şairlerden daha ağır ve zor anlaşılır bir hâldedir. Bu durum, onda bazen son hadde varır. ... Güftî'nin şiirindeki uzun tamlamalar, şiirinin anlaşılmasını daha da güçleştirir. ... Güftî'nin üslubu, daha çok, Farsça yazan Hint şairlerinin üslubunu andırır.”⁴²

Güftî üzerine kapsamlı bir doktora tezi hazırlamış olan Yılmaz'ın, özellikle Güftî'nin üslubuna ilişkin değerlendirmesi, şairin tezkiresinden alıntıladığım parçada geçen “menem ol murğ-ı bāğ-ı Hind-nijād, tūṭī-i bāğ-ı Hind-zemzemeyem” türünden dizeler ile örtüşmekte; böylelikle de Güftî'nin yüzyılın revaçta olan *Sebk-i Hindî* (Hint üslubu) akımı ile ne tür bir ilişkisinin olduğu sorusunu akıllara getirmektedir. Bu sorunun cevabı için önce Haluk İpekten'in notuna, ardından da bu notu esas alan Yılmaz'ın Güftî hakkındaki değerlendirmesine bakmak gerekmektedir. *Sebk-i Hindî* akımının on yedinci yüzyıl temsilcilerinden Nailî üzerine önemli bir çalışması bulunan İpekten, Hint üslubunun Osmanlı şiirindeki temsilcilerini şu şekilde sıralamaktadır: “Bu yüzyılda [on yedinci yüzyılda] divan şiirinde *Sebk-i Hindî*'nin

⁴² Yılmaz, Güftî: Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Tezkireciliği, s. 40-43.

gerçek temsilcileri olarak Şehrî, Nailî, İsmetî, Neşatî ve Fehim’i sayabiliriz. XVIII. yüzyılda ise, iki büyük şair, Nedim ve Şeyh Galib görülür. Nedim hariç tutulursa, bu şairlerde Hint üslubunun bütün özellikleri vardır.”⁴³

Güftî’nin şiirinde Hint üslubunun bütün özelliklerinin görülmediğini kaydeden Yılmaz, konuya ilişkin şu değerlendirmede bulunmaktadır: “Onda Sebk-i Hindî’nin özelliklerinden sadece, ıstıraplarını dile getirdiği şiirlerinde soyut ve somut kavramların uzun tamlamalar hâlinde birleştirildiği özelliğini görebiliriz.”⁴⁴ Güftî’nin dili ve üslubu üzerine bu değerlendirmeleri yapan Yılmaz, bunlara ilaveten, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*’ne yazdığı “Güftî” başlıklı maddede, şairin daha çok gazel ve rubaide başarı gösterdiğini, kuvvetli bir nazım diline sahip olduğunu ve rubailerinin zevkçe Azmizade Mustafa Haletî’ye yaklaştığını ifade etmektedir.⁴⁵

M. Fuad Köprülü ise Güftî’nin özellikle gazel ve rubailerinde sezilen “meyus ruh”u ile üslubuna egemen olan ince alay ve yergiyi ilişkilendirirken, şairin “hezel ve hicvi iştihar sermayesi yapmış bir soytarı değil; bilakis, ruhundan kopan feryatları bir tehzil kahrkahası şeklinde göstermek mecburiyetini duyan bir bedbin”⁴⁶ olduğu yorumunda bulunmaktadır. Güftî’nin *Teşrifâtü’s-Suara* adlı manzum tezkiresi üzerine bir mezuniyet tezi hazırlamış olan F. Kadri Timurtaş ise Güftî’nin şairliği hakkında şu görüşe sahiptir:

XVII. asrın büyük üstat şairleri arasında Güftî, ikinci planda kalmış bir şairdir. O, ne Nefî gibi muhteşem bir ifadeye malik zengin hayalli bir şair ne de Nailî gibi ince, münakkah bir nazım dili ile -beyitler içine- manayı harikulade teksife

⁴³ Haluk İpekten, *Nailî-i Kadim: Hayatı ve Edebî Kişiliği* (Ankara: Sevinç Matbaası, 1973), s. 76.

⁴⁴ Yılmaz, Güftî: Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Tezkireciliği, s. 46.

⁴⁵ *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, “Güftî” maddesi.

⁴⁶ Köprülü, “Edirneli Güftî,” s. 1751.

muktedir bir şairdir. ... Onun en büyük hususiyeti, üslubunun son derece İran edası taşımasıdır. Farsçayı çok iyi bildiği anlaşılan şair, her türlü tasarruflarda, Fars dili hususiyetlerine yaklaşmaktadır. ... Güftî'nin ikinci hususiyeti terkipleridir. Biri mücerret biri müşahhas iki mefhumun ve aralarında çok az alaka olan mefhumların izafet ve vasf-ı terkiibîlerde bir araya getirilmesi işinde büyük mahareti vardır.⁴⁷

Timurtaş'ın, bu kez şairin tezkiresi ile ilgili tespitlerini sıralarken, Güftî'nin şiir anlayışı ile ilgili olarak altını çizdiği şu son noktayı da kaydetmek gerekir: “Güftî, şiirin güzelliği hakkında hüküm verir ve tavsiflerde bulunurken eda, tarz, nağme, hayal, fikir, mana, mazmunların bakir olup olmaması, ahenk, nükte, his, sadelik, taze-gû olup olmama gibi hususlara dikkat eder.”⁴⁸

Araştırmacıların tüm bu tespit ve değerlendirmelerini göz önüne alarak, Güftî'nin özellikle gazel ve rubaide başarılı, Farsçaya hâkim, İran edebiyatını yakından izleyen, ağır ancak işlenmiş ve sağlam bir nazım diline sahip bir şair olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. Bu sonuca, şairin *Şah u Derviş* adlı mesnevisinin incelenmesinden elde edilecek neticeleri ekleyecek ‘mesnevi incelemesi’ bölümüne geçmeden önce, son olarak, Güftî'nin kaleme aldığı eserler hakkında bilgi vermek gerekir.

⁴⁷ Timurtaş, “XVII. Asır Şairlerinden Edirneli Güftî ve *Teşrifâtü's-Suara'sı*,” s. 199-200.

⁴⁸ A.g.m., s. 207.

Güftî'nin Eserleri

Elde mevcut kaynaklardan edindiğimiz bilgiler ışığında, Güftî'nin eserlerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. *Dîvân*: Güftî'nin mürettep divanı vardır. İçindeki şiir sayısı yazma nüshalara göre değişen bu divanda, toplam sekiz mesnevi, bir naat, yetmiş altı kaside, yirmi sekiz kıta, üç terakib-i bend, yedi tahmis, bir müseddes, bir muhammes, iki yüz altmış dokuz gazel, on iki tarih, iki müfred ve yüz on üç rubai yer almaktadır. Bazıları külliyyat halinde bulunan divan nüshaları arasında Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki yazma (Bağdat, T.y., nu. 162) müellif hattı olarak kabul edilmektedir. Ayrıca, Atatürk Üniversitesi (Seyfettin Özege Nadir Eserler Salonu, Ağâh Sırrı Levend Kitapları, T.y., nu. 123, 124, 125), Süleymaniye (Hamidiye, T.y., nu. 1113), Nuruosmaniye (T.y., nu. 4959/33) ve İstanbul Üniversitesi (T.y., nu. 1861, 462/11) kütüphanelerinde *Dîvân*'ın nüshaları bulunmaktadır. *İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu* 'nda divanın dört nüshası verilmiştir. Katalogda verilen dört nüsha; Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul Üniversitesi ve Süleymaniye kütüphanelerindeki nüshalardır.⁴⁹

2. *Teşrifâtü's-Şu'arâ*: Güftî, edebiyatımızda bu eseri ile ün kazanmıştır. Eser, manzum bir şairler tezkiresidir. *Teşrifâtü's-Şu'arâ*, Kâşif Yılmaz'ın yayınına göre 2270 beyittir ve toplam yüz altı şairi içermektedir.⁵⁰ Tezkirenin telif tarihi belli değildir. F. Kadri Timurtaş, eserin “h. 1069-1070 [1658-1660] yılları içinde telif edilmiş”⁵¹ olduğu tahmininde bulunmaktadır. Öteki kaynaklarda ise tezkirenin telif

⁴⁹ *İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu*, s. 442-443.

⁵⁰ Kâşif Yılmaz, *Güftî ve Teşrifâtü's-Şu'arası* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2001).

⁵¹ Timurtaş, “XVII. Asır Şairlerinden Edirneli Güftî ve *Teşrifâtü's-Şu'ara'sı*,” s. 202.

tarihine ilişkin olarak, eserin on yedinci yüzyılda kaleme alındığı kaydından başka herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Güftî bu eserinde, kendisi de dâhil olmak üzere, çağdaşı olan şairleri ele almıştır. Çoğu ilmiye mesleğinden olan ve müderris, kadı, kazasker, şeyhülislam gibi ciddi görev ve makamlarda bulunan bu şairleri nükte, alay ve kimi zaman ağır suçlamalar ile anlatan ve yeren Güftî, eserde devrinden ve talihinden şikâyetlerini de sıklıkla dile getirmektedir. Manzum bir tezkire olmasının yanında, eserin dikkate değer bir diğer yönü, öteki tezkirelerde adları geçmeyen kimi şairleri içermesi, bu şairler hakkında bilgi vermesidir. *Teşrîfâtü's-Şu'arâ*'nın bilinen dört nüshası Millet (Ali Emirî, Manzum, T.y., nu. 1324) ve İstanbul Üniversitesi (T.y., nu. 1533, 9619, 462/11) kütüphanelerindedir.

3. *Zafer-nâme*: Bu eser, 1660 yılında Köse Ali Paşa tarafından Varat Kalesi'nin fethedilmesi münasebetiyle Güftî'nin kaleme aldığı 646 beyitlik bir mesnevidir. *Zafer-nâme*'nin bir nüshası, *Güftî Divanı*'nın Agâh Sırrı Levend nüshasında (125 numaralı nüsha) yer almaktadır. Eserin ikinci nüshası ise Güftî'nin Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde kayıtlı olan divanının sonunda (Bağdat, T.y., nu. 162, s. 90b-107b) bulunmaktadır. Güftî'nin *Dīvân*, *Teşrîfâtü's-Şu'arâ* ve *Zafer-nâme* adlı bu üç eseri üzerine, Kâşif Yılmaz tarafından bir doktora çalışması yapılmıştır.⁵²

4. *Ġam-nâme*: Güftî'nin Varadin kadısı iken yazdığı ve 1062 yılının Ramazan ayının yirmi birinci günü (26 Ağustos 1652) tamamladığı bu mesnevi, yaklaşık 2000 beyittir. M. Fuad Köprülü'nün, elindeki Güftî külliyyatına dayanarak verdiği bu bilginin aksine, Osman Nuri Peremeci, mesnevinin h. 1050 tarihinde yazıldığını ve

⁵² Kâşif Yılmaz, Güftî: Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Tezkireciliği ile Divanı, *Zafer-namesi ve Teşrîfatü's-Şuarasının Tenkidli Metni* (Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 1983).

785 beyit olduğunu bildirmektedir.⁵³ *Riyaz-ı Belde-i Edirne* adlı kaynakta ise *Ġam-nāme*'nin “biñ elli tārīhinde nazm olunmuş yedi yüz seksen beyti şāmil”⁵⁴ bir mesnevi olduğu yazılıdır. Güftî'nin, yaşadığı dönem ile ilgili bir şikâyetname olan bu eserinin Edirne'de, Sultan Selim Kütüphanesi'ndeki bir mecmuada mevcut olduğunu ilk defa Bursalı Mehmet Tahir haber vermiş ise de⁵⁵ Kâşif Yılmaz adı geçen kütüphanede eseri bulamadığını bildirmektedir.⁵⁶ *Ġam-nāme*'nin bilinen nüshası, M. Fuad Köprülü'nün elindeki Güftî külliyyatında yer almaktadır.⁵⁷ Eserin bir diğer nüshasını Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi'nin kataloğunda tespit ettim. *Ġam-nāme*, Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi nu. 599/4'te kayıtlı bulunmaktadır.⁵⁸ Bu kütüphanedeki nüshada, mesnevi toplam 785 beyittir ve içerisinde bulunduğu 599 numaralı yazmanın 53b-74b sayfaları arasında yer almaktadır. Mesnevinin sonunda, eserin h. 1066 (1655-1656) yılında istinsah edildiği yazılıdır.

5. *Hilye*. Güftî'nin *Hilye*'si hakkında detaylı bilgi veren tek kaynak, Vasfi Mahir Kocatürk'ün *Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eseridir. Öteki kaynaklar, *Hilye*'nin mevcut olduğunu haber vermekte; ancak esere ilişkin herhangi bir bilgi sunmamaktadır. Eserin mevcudiyeti ve manzum oluşu konusunda hemfikir olan

⁵³ Peremeci, s. 252.

⁵⁴ *Riyaz-ı Belde-i Edirne*, s. 539.

⁵⁵ Tahir, s. 391.

⁵⁶ Yılmaz, Güftî: Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Tezkireciliği, s. 6.

⁵⁷ Köprülü, “Edirneli Güftî,” s. 1750.

⁵⁸ İlgili kütüphanede kayıtlı bulunan *Ġam-nāme* nüshası ile ilgili kısa bilgi için bkz. Yücel Dağlı vd., *Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001), s. 236.

kaynaklar, *Hilye*'nin içeriğine dair farklı bilgiler vermektedir. Vasfî Mahir Kocatürk'ün *Türk Edebiyatı Tarihi*'nin dışındaki tüm kaynaklarda (örneğin, *Safâyî Tezkiresi*⁵⁹ ile *Osmanlı Müellifleri*⁶⁰) eserin On İki İmam hakkında olduğu bilgisi mevcut iken, Kocatürk eserin içeriğine dair şunları söylemektedir:

Hilye-i Güftî iki kısma ayrılmaktadır. Hasan ve Hüseyin'in hilyesi ve Aşere-i Mübeşşere'nin hilyesi. Bu eser de Hakanî ve Cevrî hilyelerinin devamıdır. ... [Güftî'nin] hilyesi de onunkinden [Cevrî'den] ve Hakanî'ninkinden geniştir. Güftî, bu öncüler gibi anlattığı şahısların sadece vasıflarını tasvirle yetinmemiş, onların hayatlarını ve maceralarını da anlatarak hilyesini destan haline getirmiştir.⁶¹

Kocatürk'ün esere ilişkin verdiği bu izahattan, eseri görmüş ve okumuş olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, kendisi eserin nüshasının nerede olduğuna dair herhangi bir bilgi vermemektedir. Öteki kaynaklarda da eserin nerede olduğu konusunda herhangi bir kayıt yoktur. Nitekim Kâşif Yılmaz, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*'ne yazdığı maddede, *Hilye*'nin “nüshası tespit edilemeyen”⁶² bir eser olduğunu bildirmektedir. Güftî'ye ait bu hilyenin bir nüshasını, Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki katalogları tararken tespit ettim. İlgili katalogda “Güftî, Edirnevî (1088)” adına kayıtlı hilyenin kütüphane fişindeki açık adı şu şekildedir: “*Hilye-i 'Aşere-i Mübeşşere.*” Eser, Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, nu. 1715/7'de kayıtlı bulunmaktadır. *Hilye*'nin bu nüshası, Kocatürk'ün verdiği izahata uymaktadır. Laleli bölümündeki 1715 numaralı yazmanın 140b-152b sayfaları arasında yer alan bu eserde, önce Hz. Hasan ve Hüseyin'in hilyeleri anlatılmakta; ardından da Aşere-i

⁵⁹ “Düvâzdeh İmâm vaşfinda bir manzûm te'lîfi vardır.” Bkz. *Safâyî Tezkiresi*, s. 237b.

⁶⁰ “E'imme-i işnâ 'aşer hażerâtının evşâfına dâ'ir bir manzûmesi vardır.” Bkz. Tahir, s. 391.

⁶¹ Kocatürk, s. 458.

⁶² *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, “Güftî” maddesi.

Mübeşşere'nin hilyelerine geçilmektedir. Eserin adı, ilgili yazmanın 140b numaralı sayfasının hemen başında şu şekilde verilmiştir: “Hilye-i Şerîf-i ‘Aşere-i Mübeşşere ez-Güfte-i Güftî-i Edrenevî.”

6. *Zelle-nâme*: Güftî'nin “tamamıyla hezel-amiz hatta hicvî bir mahiyette olan”⁶³ bu küçük mesnevisinin bilinen tek nüshası, M. Fuad Köprülü'deki Güftî külliyyatında bulunmaktadır.

7. *Hasb-ı hâl*: 124 beyitlik küçük bir mesnevidir. Güftî'nin bu mesnevisinin mevcudiyetinden Agâh Sırrı Levend söz etmekte ve bir nüshasının kendisinde olduğunu ilave etmektedir.⁶⁴ Kâşif Yılmaz da *Hasb-ı hâl*'in Şeyhülislam Bahayî Efendi'ye sunulduğunu ve bu mesnevinin *Güftî Divanı*'nın Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi'nde kayıtlı olan 123 numaralı nüshasında bulunduğunu bildirmektedir.⁶⁵

8. *Şâh u Dervîş*: Güftî'nin bu eseri ile ilgili detaylı bilgi, çalışmanın inceleme kısmında verilecektir. Burada ise, yalnızca, ilgili kaynakların ve Güftî üzerine çalışmış araştırmacıların, mesnevinin bu teze kaynaklık eden nüshası ortaya çıkarılmadan önce, *Şâh u Dervîş* hakkında verdiği bilgiler sunulacaktır. Bu bilgiler, sırasıyla, şu şekildedir:

Riyaz-ı Belde-i Edirne: Biñ altmış bir târîhinde altı yüz kırk dört beyti hâvî *Şâh u Dervîş* ‘ünvânlı hikâyeleri vardır.⁶⁶

⁶³ Köprülü, “Edirneli Güftî,” s. 1750.

⁶⁴ Levend, s. 142.

⁶⁵ Yılmaz, Güftî: Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Tezkireciliği, s. 67.

⁶⁶ *Riyaz-ı Belde-i Edirne*, s. 539.

M. Fuad Köprülü: Şairin Bahayî Efendi namına nazma başlayıp -elimizdeki nüshaya nazaran- ikmal edemediği *Şah u Derviş* tercümesi, onun bütün muasırları gibi Acemane edadan kurtulamamakla beraber, kuvvetli bir nazım lisanına malik olduğunu göstermektedir.⁶⁷

Edirne Tarihi: 1061’de de 644 beyitli *Şah ve Derviş* adlı bir de hikâye nazmetmiştir.⁶⁸

Kâşif Yılmaz: İlk defa Bursalı Mehmet Tahir’in haber verdiği bu eserin de bilinen tek nüshası M. Fuad Köprülü’deki ‘Güftü Külliyyatı’ içindedir.⁶⁹

[Bursalı Mehmet Tahir’in *Şah u Derviş*’in Edirne’de, Sultan Selim Kütüphanesi’ndeki bir mecmuada mevcut olduğunu haber veren notuna ilişkin:] Adı geçen kütüphane kataloglarında ve mecmualarda adına rastlamadım.⁷⁰

Haluk İpekten: 1652 yılında Varadin kadısı olduğu sırada yazdığı *Şah u Derviş*, 644 beyitli küçük bir mesnevidir.⁷¹

Güftü’nin bu sekiz eserine, Bursalı Mehmet Tahir’in “*Ġam-nāme, Şāh u Dervīş* isimlerindeki manzûmeleriyle rûbā’iyyâtını ĥavî olan mecmû’a Edirne’de, Sultân Selîm Kütüb-ĥānesi’nde mevcûddur”⁷² kaydını düşerken haber verdiği rubailerini de eklemek gerekir. Daha önce belirtildiği üzere, Kâşif Yılmaz, Bursalı Mehmet Tahir’in bahsettiği mecmuayı adı geçen kütüphanede bulamadığını bildirmektedir.

⁶⁷ Köprülü, “Edirneli Güftü,” s. 1750.

⁶⁸ Peremeci, s. 252.

⁶⁹ *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, “Güftü” maddesi.

⁷⁰ Yılmaz, Güftü: Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Tezkireciliği, s. 6.

⁷¹ İpekten, *Türk Edebiyatının Kaynaklarından*, s. 121. İpekten’in, şairin 1652 yılında Varadin kadısı iken yazdığını söylediği eser, *Şāh u Dervīş* değil, *Ġam-nāme*’dir.

⁷² Tahir, s. 391.

Güftî'ye ait rubailere, *Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu*'nu tararken tesadüf ettim. “Daha ziyade Azmizade ile Güftî'nin rubaileri”ni⁷³ içeren yazma, Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi nu. 599/3'te kayıtlı bulunmaktadır.

⁷³ Dağlı vd., s. 236.

2. BÖLÜM

ŞAH U DERVİŞ MESNEVİSİ

Esere İlişkin Genel Bilgiler

Eserin Adı ve Yazarı

Eserin adı, mesnevinin birinci ve yirmi yedinci bölüm başlıklarında yer almaktadır. Mesnevinin ilk bölüm başlığında eserin adı şu şekilde verilmiştir: “Kitāb-ı Şāh u Dervīş.” Eserin son bölüm başlığı olan yirmi yedinci bölüm başlığında ise mesnevinin adı “Nüşa-i Dervīş ü Şeh” şeklinde kaydedilmiştir. Bölüm başlıklarından başka, eserin adı mesnevinin 603 numaralı beytinde de geçmektedir:

603 Oldı bu dībāce-i hamd-i İlāh
Zīb-dih-i nāme-i Dervīş ü Şāh

Mesnevinin bu üç farklı adı içinde esas olanı, eserin serlevhasındaki (ilk bölüm başlığındaki) “Şāh u Dervīş” kaydıdır. Eserin serlevhasında önce eserin adı, ardında da bu eserin yazarının adı kaydedilmiş olduğundan, yirmi yedinci bölüm başlığındaki kayıttan ziyade, serlevhadaki ad esas alınmıştır. *Şah u Derviş* adının, 603 numaralı beyitte vezin gereği “Dervīş ü Şāh” şeklinde yazıldığı ise açıktır.

Mesnevide şairin kendi eseri için kullandığı kelimeler şunlardır: “Kitāb” (birinci, üçüncü ve beşinci bölüm başlıkları), “nāme” (b. 603) ve “nüsha” (yirmi yedinci bölüm başlığı ile 612. beyit). Eserin yazarının adı ise mesnevide dört kez geçmektedir. Birinci bölüm başlığında “Güftī-i Edrenevī” olarak verilen yazar adı; mesnevinin elli üçüncü, yüz onuncu ve beş yüz ellinci beyitlerinde de yer almaktadır.

Eserin Nazım Biçimi ve Vezni

Şah u Derviş mesnevisi, *serî*‘bahrinin müfte‘ilün müfte‘ilün fâ‘ilün kalıbında kaleme alınmış bir mesnevidir. Eser bir mesnevi olmakla beraber, içerisinde dokuz rubai de yer almaktadır. Bu dokuz rubai, *ahreb* kalıplarından şu dördü ile yazılmıştır:

Mef‘ûlü mefâ‘ilün mefâ‘îlü fa‘ûl
 Mef‘ûlü mefâ‘ilün mefâ‘îlün fa‘
 Mef‘ûlü mefâ‘îlü mefâ‘îlü fa‘ûl
 Mef‘ûlü mefâ‘îlü mefâ‘îlün fa‘

“Türk edebiyatında en çok kullanılmış rubai kalıpları”⁷⁴ ile kaleme alınmış bu dokuz rubainin bir kısmı, şairin divanında da yer almaktadır.⁷⁵ Mesnevideki altıncı ve sekizinci rubailer, şairin divanında da aynen geçmektedir. İkinci, üçüncü ve yedinci rubailer ise, *Divan*’da yer almakta; ancak küçük farklılıklar göstermektedir. Örneğin, mesnevinin üçüncü rubaisi şairin divanında şu şekildedir:

Ey baht nedür bu nâziş-i gûn-â-gûn
 Ehl-i dil olur mı renc-i h‘âhişle zebûn
 Peygüle-i gamda şem‘-i tâbende yeter
 Dil-ḥaste-i ‘ışka şu‘le-i dâğ-ı derûn⁷⁶

Mesnevide ise bu rubainin yalnızca son dizesi kısmen değişmiş, öteki dizeler herhangi bir değişikliğe uğramamıştır:

⁷⁴ Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 6. bs. (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2000), s. 208.

⁷⁵ Mesnevideki rubailerin bir kısmını *Güftî Divanı*’nın Süleymaniye Kütüphanesi’nde bulunan nüshasında (Hamidiye, T.y., nu. 1113) tespit ettim. İlgili divan nüshasında tespit ettiğim rubailerin birkaçına, Kâşif Yılmaz’ın İSAM’da bulunan doktora tezinin inceleme kısmında da rastladım. İSAM’daki bu doktora tezinde divan metni bulunmadığından, Yılmaz’ın şairin *Divan*’ında yer aldığını haber verdiği yüz on üç rubainin tümünü göremedim. Bu nedenle, rubailere ilişkin bu tespitim, şairin Süleymaniye Kütüphanesi’ndeki divanı ile sınırlıdır. Ancak, şunu kaydetmek gerekir ki, eserde bulunan dokuz rubaiden beşine eldeki divan nüshalarından birinde tesadüf etmiş olmak, geriye kalan dört rubainin şairin toplamdaki yüz on üç rubaisinin içerisinde yer alabileceği ihtimalini güçlendirmektedir.

⁷⁶ Yılmaz’ın bildirdiğine göre, divandaki bu rubai, kendisinin doktora tezinde yer alan yüz on üç rubaiden seksen yedincisidir. Bkz. Yılmaz, *Güftî: Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Tezkireciliği*, s. 24.

Ey baht nedür bu nāziş-i gūn-ā-gūn
 Ehl-i dil olur mı renc-i ḥāhişle zebūn
 Peygūle-i ğamda şem‘-i tābende yeter
 Bīmār-ı melāle şu‘le-i dāğ-ı derūn

Mesnevîde yer alan birinci, dördüncü, beşinci ve dokuzuncu rubailer ise şairin incelediği divan nüshasında yer almamaktadır.

Eserin Beyit Sayısı

Şah u Derviş, toplam 628 beyittir.⁷⁷ Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi’nde kayıtlı bulunan yazmanın⁷⁸ 1b-19a numaralı sayfalarının arasında yer alan bu eser, toplam on sekiz varaktır.⁷⁹

Eserin Sunulduğu Kişi

Mesnevîlerde, konunun anlatıldığı kısma geçmeden önce, şairlerin bir başlık açarak eserlerini sundukları kişinin adını verip bu kişi hakkında bir methiye söylemeleri ve bu methiyede ilgili kişinin çeşitli yönlerini methetmeleri alışlagelmiş bir durumdur. *Şah u Derviş*’te ise böyle bir durum söz konusu değildir. Mesnevîde, eserin bir padişaha ya da devlet ileri gelenlerinden birine sunulduğunu gösteren bir bölüm yer almamaktadır. Mesnevînin giriş ve sonuç bölümlerinde de ne eserin ithaf edildiği bir şahsiyetin adına ne de herhangi bir devlet ileri gelenine hitaben söylenmiş bir methiyeye tesadüf edilmektedir.

⁷⁷ Bu rakama, mesnevînin içinde yer alan dokuz rubai dâhil edilmemiştir.

⁷⁸ Eserin eldeki -şu an için- eksiksiz tek nüshası, Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi nu. 599/1’de kayıtlı bulunmaktadır. Güftî’nin eserlerine ilişkin bilgilerin verildiği bölümde alıntılandığı üzere, M. Fuad Köprülü elindeki Güftî külliyyatında bulunan *Şah u Derviş* nüshasının eksik olduğunu bildirmektedir.

⁷⁹ Eserin eldeki nüshasına ilişkin detaylı bilgi, çalışmanın “Nüsha Tavsifi” başlıklı bölümünde verilecektir.

Eserin Yazılış Sebebi

Eserin yazılış sebebini anlatan bölüm, mesnevinin üçüncü bölümüdür. “Der-Beyān-ı Sebeb-i Te’lîf-i Kitāb ve Dīden-i Ḥāb” başlığını taşıyan bu bölüm, bir sebeb-i telif bölümüdür ve toplam elli sekiz beyittir. Şair eserin yazılış sebebini verirken, gördüğü bir rüyayı anlatmayı tercih etmiş, böylelikle de okura “Sebeb-i Te’lîf-i Kitāb” başlığı altında küçük bir hikâye nakletmiştir. Hikâyenin öncesinde ise şair, içinde bulunduğu durumu betimlemekte, çektiği türlü sıkıntıları dile getirmektedir. Karamsar bir ruh halinin egemen olduğu bu ilk kısımda Güftî, kendisini “derd-keş, miḥnet-perest, ḡam-zede ve bî-hüde-ümmîd” olarak tanıtmakta, ardından da “çarḥ-ı denî-perver”den şikâyet etmektedir. Talihsiz, kederli ve ümitsiz şair, türlü şikâyetlerini sıraladıktan sonra “keş-me-keş-i çarḥdan āsüde-dil” olmak için “hayal kasrı”na çekilmekte ve kaderine razı olmaktadır:

- 68 Olmaz ise şem‘-i emel reh-nümün
 ‘Āşıkā bes şu‘le-i dāḡ-ı derūn
 69 Olmasa gül zīver-i destār ger
 ‘Āşıkā yetmez mi olan dāḡ-ı ser

Güftî, eserin yazılış sebebi olarak okura sunacağı hikâyeyi bu girişten sonra anlatmaya başlar. Şairin anlattığı hikâye şöyledir: Zamanenin kendisine çektiirdiği türlü sıkıntılardan bunalıp “hayal kasrı”na çekilen ve böylelikle de kaderine razı olan şair, bu düşünceler içerisinde dalıp gitmiş iken bir rüya görür:

- 72 Dil bu taḥayyülle olup pür-hevā
 Oldı o dem ḥ̣āb-ı emel rū-nümā

Rüyasında eşine az rastlanır güzellikte bir “çemen-i dil-firīb” (göz alıcı bir yeşillik) gören Güftî, hemen oraya doğru yönelir. Daha dikkatli bakınca, bu yeşilliğin ortasında bir kasır olduğunu fark eder. Bu kasır göz alıcı, muhteşem bir kasırdır:

- 75 Gördüm o dem ḡamdan idüp infikāk
 Kaşr-ı Ḥavernaḡ gibi bir ṭarḥ-ı pāk

- 76 Kaşr velî ğayret-i bâğ-ı bihişt
 Hâk ü harîm ü deri ‘anber-sirişt
 77 Bü’l-‘aceb ol ğurfe-i ‘anber-vaḥal
 Dîde-i şevk itse nazar fi’l-meşel
 78 Şaykal-ı dîvâr u geç-i pür-cilâ
 Nûr-ı nigâhı ide lağzîde-pâ

Güftî için daha şaşırtıcı olanı, bu kasırda oturan bir “şanem-i ser-firâz”a (uzun boylu bir güzel) tesadüf etmesidir. Şair, hemen o güzelin yanına varır. Sanem, şairi sıcak bir merhaba ile karşılar ve ona neden böyle kederli olduğunu sorar:

- 83 Nâzla ol mâh-ı tefakḳud-künân
 Didi eyâ ğam-zede-i nâ-tüvân
 84 Bâ‘iş-i izhâr-ı melâlûñ nedür
 Eyle beyân şûret-i ḥâlûñ nedür

Güftî, sebep-i telifin başında okura anlattıklarını bu kez sanem için özetler. Sanemin Güftî’nin anlattıklarını dinledikten sonra ona söyledikleri, şairi bir mesnevi kaleme alması için teşvik etmede yeterli olacaktır:

- 91 Didi niçün vaşf-ı perî-peykerân
 Olmaya ârâyiş-i levḥ-i beyân
 92 Sen ki ḥuşûşâ olasın nükte-fen
 Ṭab‘uñ ola nâdire-senc-i sūḥan
 95 Şâhid-i ma‘nâ-yı nezâket-fezâ
 Ṭarz-ı nev ile ola cilde-nümâ
 98 Şâhid-i maẓmûnuñuñ ey nüktekâr
 Câme-i zer-befti degül müste‘âr

Sanemin övgüyle karışık bu sözleri, şairin eserini kaleme almasının başlıca sebebidir. Nitekim bu lütufkâr sözlerden sonra saneme minnettar bir edayla teşekkür eden Güftî, baştaki karamsar ruhunu geride bırakır, özgüvenini yeniden kazanır; artık eseri yazmaya hazırdır:

- 106 Eyleyem âheng-i sūḥan-güsteri
 Zâhir ola kuvvet-i nazm-âveri

107 Eyleyem ıtlāk-ı ‘inān-ı sūhan
Raḥş-ı ḥayālüm ola tā kaṭr[e]-zen

Eserin yazılış sebebini, mesnevinin üçüncü bölümünde anlattığı bu hikâye ile veren Güftî, eserin ya da mesnevide anlattığı hikâyenin kaynağı hakkında herhangi bir bilgi vermemektedir. Mesnevide, şairin kaynak olarak gösterdiği herhangi bir eser ya da şair adı da geçmemektedir. Ancak, ilk şah ve derviş hikâyesini on beşinci yüzyıl İran şairlerinden Hilalî’nin kaleme aldığını biliyoruz.⁸⁰ Ayrıca, Güftî’nin mesnevisinden başka, Türk edebiyatında *Şah u Geda* veya *Şah u Derviş* adlarıyla kaleme alınmış mesnevilerin olduğunu da biliyoruz.⁸¹ Buna göre, Hilalî’nin *Şah u Derviş* adlı mesnevisinin Türk edebiyatında yazılmış şah ve derviş (veya geda) hikâyelerine kaynaklık etmiş olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. Buna ilaveten, Güftî’den önce yazılmış şah ve derviş (veya geda) hikâyelerinin Güftî’nin *Şah u Derviş*’i için bir kaynak ya da örnek teşkil etmiş olması da muhtemeldir.⁸²

⁸⁰ Ağâh Sırrı Levend, “Fuzulî’nin *Şah u Geda*’sı,” *Türk Dili* 3, sy.35 (1954), s. 655.

⁸¹ Gerek varlıklarını yalnızca kaynaklardan öğrendiğimiz gerekse de elde mevcut olduğunu bildiğimiz *Şah u Geda* veya *Şah u Derviş* yazan şairler ve eserleri şunlardır: Fuzulî (ö. 1556) *Şah u Geda*, Bursalı Rahmî (ö. 1567) *Şah u Geda*, Bursalı İmamzade Ahmed b. Mehmed (ö. 1569) *Şah u Geda*, Taşlıcalı Yahya (ö. 1582) *Şah u Geda* ve Sinoplu Beyanî (17. yüzyıl) *Şah u Derviş*. Bkz. Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 133-134; Levend, “Fuzulî’nin *Şah u Geda*’sı,” s. 655; M. Fatih Köksal, “Tahkiyeli Bir Eser Olarak Taşlıcalı Yahya’nın *Şah u Geda*’sı,” *Türklük Bilimi Araştırmaları Prof. Dr. M. Kaya Bilgegil Armağanı*, sy.5 (1997), s. 245-246.

⁸² *Şah u Derviş* mesnevisinin ‘tercüme’ mi ‘telif’ mi olduğu sorusunun yanıtını arayacak, böylelikle de M. Fuad Köprülü’nün, elindeki eksik nüshaya dayanarak eserin bir “tercüme” olduğunu bildiren tespitinin nihai kararını verecek detaylı bir inceleme, gerek bilinen ilk şah ve derviş hikâyesini kaleme alan on beşinci yüzyıl İran şairi Hilalî’nin kaynak metni ile Güftî’nin metninin karşılaştırmalı okunmasını gerekse de Osmanlı sahasında Güftî’den önce yazılmış aynı ya da benzer addaki mesnevilerin çalışılmasını zorunlu kılacağından, böyle bir inceleme bu çalışmanın kapsamının dışında tutulmuştur. Ancak, böyle bir incelemeye kaynaklık edebilecek çalışmalardan tespit edebildiğim kadarını burada vermek istiyorum. Bu konu ile ilgili olarak şu çalışmalara bkz. Sevim Birici, *Türk Edebiyatında Şah u Derviş (Şah u Geda)ler ve Hilalî-i Çağatayî’den Yapılan Şah u Derviş Çevirilerinin İncelenmesi* (Doktora tezi, Fırat Üniversitesi, 2004); Sevim Birici, Bursalı Rahmî: *Şah u*

Mesnevide anlatılan hikâyenin kaynağı hakkında herhangi bir bilgi vermeyen Güftî, *Şah u Derviş*'in 'söyleyişte orijinal' bir eser olduğunun ve 'yeni bir tarz' ("tarz-ı nev") ile kaleme alındığının altını çizmektedir. Mesnevinin sebep-i telif kısmından alıntılanan aşağıdaki beyitlerde bu durum göze çarpmaktadır:

- 94 Bülbul-i tab'uhn ger ola nağme-zen
Nesh ola âyîn-i nevâ-yı kühen
95 Şâhid-i ma'nâ-yı nezâket-fezâ
Tarz-ı nev ile ola cilve-nümâ
96 Olsa kaçan kilik-i bedâyi'-me'al
Çihre-tırâzende-i bikr-i hayâl
98 Şâhid-i maзмünüñ ey nüktekâr
Câme-i zer-befti degül müste'âr
99 Bikr-i hayâlün ki füsün-sâzdur
Her sühan âbisten-i i'câzdur
100 Hâme ki zîb-i dür-i meşhûn ola
Ruķ'a perî-hâne-i maзмûn ola
101 Rûy-ı 'arûs-ı sühan-ı dil-peżîr
Ġâliye vü ġâzeye olmaz esîr

Güftî'nin sanemin ağzından aktardığı bu sözlerde, kendisini ve şairliğini öne çıkararak övündüğü ortadadır. Arka planda ise Güftî, özenle seçtiği kelimelerle eserinin mahiyetini netleştirmektedir. Mesnevinin sebep-i telif bölümünü izleyen münacat kısmında (mesnevinin dördüncü bölümü) da Güftî'nin aynı konuya, paralel söyleyişlerle, gönderme yaptığı görülmektedir:

- 119 Eyle bu nev şâhid-i zîbendeyi
Ya'nî ki bu bâğ-ı firîbendeyi
125 Bikr-i hayâl-i dil-i mu'ciz-penâh
Gevher-i hikmetle mükellel-külâh
126 Olsa n'ola hüsn-i-le mihr-iştihâr
Câme-i zer-târı degül müste'âr

Bu beyitlere, şairin mesnevinin çeşitli yerlerinde kendi eseri ile ilgili olarak söylediği öteki beyitleri de ilave etmek mümkündür.⁸³

Eserin Bölümleri

Genel olarak mesnevilerde yer alan “üç ana bölüm”⁸⁴ *Şah u Derviş*’te mevcuttur. Bu üç ana bölümü ve içeriklerini şu şekilde göstermek mümkündür:

a) Giriş Bölümü: 134 beyit (1-134)

Tahmid: 19 beyit (1-19)

Naat ve Dört Halife Övgü: 32 beyit (20-51)

Sebeb-i Telif: 58 beyit (52-109)

Münacat: 25 beyit (110-134)

b) Konunun İşlendiği Bölüm: 415 beyit (135-549)

c) Sonuç Bölümü: 79 beyit (550-628)

Nasihat: 18 beyit (550-567)

Münacat: 8 beyit (568-575)

Hikâye: 27 beyit (576-602)

Hatime: 26 beyit (603-628)

Bu üç ana bölüme ayrılan mesnevide toplam yirmi yedi bölüm bulunmaktadır. Bu bölümler, başlıkları ve mesnevide yer alan dokuz rubai, eserde şu şekilde sıralanmaktadır:⁸⁵

⁸³ Şairin kendi mesnevisi ile ilgili söylediği öteki beyitler için bkz. 121, 122, 123, 124, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626 ve 627 numaralı beyitler.

⁸⁴ Mesnevilerde bulunan bu üç ana bölümün adı, İsmail Ünver’in “Mesnevi” ve Ahmet Kartal’ın “Türkçe Mesnevilerin Tertip Özellikleri” adlı makalelerinde şu şekilde verilmiştir: “Giriş bölümü,” “Konunun işlendiği bölüm” ve “Bitiş bölümü.” Bu çalışmada, her iki makaledeki bölümlere esas alınmakla birlikte, “Bitiş bölümü”nün adı, “Sonuç bölümü” olarak değiştirilmiştir. Ünver ve Kartal’ın mesnevilerdeki bu üç ana bölüm ile ilgili verdiği bilgiler için bkz. İsmail Ünver, “Mesnevi,” *Türk Dili* 52, sy.415, 416, 417 (Temmuz, Ağustos, Eylül 1986), s. 432-450; Ahmet Kartal, “Türkçe Mesnevilerin Tertip Özellikleri,” *Bilgi*, sy.19 (Güz 2001), s. 71-99.

⁸⁵ Eserdeki bölüm başlıkları ve rubailer, çeviri yazılı metindeki rakamları ile birlikte sıralanmıştır.

- I. Kitāb-ı Şāh u Dervīş Güftī-i Edrenevī İbtidā-i Tahmīd-i Bārī
- II. Der-Na‘t-ı Seyyidü’l-enām ve Hıṭāb bā-Hāme-i ‘Anberīn-erḳām
- III. Der-Beyān-ı Sebeb-i Te’līf-i Kitāb ve Dīden-i H‘āb
- IV. Der-Münācāt-ı Bārī ‘Azze İsmuhu
- V. Der-Beyān-ı Şūrū‘ Kerden-i Kitāb
- VI. Der-Beyān-ı Tarḥ-ı Sūr Nümūden-i Pādişāh
- VII. Der-Beyān-ı Ahvāl-i Dervīş
 1. Rübā‘ī
- VIII. Āmeden-i Dervīş be-Mekteb-i Şāh ve Ḥasret-ālūd Reften
- IX. Āmeden-i Dervīş be-Mekteb ve Rūy Taleb Nümūden
 2. Rübā‘ī
- X. Ruḥṣat Yāften-i Dervīş Ta‘allümrā ez-Mu‘allim-i Mekteb
 3. Rübā‘ī
 4. Rübā‘ī
- XI. Āmeden-i Şāh ez-Çāşt be-Mekteb ve Āgeh Şüden-i Mu‘allim ez-‘İşk-ı Dervīş
- XII. Āgeh Şüden-i Şāh ez-‘İşk-ı Dervīş ve Hıṣm Nümūden ve Seyāḥat Fermūden
 5. Rübā‘ī
- XIII. Seyāḥat Kerden-i Dervīş ez-Şehr
 6. Rübā‘ī
- XIV. Rūy-ı Merḥamet Nümūden-i Şāh ber-Hāl-i Dervīş
- XV. Şıfat-ı Şeb ve Nāme Firistāden-i Şāh bā-Dervīş⁸⁶
- XVI. Der-Şıfat-ı Nāme-i ‘Anberīn-şemmāme
 7. Rübā‘ī
- XVII. Der-Şıfat-ı ‘İşk
- XVIII. Be-Tarīḳu’t-temşīl Hikāyet-i Merd-i Gül-ḥenī ki ‘Āşık-şüde-i Şāh-ı Bağdādrā
 8. Rübā‘ī
- XIX. Āmeden-i Ḳāşid bā-Nāme-i Şāh
 9. Rübā‘ī

⁸⁶ Mesnevide yer alan bu başlıkla ilgili olarak şu notu burada kaydetmek gerekmektedir: Mesnevinin bu başlığında yer alan “Şıfat-ı Şeb” kısmı problemlidir. Başlığın ait olduğu on beşinci bölümde herhangi bir gece tasviri yer almamakta; tersine, ilgili bölümde 405. beyitten 411. beyte dek süren bir sabah tasviri bulunmaktadır. Şair, bu tasviri türlü sanatlarla anlatmakta, ardından da 411. beyitte *şubḥ* (sabah)un tasvirini yaptığını söylemektedir: *Ya’nī ki şubḥ oldı ser-ā-ser pedīd / Oldı dil-i ‘āleme behcet nüvīd*

- XX. Āmeden-i Dervīş ve Nevāziş Kerden-i Şāh Dervīşrā
 XXI. Rūy-ı Niyāz ber-Zemīn Nihāden-i Dervīş-i Mübtelā
 XXII. Vāz’-ı Rūy-ı Niyāz Kerden be-Dergāh-ı Bārī ve Peyk-i Īcābet Resīden
 XXIII. Hātime-i Hikāye ve Nuşh Kerden ‘Alā-Vechi’l-icmāl
 XXIV. Der-Hiṭāb-ı Nefs-i Hiyel-endūz
 XXV. Der-Münācāt-ı Bārī-i Te‘ālā
 XXVI. Hikāyet-i Kuṭb-ı Merkez-i Dā’ire-i Velāyet Bāyezīd-i Bişṭāmī
 Kāddesallāhu
 XXVII. Der-Hātime-i Nūsha-i Dervīş ü Şehest Īn

Eserin Yazılış ve İstinsah Tarihleri

Eserin yazılış tarihi, mesnevinin son beytinde (628. beyit) söylenen “zībā hiṭām” sözüyle verilmiştir:

628 Mühr-i kabūl ile virüp zīb-i tāmm
 Eyledi tāriḥini zībā hiṭām⁸⁷

“Dize içindeki bir ya da birkaç sözcükle düşürülen tarih”⁸⁸ olarak tanımlanan *terkīb* adlı tarih türü ile düşürülmüş bu tarihe göre eser, h. 1061 (1650-1651) senesinde yazılmıştır. Eserin istinsah tarihi ise, mesnevinin 628. beytinin altına kaydedilmiştir:

Harrarahu el-‘abdū’l-müznib be-dest-i Yaḥyā (?)⁸⁹ fī leyleti’l-cum‘at yevm-i tis‘a ‘aşer min zi’l-ka‘de sene 1066

⁸⁷ Mesnevideki bu tarih beytinin ilk dizesinde geçen “virüp” kelimesi, *Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu*’nda “diyüp” şeklinde okunmuştur. Bkz. Dağlı vd., s. 235-236. İlgili katalogda “diyüp” şeklinde okunan kelime, yazmada ‘virüp’ okunacak şekilde yazılmıştır. Ayrıca, beyitte “zīb virüp” şeklinde kullanılan ‘virmek’ eylemi, *Şah u Derviş* mesnevisinin 4. ve 136. beyitlerinde de aynı kullanımla ve yine “zīb” kelimesi ile birlikte geçmektedir. Buna ilaveten, Francis Joseph Steingass’ın Farsça-İngilizce sözlüğünde, *zīb* (süs) sözcüğünün Türkçe ‘vermek’ anlamına gelen ‘dāden’ fiili ile kullanıldığı da kayıtlıdır. Bkz. Francis Joseph Steingass, *A Comprehensive Persian-English Dictionary* (Beirut: Librairie du Liban Publishers, 1998), s. 632.

⁸⁸ Dilçin, s. 503.

⁸⁹ Müstensihin adı, kelimenin yazmadaki durumundan ötürü, farklı bir biçimde okunmaya müsaittir. Müstensihin adı ile ilgili olarak, çalışmanın “Nüsha Tavsifi” başlıklı bölümüne bakınız.

Bu kayda göre eser 19 Zilkade 1066'da, Cuma gecesinde (Perşembe akşamında) Yahya adlı bir müstensih tarafından istinsah edilmiştir. Bu istinsah kaydının miladi karşılığı ise 08.09.1656 Cuma'dır.

Eserin İçerik Özellikleri

Eserin Konusu

Şah u Derviş mesnevisinin konusu, mesnevinin adından da anlaşılacağı üzere, şah ile derviş arasında geçen aşkın hikâyesine dayanmaktadır. Mesnevinin merkezinde, iki erkek arasında yaşanan bu aşk yer almaktadır. Bu nedenle, bu mesnevi, Agâh Sırrı Levend'in sınıflandırmasına göre, “çift kahramanlı aşk hikâyeleri”⁹⁰ sınıfına giren bir mesnevidir. Çalışmanın bu alt başlığı altında, eserdeki bu hikâye ana hatlarıyla ve mesneviden alıntılanacak beyitler eşliğinde anlatılacak, böylelikle de eserin konusu hakkında bilgi verilecektir. Ancak, eserdeki hikâyeyi nakletmeye geçmeden önce, şu hatırlatmayı yapmak gerekir: Mesnevide, ana hikâye konumundaki şah ve derviş hikâyesinden başka iki küçük hikâye daha anlatılmaktadır. Bunlar, ara hikâye olmaktan çok, küçük birer müstakil hikâyedir.⁹¹ Bu nedenle, aşağıda ana hatlarıyla verilecek öykü, eserin ana öyküsü olan şah ve derviş öyküsüdür. Bu ana öykünün özetlenmesinin ardından öteki iki küçük hikâyenin konusu hakkında kısa bilgi verilecektir.

⁹⁰ Agâh Sırrı Levend, “Divan Edebiyatında Hikâye,” *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* (1967), s. 73.

⁹¹ Bu çalışmada, mesnevide anlatılan iki küçük hikâyenin ‘ara hikâye’den çok birer ‘müstakil hikâye’ olarak değerlendirilmesinde, mesnevinin ana öyküsü olan şah ve derviş öyküsünün, ‘çerçeve hikâye’ düzeninde kurgulanmamış olması, başlıca nedendir. ‘Müstakil’ sözü, bu öykülerin mesneviden kopuk, küçük birer bağımsız parça olduğu anlamına gelecek şekilde kullanılmamıştır. ‘Müstakil’ sözü, bu öykülerin, bir çerçeve hikâye etrafında anlatılmış öyküler (yani birer ‘ara hikâye’) olmadığını, çerçeve hikâyenin kişilerinden birinin ağzından anlatılmadığını ifade etmektedir.

Şah u Derviş mesnevisinin konu edindiği hikâyeyi, ya da M. Fatih Köksal'ın deyişiyle, mesnevideki “vak’anın cereyanını”⁹² şu şekilde vermek mümkündür:

Eski zamanlardan birinde, bir ülkenin başında bahtsız ve mutsuz bir şah bulunmaktadır. Şahın bu mutsuzluğunun ve huzursuzluğunun sebebi, bir erkek evladının olmamasıdır. Şah, bir erkek evlat hasreti çekmekte; gündüzleri bu dertle kederlenmekte, gecelerini ise yine bu dert yüzünden uykusuz geçirmektedir. Talihsiz şah, ömrünü bu kederli ruh halinin verdiği sıkıntılarla tüketmekte, çaresiz ve ümitsiz bir hâlde günlerini geçirmektedir. Günler böyle geçip giderken, şah sonunda bir karara varır: Sarayındaki bilginlere, kendisi için bir yıldız falı bakmaları emrini verir. Bunun üzerine bilginler, şahın talihsizliğinin ortadan kalkıp kalkmayacağı, uzun zamandır özlemine çektiği bir erkek çocuğa kavuşup kavuşamayacağını öğrenmek için yıldız falı açarlar. Bilginler, yıldızların talih ve ikbal vadettiğini, şahın kısa zamanda bir erkek çocuk sahibi olacağını müjdelerler. Bunun üzerine şah, görkemli bir düğünün hazırlıklarını başlatır, gerekli emirleri verir. Düğün günü hazırlıklar tamamlanır, düğün alanı benzersiz bir biçimde donatılır:

156 Sūr içün oldı be-şad inbisât
Her tarafa ceşn-i fikende-bisât
157 Meş‘ale-i mähı yakup rûzigâr
Eyledi bezm-i felegi tâb-dâr
159 Penbe ile gülleri dest-i şabâ
Eyledi dâğ-ı dil-i saķf-ı semâ

⁹² Köksal, s. 250.

160 Süfre-i mihri döşeyüp nā-gehān
 Kırş-ı mehi itdi felek zīb-i ḥān

Düğünün zıfıf gecesi kısmı mesnevide ayrıntılı bir biçimde anlatıldıktan sonra, şahın eşinin hamile kaldığı haberi verilir. Bu haberin ardından da şahın özlemini çektiği çocuğun doğumu gerçekleşir. Mesnevideki sevgili tipini oynayacak, derviş kendisine âşık edecek ve nihayet bu mesnevinin birincil karakteri konumunu paylaşacak şehzade artık doğmuştur. Şehzade, belli bir yaşa geldikten sonra babası tarafından “kesb-i ‘ulūm” etmesi (çeşitli ilimleri öğrenmesi) için bir okula gönderilir. Okuldaki hocanın denetiminde eğitim gören şehzadenin, öğrenciler içinde parlak bir çocuk olduğu, daha baştan sezdirilir:

181 Şah-ı debistānuñ o tīb-ı ‘izār
 Her tarafın eyledi firdevszār
 182 Eyledi ol ‘arız-ı hūrşīd-fer
 Pehn-i debistānı çü leb-rīz-i ḥar
 186 Lāyık idi itse o hūrşīd-fer
 Pey-siper-i hāmesini levh-i ḥar
 187 Kilk-i ‘utārid aña teslīm idi
 Māh aña zer levha-i ta‘līm idi

Hikâyede, şehzadenin doğumunun ve okula başlamasının ardından, hikâyenin öteki birincil kişisi olan dervişin anlatılmasına geçilir. “Bir rind-i nezāket-debīr” olarak tanıtılan derviş, bir gün civarda gezinirken bir “tarh” (yapı) görür ve oraya doğru yönelir. Daha yakından bakınca, bu yapının bir “mekteb-i ferruh-eşer” (güzel bir okul) olduğunu anlar ve okulun içerisine dikkatle bakmaya başlar. Dervişin gözleri, mektebin içinde “şaf-zede” olmuş (sıra sıra dizilmiş) öğrencileri taradıktan sonra, bu öğrencilerden birine takılıp kalır. Gözlerin takılıp kaldığı öğrenci, şehzadeden başkası değildir. Güftî, dervişin gözlerinin şehzadeye odaklanmasını ‘olağan’ bulur:

199 Līk biri cümleden olmuş firāz
 Nahl-i kadi zīb-i hıyābān-ı nāz

- 200 Gerçi niçe gül-bün-i zîbende var
 Lîk o gülde eşer-i hânde var
 201 Bir ruh-ı tâbende-i hûrşîd-fer
 Dîde-i şevk eylese nezzâre ger
 202 Ola giriftâr-ı ruh-ı hem-çü mâh
 Eylemeye dîdeye ‘avdet-nigâh

Dervişin eşsiz güzellikteki şehzadeye bakması ve onu baştan aşağı süzmesi, şehzadeye âşık olması için yeter; nitekim derviş, mektepte gördüğü bu şehzadeye o anda vurulur; artık o, şehzadenin aşkına düşmüş bir “şîfte-dil”dir. Derviş, şehzadeyi görüp âşık olduktan sonra, şehzadenin güzelliğinden hayrete düşmüş bir şekilde kendi “ârâmgâh”ının (evinin) yolunu tutar. Artık derviş, günlerini şehzadeyi düşünerek geçirmekte, şehzadenin aşkıyla aşk derdi çekmektedir. Günler geçtikçe dervişin aşkı artar, sevgilisini görme isteği şiddetlenir. Sonunda derviş kesin kararını verir: Mektebe, şehzadenin yanına gidecek, okula yeni başlayan bir çocuk gibi, şehzadenin gittiği mektepte eğitim görecektir; böylelikle de sevgilisine layık bir âşık olmakta gayret gösterecektir. Derviş, bu kararın ardından mektebin yolunu tutar. Mektebin hocası, dervişin perişan bir hâlde görünce, ona bu perişanlığının sebebini sorar. Derviş türlü sıkıntılar çektiğini söyleyip talihsizliğinden ve mutsuzluğundan şikâyet eder ve hocadan kendisini mektebe kabul etmesi için ricada bulunur. Hoca, dervişin bu ricasını kabul eder ve onu mektebe alır. Ancak, derviş “levha-i ta’lîm”in (rahlenin) başına oturur oturmaz, âşıklık alametlerini göstermeye başlar: Talim levhasında elif harfini gören derviş, bu harfin sevgilisinin boyu olduğuna hükmeder. Dervişin mektepteki bu hâli uzun bir müddet sürüp gider. Sonunda hoca, dervişin bu âşıklık belirtilerine bakıp, onu şehzadeye “şâgird eyler” (şehzadenin öğrencisi yapar). Güftî, “sûd u ziyân-dîde-i çarh” (görmüş geçirmiş) olan dervişin, küçük bir çocuğun öğrencisi olmasının tuhaflığının farkındadır ve hemen araya girer:

292 ‘İşk ki bir dilde ola cāy-gīr
Eyleye bāzīçeī tıflāna pīr

Şehzade, dervişe ders vermeye başlamıştır. Dervişin akli ise derste değildir; o artık hocası olan şehzadenin güzelliğine kapılmıştır. Ders sürüp giderken, derviş sürekli olarak şehzadeye “nigāh eyler” (bakar), onun güzelliğini düşünüp durur. Ders bu minvalde devam ederken öğle yemeği vakti gelir, ara verilir. Şehzade, öteki öğrenciler gibi, öğle yemeği için mektepten ayrılır. Mektepte dervişten başka kimse kalmaz. Derviş ise bu kısa ayrılığa dahi katlanamaz. Şehzade öğle yemeğinden dönene kadar, kötü talihinden şikâyet edip durur:

315 Didi ki bu gerdiş-i vārūn nedür
Tīg-i melāmetle ciger-hūn nedür
316 Zevk ile ger bir dem ide muğtenem
Biñ ğam u hırmān ile eyler be-hem
317 Bir güli kim zīver-i destār ider
Eyleye yüz dāğ-ı nedāmet be-ser

Uzunca bir müddet, şehzade ile dervişin mektepteki dersleri bu şekilde sürüp gider. Derviş, şehzadeye “nihānī naẓar” (gizli bakış) eyleyip durur, onun aşkıyla yanıp tutuşur. Sonunda, mektebin hocası dervişin şehzadeye duyduğu aşkı sezinler ve dervişin âşıklık hallerinden, onun şehzadeye âşık olduğunu anlar. Kısa bir süre sonra şehzade de dervişin kendisine duyduğu aşktan, çektiği aşk gamından “ḥaber-yāb” (haberdar) olur. Şehzade, dervişin kendisine âşık olduğunu anlayınca öfkelenir; dervişin aşkına öfke dolu bakışlarla karşılık verir:

343 Eyledi şeh-zāde-i ‘ālem-penāh
Cānib-i dervīşe ğazabla nigāh
344 Hālet-i ‘ışkın bilüp ol dil-sitān
Eylemege başladı hışm-ı nihān

Derviş şehzadenin, aşkına karşılık vermemesi, dahası öfkelenmesi karşısında kaderine razı olur; önce mektepten ayrılır, ardından da şehri terk eder. Derviş, artık,

kendisini gam sahrasına atmış bir “âşık-ı miḥnet-nihād”dır (kederli bir âşık). Gam sahrasında, sevgilisinden uzakta ayrılık derdi çeken derviş, gecenin karanlığında bir başına yol alır, sevgilisini hayal edip durur. “Bir niçe eyyām” (günler) böyle geçip gider. Öte yandan, bu süre zarfında, şehzadenin öfkesi yatışmış; şehzade dervişin aşkına verdiği karşılıktan, ona gösterdiği hışımdan ötürü pişmanlık duymuş, huzursuz olmuştur:

398 Dūrī-i ‘ışkında olup münfa‘il
Oldı bu endīşesi rāḥat-güsıl

Şehzade dervişe yaptığından pişman, rahatsız bir hâlde iken kararını verir: Âşığına bir mektup yazıp onun gönlünü alacak, hâlini hatırını sorup onu sevindirecektir. Bunun üzerine şehzade, derviş için duygu yüklü bir mektup kaleme alır. Mektubu ulağa teslim edip, “cānib-i dervīş”e (dervişin tarafına) süratle ulaştırmasını emreder. Şehzadenin ulağı mektubu kısa sürede dervişe ulaştırır. Mektubu açıp okuyan derviş, hiç beklemediği bu durum karşısında şaşırır, olan bitene inanmakta güçlük çeker:

455 Didi İlāhā bu nevāl-i ‘aṭā
Ḥāb mıdur k’oldı baña rū-nümā

Derviş, şehzadenin bu samimi mektubu karşısında âdeta kendinden geçer. Uzun zamandan beri çektiği ayrılık derdinin yerini, sevgiliye kavuşma ümidi almıştır. İçindeki aşk ateşiyle hemen yola çıkar ve şehre “dāde-i pūr-ābla” (yaşlı gözlerle) gelir, şehzadenin kapısına yüz sürer. Derviş sevgilinin kapısında, onun kendisine görünmesi için “āh u zār” etmeye başlar. Derviş ahlar ederken, şehzade kısa bir süreliğine belirir ve dervişe şöyle seslenir:

523 Didi ki ey şifte-i bī-ḥıred
‘İşk-i-le ālüfte vü miḥnet-sened
524 Gülşen-i ‘ışkumda olup dāyimā
Bülbül-i hoş-nağme-i ḥasret-nevā

525 Urmayasın şevk-i-le cismiñe dāğ
Olmayasın t̃alib-i feyz-i sūrāğ

Derviş, sevgilinin bu kısa hitabının ardından “gūşe-i ğam-hāne”sine (gam evindeki köşesine) çekilir ve Tanrı’ya seslenir, “niyāz u recā”ya başlar:

537 Saht-dil-i şāhı yine nerm kıl
 K̃albini dil-beste-i āzerm kıl
538 Eyle bu sūz-ı dil-ile şāhı germ
 K̃ıl dil-i sengīnini āhumla nerm
539 Eyleye tā ol şeh-i nāz-āşinā
 Merḥamet-i ḥāl-i dil-i bī-nevā

Tanrı, dervişin bu isteğini kabul eder. Derviş, niyaz etmekte iken şehzade dervişin gam evine gelir, böylelikle de vuslat gerçekleşir:

547 Vaşlı ile itdi nevāziş anı
 Eyledi mest-i mey-i pürsiş anı
548 La‘l-i lebi oldı tefakḫud-nümün
 K̃ıldı şeker-pāşī-i zaḥm-ı derūn
549 Eyledi dil-ḥastesine ol perī
 Şerbet-i la‘li-y-le müdāvāgerī

Eserin ana öyküsünü bu şekilde verdikten sonra, mesnevide yer alan iki müstakil hikâyenin konularını kısaca aktarmaya geçebiliriz.

Mesnevideki müstakil hikâyelerden ilki, eserde konunun işlendiği bölümde anlatılmıştır. Mesnevinin on sekizinci bölümünde yer alan bu hikâye, eserin ana öyküsü ile tematik yönden benzeşmektedir. Mesnevideki ana öykü ile tematik paralelizme sahip bu müstakil hikâye, on sekizinci bölüm başlığında da yazılı olduğu üzere, “be-ṭarīḳu’t-temşīl” olarak (temsilî bir hikâye olarak) esere dâhil edilmiştir. Ana öykünün anlatımını destekler mahiyetteki bu hikâye, Bağdat şehrinde geçmektedir. Bağdat şehrinin padişahı ile bir “gül-ḥenī”nin (külhani) arasında geçen aşkı anlatan bu öyküdeki olaylar kısaca şu şekilde cereyan eder: Bir gün, bir külhani Bağdat şehrinin padişahına âşık olur. Padişahın veziri, külhaninin padişaha âşık

olduğunu anlar ve bu durumu padişaha iletir. Padişah, kendisine âşık olan bu külhaninin derhal öldürülmesi için cellada emir verir. Ancak, vezir padişaha ‘aşk’ın mahiyetini anlatır, ona aşk konusunda nasihatlerde bulunur; böylelikle de gönlünü yumuşatıp, onu bu kararından vazgeçirir. Padişahın külhaniye olan öfkesi dinmiş; hatta padişah “‘âdet-i me’lûfesi üzre” (alışlageldiği üzere) her sabah avlanmaya giderken güzergâhının üzerinde kendisini bekleyen külhaniye ilgi göstermeye başlamıştır. Ancak, bir sabah, padişah yine “şaydgeh”e (avlanma yerine) doğru yol alırken, her sabah yolunun üzerinde kendisini bekleyen külhaninin bu kez orada olmadığını görür. Vezir, padişahın bu duruma çok üzüldüğünü görerek, padişahın gönlüne ‘muhabbet’in düştüğünü anlar ve aşk konusundaki nasihatini tekrarlar:

507 ‘İşk-i-ledür zîver-i hüsn-i bütân

‘İşkdur ârâyiş-i meh-‘atân

Eserin sonuç bölümünde yer alan ikinci müstakil hikâye, mesnevinin yirmi altıncı bölümünde anlatılmıştır. “Hikâyet-i Kuṭb-ı Merkez-i Dâ’ire-i Velâyet Bâyezîd-i Bisṭâmî” adını taşıyan bu hikâye, bir aşk hikâyesi değildir. Öykünün ana hikâye ile tematik yönden bir benzerliği yoktur. Ayrıca, birinci müstakil hikâye gibi, bu hikâyenin de mesnevinin ana öyküsü ile tahkiye unsurları açısından herhangi bir ortaklığı bulunmamaktadır. Hikâye, Bayezid-i Bistamî’nin başından geçen şu olayı anlatmaktadır: Müritleri ile beraber cuma namazını kılan Bayezid-i Bistamî, camiden çıkıp “ḥānḳāh”ına (dergâhına) doğru yürürken, yolun başında bir rint görür. Kendinden geçmiş bir halde, toza toprağa batmış kirli elbisesiyle bu rint, Bayezid-i Bistamî’ye seslenerek, kendisinden şu ricada bulunur:

586 Qoyma ki cāyum ola pest ü ḥazîz

Eyle du‘âyıla beni müstefîz

Bunun üzerine Bistamî rinde elini uzatır, onu içine battığı çamur deryasından çekip çıkarır, rindin üstünü başını temizler ve Tanrı’ya şöyle seslenir:

590 Bu kuluñuñ ey kerem issi Hudā
 Olmış-iken zāhiri levş-āşinā
 591 Cāme-i ālāyişi çāk eyledüm
 Zāhir-i ger-dārını pāk eyledüm
 595 Sen dañı kıl bāşını cümle pāk
 Nūr-ı hidāyetle anı tābnāk

Güftî, anlattığı bu hikâye münasebetiyle bölümün sonunda Tanrı'ya seslenir, günahlarını affetmesi için O'ndan merhamet diler.

Eserin Yapısı

Şah u Derviş, 628 beyitlik küçük bir mesnevidir. Yirmi yedi bölüme ayrılan bu mesnevi, mesnevilerin genel tertip özelliklerine uygun olarak, sırasıyla, şu üç ana bölüm üzerine kurulmuştur: Giriş bölümü, konunun işlendiği bölüm ve sonuç bölümü. Giriş bölümü, mesnevinin ilk dört bölümünü kapsamaktadır ve toplam 134 beyittir. Bu bölümde; Tanrı'nın vasıflarını anlatan ve öven bir tahmid, peygamberin vasıflarını ve mucizelerini anlatan bir naat ve bu naatın sonunda birer beyitle söylenmiş dört halife övgüsü, eserin yazılış sebebini veren sebeb-i telif ve son olarak da şairin kendisi ve eseri için Tanrı'ya seslendiği bir münacat yer almaktadır.

Giriş bölümünün ardından gelen konunun işlendiği bölüm, mesnevinin esas bölümüdür ve toplam 415 beyittir. Şah ve derviş hikâyesinin anlatıldığı, vaka cereyanının verildiği bu ana bölüm, toplam on sekiz bölümü içermektedir. Mesnevinin beşinci bölümü ile başlayıp yirmi ikinci bölümü ile son bulan konunun işlendiği bölüm, şu iki bölümün dışında kesintiye uğramadan devam eder: On yedinci ve on sekizinci bölümler. Bu iki bölüm, beşinci bölümden itibaren anlatılan şah ve derviş hikâyesinin kesildiği, öyküyü anlatma işinin kısa bir süreliğine bırakıldığı bölümlerdir. Bu bölümlerden on yedincisinde Güftî, “Der-Şıfat-ı ‘Işk’” başlığını açmakta ve ‘aşk’ üzerine birbirine paralel düşüncelerini vermektedir. On sekizinci bölümde ise ana hikâye ile, tematik bağının dışında, herhangi bir ilişkisi

olmayan, müstakil bir hikâye anlatılmaktadır. Bu bölümde anlatılan hikâye, “Hikâyet-i Merd-i Gül-henî” başlığını taşımaktadır.

Eserin üçüncü ve son ana bölümü olan sonuç bölümü, mesnevinin yirmi üçüncü bölümü ile başlayıp yirmi yedinci bölümü ile son bulmaktadır. Yetmiş dokuz beyitlik bu ana bölüm, beş bölümden oluşmaktadır. Eserde, sonuç bölümüne doğrudan bir hatime parçasıyla başlanmamakta; tersine bu ana bölüm, kendi içinde bölümlere ayrılmakta ve bir düzen dâhilinde sunulmaktadır. Mesneviyi noktalayan ‘hatime bölümü’ (mesnevinin yirmi yedinci ve son bölümü) öncesinde dört bölüm yer almaktadır. Bu bölümlerin ilkinde, şairin “sipîhr-i sipenc” (bu dünya) üzerine söylediği nasihatle karışık yedi beyit bulunmaktadır. Ardından gelen bölümde ise kişinin Tanrı’ya kulluk etmede neler yapması gerektiği öğütlenmektedir. Bu nasihatlerin ardından, şairin bir günahkâr kul edasıyla Tanrı’ya yakarışını aktaran bir münacat gelmektedir. Münacatın bitiminde ise Bayezid-i Bistamî’ye ait bir hikâye anlatılmakta (mesnevinin yirmi altıncı bölümü); mesnevinin ana öyküsünden bağımsız anlatılan bu hikâyenin ardından da mesnevinin sona erdiğini bildiren yirmi yedinci ve son bölüme geçilmektedir. Mesnevinin son bölümü, yirmi altı beyittir ve “Der-Hâtîme-i Nüşa-i Dervîş ü Şehst İn” başlığını taşımaktadır. Bu bölüm, eserin sonuç bölümünün esas parçasıdır ve tipik bir hatimedir. Bölümde şair, öncelikle, tamamladığı eserinin başına gelebilecek muhtemel tehlikeler için Tanrı’ya sığınmakta, mesnevisini bu tehlikelerden esirgemesi için O’ndan yardım dilemektedir. Bu seslenişin ardından, şair meydana getirdiği eser ile övünür, ince hayaller ve türlü mecazlarla ördüğü beyitler dâhilinde kendi eseri ile ilgili düşüncelerini ortaya koyar. Ardından, bölümün ve mesnevinin son beyti (628. beyit) ile şair, eserin yazılış tarihini vermekte, böylelikle de mesnevisini tamamlamaktadır.

Gerek buraya kadar sunulan tasniften gerekse de çalışmanın “Eserin Bölümleri” adlı alt başlığında verilen dökümden hareketle eserin yapısı hakkında edindiğimiz bilgilere, birkaç önemli tespiti ilave etmek mümkündür. Öncelikle, mesnevide şah ve derviş öyküsünün anlatıldığı bölümlerin beyit sayıları dikkate alındığında, bu bölümlerin uzunluklarının birbirinden çok farklı olduğu ve belirli bir düzeni izlemediği sonucu ortaya çıkmaktadır. Örneğin, mesnevinin beşinci bölümü on dokuz, ardından gelen bölüm ise otuz dört beyittir. Beşinci ve altıncı bölümleri izleyen yedinci bölümde ise toplam kırk altı beyit yer almaktadır. Bu aşamada, hikâyenin ilerlemesi ile birlikte bölümlerin de tematik yönden genişleyeceği ve giderek daha çok beyti kapsayacağı öngörüsünde bulunmak mümkündür. Ancak, mesnevinin sekizinci bölümünün yalnızca sekiz beyitten oluşması bu öngörüü boşa çıkarmakta, bölümler arası oransızlığın varlığına işaret etmektedir. Aynı şekilde, mesnevideki bazı bölümlerin otuz beş kırk beyte yaklaşırken ötekilerin on on beş beyit civarında seyretmesi, mesnevideki bölüm uzunluklarının oransız olduğu sonucunu desteklemektedir. Bu konudaki bir diğer nokta, mesnevinin on sekizinci bölümünde anlatılan hikâyeye ilişkindir. Aynı zamanda bu hikâyenin mesnevi içindeki payı ve şah ve derviş öyküsünün akışına etkisi ile de yakından ilgili olan bu nokta, temelde, yine söz konusu oransızlığa işaret etmektedir. Oransızlık, on sekizinci bölümün otuz sekiz beyitlik bu hikâyesinin beyit tutarının, şah ve derviş öyküsünü anlatan birçok bölümün beyit tutarından (örneğin; on bir, on iki, on dört, on beş, on yedi, on dokuz, yirmi, yirmi bir ve yirmi ikinci bölümler) çok daha fazla olmasından ileri gelmektedir. Şairin küçük bir mesnevide, şah ve derviş öyküsü ile tematik bir paralelizmden öte herhangi bir bağı olmayan bir müstakil öyküyü otuz sekiz beyte kadar çıkarması, bu nedenle de okurun ana hikâyeden uzunca bir

süreliliğine uzaklaşmasına sebep olması, bölümler arası oransızlığın bir diğer örneği olarak dikkati çekmektedir.

Eserin yapısı hakkındaki yukarıdaki iki tespite ilaveten, son olarak, bu kez, mesnevide yer alan dokuz rubaiye ilişkin saptamayı vermek gerekir: Mesnevideki dokuz rubainin bölümlere göre dağılımı incelendiğinde, bu rubailerin dağılımındaki düzensizlik ortaya çıkmaktadır. Örneğin, mesnevinin ilk rubaisi yedinci bölümde söylenmiş, ardından gelen bölüm rubaisiz geçilmiş; dokuzuncu bölümde ise bir başka rubai söylenmiştir. Bu dağılımın tersine, mesnevinin on sekizinci bölümünde bir rubai söylenirken, ardından gelen bölümde de bir rubai söylenmiş; böylelikle de birbirini takip eden iki bölümde rubaiye yer verilmiştir. Ayrıca, onuncu bölümde şairin iki rubai birden söylemesine karşılık, ardından gelen bölümün rubaisiz geçilmiş olması ve bu rubaisiz bölümü izleyen bölümde bir rubainin söylenmesi, dağılımdaki düzensizliğin bir diğer göstergesidir. Rubailerin bölümlere göre dağılımında göze çarpan bu düzensizliğe rağmen, mesnevinin bütünü dikkate alındığında, rubailerin genellikle bölüm sonlarında söylendiğini (dokuz rubaiden yedisi bölüm sonlarında söylenmiştir) gözlemlemek; böylelikle de rubailerin ilgili bölümler arasında bağlantı kurarak bu bölümleri şah ve derviş hikâyesi etrafında bir araya getirdiğini söylemek mümkündür.

Eserin Tahkiye Özellikleri

Zaman

Şah u Derviş mesnevisinde anlatılan hikâyede, olayın geçtiği zamanla ilgili net bir bilgi bulunmamaktadır. Hikâyenin ait olduğu zaman gün, ay ya da yıl gibi belirli bir zaman dilimine oturtulmamıştır. Bu nedenle, hikâyedeki zaman belirsizdir. Ancak bu durum, mesnevideki hikâyede, olayın geçtiği zamana dair herhangi bir referansın verilmediği anlamına gelmemektedir. Mesnevinin çeşitli yerlerinde türlü zaman

referansları bulunmaktadır. Örneğin, şah ve derviş öyküsünün başlangıç beyti okura, anlatılacak hikâyenin geçtiği zamanı şu şekilde haber vermektedir:

137 ‘Ahd-i kadīm içre olup müstedām
Var-idi bir şāh-ı şüreyyā-ğulām

Bu beyit, şah ve derviş hikâyesinin “‘ahd-i kadīm”e (geçmiş zamanlardan birine) ait olduğunu söylemekte, okura geçmişte yaşanmış bir olayın hikâyesini anlatacağını bildirmektedir. Böylelikle de okur, şairin kendisine anlatacağı hikâyenin geçmişte yaşanmış bir öykü olduğunu anlamakta, şairin geçmiş zamanlara ait bu hikâyeyi kendisine şimdi aktardığını algılamaktadır. Hikâyenin ait olduğu zamana dair verilen bu referans, öykünün dervişin ahvalini anlatmaya başlayacağı yerde de aynı şekilde tekrarlanmaktadır:

191 ‘Ahd-i kadīm içre ‘adīmü’n-naẓīr
Var idi bir rind-i nezāket-debīr

Şah ve derviş öyküsü için verilen bu muğlak zaman referansları, mesnevide yer alan iki müstakil hikâye için de geçerlidir. Örneğin, külhaninin hikâyesinde zaman yine belirsizdir:

473 Var-idi bir gül-ḥenī-i ğam-me’āb
Bulmuş-idi āteş-i ‘ışk-ile tāb
474 Bir gün olup pādīşeh-i şehre dūş
Oldı ḥum-ı bāde gibi pūr-ḥurūş

Bu beyitlerdeki “var idi” ve “bir gün” sözleri, okurun zihninde hikâyenin geçtiği zamana dair bir çağrışım yapmak amacından uzaktır. Daha ziyade, “‘ahd-i kadīm içre” (geçmiş zamanlardan birinde) sözünde olduğu gibi, öyküye başlamada icat edilmiş bir ‘giriş sözü’dür. Bistamî’nin hikâyesinde ise Bistamî’nin başından geçen olay, 581. beyitteki “āzīne namāzın” (cuma namazı) sözü hariç tutulursa, herhangi bir zaman aralığı verilmeden nakledilmiş; olayın zamanı, bir anlamda, sezdirilmiştir:

581 Cem‘-i mürīdān ile bī-riyā

Eyleyüp āzīne namāzın edā

582 Zümre-i aḥbāb ile bī-iştibāh

Eyler-iken ‘azm-i reh-i ḥānḳāh

Mesnevideki ana öykünün ve bu iki müstakil hikâyede anlatılan öykülerin ait oldukları zamanın belirsizliği, Güftî’nin, mesnevinin sebab-i telif bölümünde eserin yazılış sebebini verirken anlattığı hikâyede de karşımıza çıkmaktadır. Güftî, bu bölümde anlatacağı hikâyeye şu şekilde başlamaktadır:

52 Bir dem olup bu dil-i miḥnet-perest

Sākin-i peygūle-i şādī-şikest

Bu beyitteki “bir dem” (bir zaman) sözü, öteki örneklerde olduğu gibi, hem belirsiz bir zaman referansı taşıyan bir sözcüktür hem de anlatılacak hikâyeye başlarken söylenen bir giriş sözüdür. Mesnevide geçen zaman sözcüklerinin anlatılacak hikâyelere bir başlangıç noktası temin etmesi ve muğlak bir referans taşıması, mesnevinin genelinde gözlemlenmekte ise de kimi beyitlerde zamanın daha dar ve belirgin kullanımlarına tesadüf etmek de mümkündür. Örneğin, sebab-i telif bölümündeki hikâyenin başında geçen “bir dem” sözü, yirmi beyit sonra yerini “o dem” sözüne bırakmaktadır:

72 Dil bu taḥayyülle olup pür-hevā

Oldı o dem ḥāb-ı emel rū-nümā

Görüldüğü üzere, anlatılan öykünün belirli bir mesafe katetmesi ile birlikte öykünün zamanı belirginleşmekte; seçilen zaman sözcükleri, referanslarını geniş zaman dilimlerinden daha küçük dilimlere kaydırmaktadır. Şurası açıktır ki, elli ikinci beyitte geçen “bir dem” sözü ile yetmiş ikinci beyitte yer alan “o dem” sözü arasında, zamanın muğlaklığı açısından herhangi bir fark yoktur; ancak, bu iki zaman sözcüğünün kullanımları, bu sözcüklerin işaret ettiği zaman aralıkları ve bu iki durumda okurun zihninde yaratılan zaman kavramları birbirinden farklıdır.

Mesnevîde, zamanın özellikle belirtildiği, zamana ait bir aralığın verildiği kimi yerler de mevcuttur. Zamanın belirli kılındığı bu yerlerin başında, mektepteki şu sahne gelmektedir: Mektepte, şehzade dervişe ders verirken yemek vakti gelir, derse ara verilir:

309 Eyler iken şāha o miskīn nigāh
İrdi çü ferhunde-dem-i cāştgāh

Beyitteki, “dem-i cāştgāh” (yemek vakti) sözü, yukarıda alıntılanan beyitlerde geçen “o dem” ya da “bir dem” sözlerinden daha belirgin olarak bir zaman dilimi vermekte, böylelikle de hikâyenin ilerleyen zamanı içerisinde bir noktaya işaret etmektedir. Zamanın belirgin kullanımları, öyküde sabah ve akşam tasvirlerinin verildiği yerlerde de görülmektedir. Bu türden kullanımlar için mesnevinin 372., 391. ve 411. beyitleri iyi birer örnektir.

Öyküdeki zaman ile ilgili bir diğer nokta şairin, öyküyü anlatmada zamanı nasıl kullandığına ilişkindir. Bu noktada, şairin zaman üzerindeki tasarrufu ile ilgili durum göze çarpmaktadır. Bu durum, şairin öykünün hangi kısımlarında zamanı ağırlaştırdığı, nerelerde öyküdeki zamana müdahale edip zamanı süratlendirdiği ile ilgilidir. Bu açıdan bakıldığında, öyküde, şehzade ile dervişin mektepte bir araya gelmelerine kadarki geçen sürenin, mesnevîde süratle geçildiği görülür. Şehzadenin doğumu, büyümesi ve okul çağına gelecek düzeye erişmesi çok hızlı geçilmiştir: Mesnevinin 176. beytiyle doğduğu haber verilen şehzade, 178. beyitle büyür, okula gidecek çağa gelir ve 180. beyitle de okula başlar. Öykünün merkezinde, şehzade ile dervişin arasında geçen aşk yer aldığından, bu aşkın başlayacağı ana değin geçen zaman süratle geçilmiştir. Aynı nedenden ötürü, mesnevîde, şehzade ile dervişin bir araya gelmelerinden sonrasını anlatan bölümlerde ise zamanın akışı yavaşlatılmıştır.

Mekân

Şah ve derviş öyküsünde, zamanda olduğu gibi, mekânda da bir muğlaklık söz konusudur. Eserde, öykünün geçtiği yer konusunda herhangi bir bilgi mevcut değildir. Şehzadenin babası olan şahın hangi ülkenin başında bulunduğu ya da dervişin hangi diyarda yaşadığı ile ilgili açık bir bilgi bulunmamaktadır.⁹³ Ancak, mesnevide türlü yer adları geçmekte, mesnevi içerisinde anlatılan hikâyelerin geçtiği mekânlar hakkında okura -kısıtlı da olsa- bilgi verilmektedir.

Şah u Derviş mesnevisinde yer alan mekânları, birincil ve ikincil mekânlar olarak iki gruba ayırmak mümkündür. Birincil mekândan kasıt, şah ve derviş öyküsünün büyük bir bölümünün geçtiği, bu öykünün esas aldığı mekândır ki bu mekân, hikâyede şehzade ile dervişin eğitim gördüğü okuldur. Mesnevide “debistân,” “tarh” ve “mekteb” kelimeleri ile adlandırılan bu mekân, mesnevi kişilerinin hemen hemen hepsinin (örneğin başta şehzade ile derviş olmak üzere mektebin hocası ve mektepteki öteki öğrenciler) bir münasebetle içinde bulunduğu bir mekândır. Daha önemlisi, bu mekân, öykünün merkezindeki aşkın ortaya çıkmasına kaynaklık eden, âşığın sevgiliye tesadüf ederek aşkı bulmasına zemin hazırlayan bir mekândır; bu nedenle de öykünün merkezinde olmalıdır. Bu birincil mekânın yanında, mesnevide ikincil mekânlar da yer almaktadır. İkincil mekânlar, gerek mesnevinin bütününde gerekse de şah ve derviş öyküsünün çeşitli yerlerinde tesadüf edilen mekânlardır. Bu mekânlar, mesnevide detaylandırılmayan, mesnevinin akışı içerisinde adı verilip geçilen, üzerinde durulmayan mekânlardır. Örneğin, şairin, sebep-i telif kısmında anlattığı hikâyede geçen “kaşr-ı hayâl,” “çemen-i dil-

⁹³ Öykünün geçtiği yere ilişkin olarak elde mevcut tek veri, mesnevinin 276., 360. ve 517. beyitlerinde geçen “şehir” (şehir) sözüdür. Bu söz, hikâyenin bir şehirde geçtiğini bildirmekte, okurun zihnindeki mekân fikrini az da olsa netleştirmekte; ancak, yine de mekâna ilişkin muğlaklığı ortadan kaldıramamaktadır.

fırīb” ve “tarḥ-ı pāk” adlı mekânlar, tamamen tahayyüle ait mekânlar olup, ikincil karakterdedir. Aynı şekilde, şah ve derviş öyküsünde, şairin şahın tertiplemediği düğünün ve bu düğünün sonunda yer alan gerdek gecesinin ayrıntılarını anlatmayı tercih edip, düğün sahnesinin geçtiği düğün alanını (tarḥ-ı sūr nümûden) ve gerdek gecesinin geçtiği gerdek odasını (ḥaclegeh) ismen haber verip, detaylandırmaması, bu mekânların ikincil karakterini ortaya koymaktadır.

Şah ve derviş öyküsüne ait mekânları bu şekilde gruplandırdıktan sonra, öyküde mekânın şair tarafından nasıl kurgulandığı sorusunun cevabı arandığında öyküdeki şu sahne öne çıkmakta ve bu sorunun cevabını vermektedir: Şehzadeye duyduğu aşka karşılık bulamayan dervişin mektepten ayrılıp şehri terk ettiği ve ardından kendini gam sahrasına attığı sahne. Güftî, bu sahneyi anlatırken mekânları özenle kurgulamış, mekânlar arası zıtlıktan ustalıkla yararlanmıştır. Şair, dervişin terk etmek zorunda kaldığı, şehzadenin oturduğu “şehr”in (şehir) karşısına sevgiliden uzakta ayrılık acısı çeken dervişin içinde bulunduğu “şahrâ-yı ğam”ı (gam sahrası) koymuş; böylelikle de zıt karakterli bu iki mekânın karşıtlığı üzerinden dervişin ahvaline odaklanabilmiştir. Mekânın ikili karşıtlık dâhilinde kurgulanması, söz konusu iki mekânı işaret etmede seçilen “cānib” (taraf, yaka) kelimesinin şu iki farklı kullanımında da açıkça görülmektedir:

396 Çünkü bu cānibde şeh-i kām-rān

Ya’nî ki şeh-zāde-i behcet-nişān

425 Nāmeyi virdi aña şāh-ı cevān

Cānib-i dervīşe ola tā revān

Eserin ana öyküsünden bağımsız anlatılan müstakil öykülerden külhaninin hikâyesinde, mekân yine bir şehirdir; ancak, bu kez şehrin adı verilmiştir: Bağdat. Bayezid-i Bistamî’nin hikâyesinde ise, mekâna dair herhangi bir şey söylenmemektedir.

Şah u Derviş mesnevisinde çeşitli münasebetlerle geçen özel yer adlarını ise şu şekilde sıralamak mümkündür: “Hoten” (b. 131), “Habeş” (b. 207, 441), “Bistām” (b. 468), “Bağdād” (b. 472) ve “Ka‘be” (b. 559).

Bölümler Arası Geçişler

Bu başlık altında, mesnevide şah ve derviş öyküsünün anlatıldığı bölümlerde⁹⁴ şairin bir bölümden ötekine geçerken belirli bir yol izleyip izlemediği, böylelikle de bölümler arası geçişin, öykünün bütünlüğü çerçevesinde, ne durumda olduğu sorularının yanıtı aranacak, mesneviden elde edilen bulgular ortaya konacaktır.

Şah ve derviş öyküsünün başlangıç bölümü, mesnevinin beşinci bölümüdür ve bu bölüm şu şekilde başlamaktadır:

V. Der-Beyân-ı Şürû‘ Kerden-i Kitâb

135 Murğ-ı hayâl-i dil-i mu‘ciz-nevâ

Böyle olur nâṭıka-bend-i edâ

136 Gevher-i elfâza viren zîb-i tâmm

İtdi bu âyîn ile baş-ı nîzâm

137 ‘Ahd-i kadîm içre olup müstedâm

Var-idi bir şâh-ı şüreyyâ-gulâm

Beşinci bölümün ilk iki beyti, şairin 137. beyitle anlatmaya başlayacağı öykünün öncesinde söylenmiş beyitlerdir ve bu iki beyit birer ‘giriş sözü’ niteliğindedir. Mesnevinin beşinci bölümüne konuya doğrudan girerek başlamayan şair, öncelikle, böyle bir giriş yapmayı tercih etmiş; seslenmeye yakın bir tonda söylenen bu beyitlerle okuru bölüme hazırlamıştır. Anlatılacak öykünün içeriği ile ilgili olmayan, öyküden bağımsız söylenen bu ‘giriş beyitleri,’ öykünün ilerleyen bölümlerinde de yer alacak; bu durum, tipik bir hâl olacak ve bu beyitler, öykünün ilerlemesi ile

⁹⁴ Şah ve derviş öyküsü, mesnevinin beşinci bölümü ile başlamakta, yirmi ikinci bölümü ile de son bulmaktadır. Daha önce belirtildiği üzere, bu aralıkta yer alan on yedinci ve on sekizinci bölümler öyküye ara verilen, öyküden bağımsız olan bölümlerdir.

birlikte, birer ‘geçiş beyti’ olarak karşımıza çıkacaktır. Şairin; kendi şairliğini, hayal dünyasının zenginliğini, söz söylemedeki gücünü ve mesnevisini övdüğü, kimi zaman da söz erbabı ile kendisini mukayese ettiği bu tipik giriş (ya da eş değer kullanımla geçiş) beyitleri, bu noktada, önem kazanmaktadır. Çünkü Güftî’nin şiir, şiirin unsurları, şairler ve şairlik üzerine ne düşündüğünü -kısıtlı olsa da- bu giriş parçalarından öğrenmekteyiz. Ayrıca, bu tipik giriş beyitleri şairin, sanatlı söyleyişlere yöneldiği, dili ağırlaştırdığı ve ince hayallerle ördüğü beyitler olarak öne çıkmakta; bu anlamda, şairin edebî kişiliği hakkında da bilgi vermektedir.

Öykünün anlatım akışı bağlamında değerlendirildiğinde, birçok bölümün başında söylenen birkaç beyitlik bu giriş sözlerinin, öyküde bir bölümün tamamlanmasıyla sona eren anlatımın, kaldığı yerden devam etmesinde önemli bir işlevi gördüğü gözlemlenmektedir. Bu noktada, bu giriş beyitleri, yeni açılan bir bölümü, hikâyenin süregelen anlatımına ve dolayısıyla da önceki bölümlerine eklemleyen, ilgili bölümler arasında bağ kuran birer ‘geçiş beyti’dir. Bu geçiş beyitlerinin öykünün anlatıldığı bölümlere göre dağılımına bakıldığında ise şu tablo ortaya çıkmaktadır: Öykünün anlatıldığı toplam on altı bölümün onunda geçiş beyitleri yer almakta, geriye kalan altı bölümde ise bu türden beyitler bulunmamaktadır. Geçiş beyitlerinin yer aldığı bölümler; beşinci (b. 135, 136), altıncı (b. 154), yedinci (b. 188, 189, 190), sekizinci (b. 234), dokuzuncu (b. 242), on birinci (b. 321), on ikinci (b. 347), on dördüncü (b. 395), on dokuzuncu (b. 509) ve yirminci (b. 522) bölümlerdir. Geriye kalan onuncu, on üçüncü, on beşinci, on altıncı, yirmi birinci ve yirmi ikinci bölümlerde ise şair, öyküye doğrudan girmekte, herhangi bir ‘önsöz’ söylememektedir.

Tablo ve bu tabloya ait döküm, ilgili bölümlerde yer alan geçiş beyitlerinin tümünü vermekte ise de, bu noktada, dökümü verilen bu geçiş beyitlerinin tümünün,

yukarıda alıntılanan ve beşinci bölüme ait olan ‘tipik geçiş beyitleri’ ile aynı türden olmadığının altını çizmek gerekmektedir. Yukarıda dökümü verilen geçiş beyitlerinden 234., 321. ve 522. beyitler, şairin bir önceki bölümü kapatırken söylediği rubaileri işaret eden, böylelikle de öykünün içerisinde dervişin ağzından söylenmiş bu rubailerin ardından tekrar öyküye dönüldüğünü haber veren beyitlerdir. Bu açıdan, bu beyitler; beşinci, altıncı ya da on dördüncü bölümlerde söylenen tipik giriş beyitlerinden farklıdır. 234., 321. ve 522. beyitler, öteki beyitler gibi, birer geçiş beytidir; ancak, işlev ve söyleyiş farklılığı nedeniyle ‘tipik’ değildir. Örneğin 234. beyit, yukarıda alıntılanan tipik beyitlerden (135. ve 136. beyitler) işlev ve söyleyiş açısından farklıdır:

1. Rübā‘ī

Ey sürme-i çeşme mihr olan hāk-i rehi
 Üftāde-i naḥl-i ḳāmetüñ serv-i sehī
 Men hāke düşerse feyz-i iksīr eyler
 Kemter nigeḥ-i gūşe-i çeşm-i siyehi

VIII. Āmeden-i Dervīş be-Mekteb-i Şāh ve Ḥasret-ālūd Reften

234 Eyledi dervīş-i maḥabbet-nigāh
 Böyle diyüp ‘avdet-i ārāmgāh

Görüldüğü üzere, 234. beyit yedinci bölüme ait olan bir parçayı (mesnevinin ilk rubaisini) bir sonraki bölümün anlatısına dâhil etmekte, böylelikle de bölümler arası sürekliliğin sağlanmasında önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Bu anlamda, beyit, bir geçiş beytidir. Ancak, şurası açıktır ki, bu beyit, yukarıda alıntılanan 135. ve 136. beyitler gibi bir söyleyişe ya da tona sahip değildir. Bu anlamda, beyit şairin sözü şiire, şiirde kudret göstermeye çektiği ve okuru bu yolla ilgili bölüme hazırladığı bir tipik geçiş beyti değildir. Öyküde, sırasıyla, dördüncü ve dokuzuncu rubaileri takip

eden 321. ve 522. beyitler de, 234. beyit gibi, aynı işlevi görmekte, benzer söyleyişi örneklemektedir:

321 Eyler iken böyle figān u enīn
 Ya'nī ki dervīş-i melāmet-rehīn
 522 Böyle diyüp eyler iken āh u zār
 Oldı meh-i burc-ı şeref tāb-dār

Öyküdeki bölümler arası geçişlere ilişkin ortaya konan tüm bu bulgulardan hareketle, şu sonuçlara ulaşmak mümkündür: Mesnevide, şah ve derviş öyküsünün işlendiği bölümler arasında -her zaman olmasa da- geçiş beyitlerinin varlığı teşhis edilmektedir. Şair, öykünün anlatımında akıcılığı sağlamak için geçiş beyitlerini kullanmakta; özellikle 234., 321. ve 522. beyitlerle bunu açıkça ortaya koymaktadır. Tipik geçiş (ya da giriş) beyitleri olarak adlandırdığımız öteki geçiş beyitleri aracılığıyla da şair, bir bölümden ötekine geçmede -çoğunlukla- belirli bir düzeni izlediğini göstermekte; mesnevilerde öykünün bölümleri arasında sıkça gözlemlenen anlatı kopukluğunu, bölümleri birbirine bu yolla ekleyerek -nispeten- engellemektedir.

Tasvirler

Şah u Derviş mesnevisinin çeşitli bölümlerinde şairin kimi zaman birkaç beyitle geçiştirdiği kimi zaman da üzerinde durup detaylandığı tasvirlerle tesadüf etmek mümkündür. Özellikle, şah ve derviş öyküsünün anlatıldığı bölümlerde, şairin olayların anlatımını keserek durumlar üzerine yoğunlaştığı ve böylece de betimlemelere ağırlık verdiği gözlemlenmektedir. Bu nedenle de tasvirler, ağırlıklı olarak, mesnevide konunun işlendiği bölümde yer almaktadır. 'Vaka'nın açık ve anlaşılır, olay örgüsünün basit ve kısa, şahıs kadrosunun da sınırlı olduğu bu mesnevide şair, çoğu kez, vakanın kendisinden ziyade vakada geçecek sahnelere odaklanmakta, bu sahnelerde öne çıkan noktaları betimlemeye yönelmektedir.

Mesnevide, özellikle şah ve derviş öyküsünün anlatıldığı bölümlerde karşımıza çıkan betimlemelere bakıldığında, bu betimlemelerin ince hayaller ve sanatlı söyleyişlerle yapıldığı görülmektedir. Ayrıca, bu betimlemelerin öykünün dilini ve anlatımını ağırlaştırdığı da dikkati çekmektedir. Bu nedenle, bu tasvir parçaları öykü akışının yavaşladığı yerlerde ve olaylardan çok durumlara ağırlık verilen kısımlarda öne çıkmaktadır.

Mesnevinin bütünü dikkate alındığında, daha çok mekân, kişi ve tabiat tasvirlerinin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Bu tasvirlerin bir kısmı, söz arasında söylenmiş bir iki beyitlik kısa tasvirlerdir. Bu söz arası tasvirlerle, mesnevinin sebep-i telif bölümünde geçen parça örnek gösterilebilir. Güftî, rüyasında gördüğü sanemin oturduğu kasrı anlatırken bu kasrı bölümün akışı içerisinde birkaç beyitle vermiş, ardından da bölüme kaldığı yerden devam etmiştir:

- 75 Gördüm o dem ğamdan idüp infikāk
 Ȳaşr-ı ȲavernaȲ gibi bir ȲarȲ-ı pāk
 76 Ȳaşr velī ğayret-i bāġ-ı bihişt
 Ȳāk ü ħarīm ü deri ‘anber-sirişt
 77 Bū’l-‘aceb ol ğurfe-i ‘anber-vaȲal
 Dīde-i şevȲ itse naȲar fī’l-meşel
 78 ŞayȲal-ı dīvār u geȲ-i pūr-cilā
 Nūr-ı nigāhı ide laġzīde-pā

Sanemin oturduğu kasrın tasvirine yetmiş altıncı, yetmiş yedinci ve yetmiş sekizinci beyitleri ayıran Güftî bir mekân tasviri yapmış, “Ȳaşr-ı ȲavernaȲ”a benzettiğı bu kasrı bu üç beyitle tasvir edip, anlattığı öyküye geri dönmüştür:

- 79 Mā-Ȳaşal ol cāy-ı feraȲ-ġüstere
 Ya‘nī ki ol kāȲ-ı bülend-aȲtere

Üç beyitlik bu kısa tasvir, aynı zamanda, bir dış mekân tasviridir. Şah ve derviş öyküsünün çeşitli bölümlerinde de bu türden dış mekân tasvirleri görülmekte; ancak, bu kez tasvirler detaylandırılmakta ve daha çok beyte yayılmaktadır. Örneğın, şahın

tertiplendiği düğünün anlatıldığı sahnede, düğünün geçtiği yer ayrıntılı bir biçimde tasvir edilmiş; mesnevinin 156. beytiyle başlayıp 167. beytiyle son bulan bu uzun tasvirde, düğün alanı dış mekândan iç mekâna doğru kayan bir betimleme ile verilmiştir. Önce düğün alanının genel görüntüsü verilmiş, ardından da 168. beyitle gerdek odasına geçilmiştir:

- 156 Sûr içün oldı be-şad inbisât
Her tarafa ceşn-i fikende-bisât
157 Meş‘ale-i mähı yakup rûzigâr
Eyledi bezm-i felegi tâb-dâr
158 Zühre alup destine çengin o dem
Geldi hemîn rakşa sipihr-i dijem
159 Penbe ile gülleri dest-i şabâ
Eyledi dâğ-ı dil-i sakf-ı semâ
160 Süfre-i mihri döşeyüp nâ-gehân
Kurş-ı mehi itdi felek zîb-i h‘ân
163 Sâğar-ı ‘işret olıcağ cılve-ger
Yağdı felek sînesine dâğlar
167 Germ olıcağ şevk-i-le ol encümen
Rişte-i lü‘lü’sini virdi peren
168 Eylediler şâha be-şad ihtişâş
Haclegeh-i bîkr-i temennâyı hâş

Bu kadar detaylı olmamakla birlikte, öykünün şah ve dervişin eğitim gördüğü mektebe odaklandığı iki ayrı yerde de birer mekân tasviri yer almaktadır. Şair, bu iki tasvirde bu kez iç mekâna odaklanmakta, şehzadenin mektebe gelişiyi birlikte mekânın (mektebin içinin) tasvirini yapmaktadır. Mesnevinin, sırasıyla, 181. ile 185. ve 325. ile 328. beyitleri arasında yer alan bu iki tasvirde de şairin iç mekân üzerinde durduğu ve mektebin tasvirinde ışık ve renk unsurlarını öne çıkardığı görülmektedir.

Mesnevi kişilerinin tasvirlerinde ise şairin, daha çok, ana öykünün iki başkişisine, şehzade ile dervişe, ağırlık verdiği gözlemlenmektedir. Öykünün öteki kişileri birkaç beyitle anlatılırken, derviş ve özellikle de şehzade uzun uzadıya tasvir

edilmektedir. Öykünün aynı zamanda sevgili ile âşık tipini örnekleyen bu iki başkişinin tasvirinde, divan şiirinin sevgili ve âşık modeli esas alınmış, tasvirler bu modelin çerçevesinde yapılmış; şehzade ile derviş, Zeynep Sabuncu'nun deyişiyle, "geleneğin çizdiği çerçeve içinde"⁹⁵ tanımlanmıştır. Örneğin şehzadenin tasviri, divan şiirindeki sevgilinin tasvirinden farksızdır. Mesnevinin 199. beytiyle başlayıp 218. beytiyle sona eren bu uzun tasvirde şair, dervişin bir bakışta âşık olduğu şehzadeyi tasvir etmiş, onun güzellik unsurlarını tek tek ele almış ve her birini sevgilinin bilinen güzellik unsurları bağlamında değerlendirmiştir. Şehzadenin bu tasvirinin bir diğer örneği, mesnevinin 303. ile 308. beyitleri arasında yer almakta, bu tasvir de öteki tasvir ile eş değer kabul edilebilecek çağrışım ve hayaller etrafında yapılmaktadır. Dervişin tasvirinde, bu kez, âşık ve âşıklık hâlleri öne çıkmaktadır. Şehzadenin (eş değer kullanımla sevgilinin) güzellik unsurlarının derviş (âşık) üzerindeki etkisini örnekleyen bir parça, mesnevinin 245. ile 253. beyitleri arasında yer almaktadır. Buradaki tasvir, özelde bir kişi tasviridir; genelde ise bir 'tip'in, âşık tipinin tasviridir.

Mekân ve kişi tasvirlerinden başka, mesnevide tabiat tasvirlerine de rastlamaktayız. Şehzadeye duyduğu aşka karşılık bulamayan dervişin şehri terk edip kendisini sahraya atmasının hemen ardından yapılan bir gece tasviri, mesnevinin 367. beytiyle başlayıp 372. beytine dek sürmektedir. Bu kısımda verilen gece tasviri sanatlı söyleyişler, ince hayaller ve süslü bir dil ile işlenmiştir. Tabiat tasvirinin bir diğer örneği, bu kez güneşin doğuşunun anlatıldığı parçada, mesnevinin 405. ile 410. beyitleri arasında yer almaktadır. Bu tasvir de gece tasviri gibi ince ve renkli hayallerle donatılmıştır. Bu iki tabiat tasviri arasındaki ortaklığa bir diğerini eklemek

⁹⁵ Zeynep Sabuncu, *Va'dî'nin Fîrûz u Dil-efrûz Mesnevisi: İnceleme, Metin, Tıpkıbasım* (İstanbul: Simurg, 2005), s. 42.

mümkündür: Tabiat tasvirleri öyküye gelişigüzel dâhil edilmemiş, her ikisine de belirli bir işlev yüklenmiştir. Gece tasvirinin, dervişin şehri terk edip kendisini gam sahrasına attığı bir anda öne çıkarılması, ayrılık ve bu ayrılığın acısını çeken dervişin hâlini vermek açısından anlamlıdır. Güneşin doğuşunun, ardında da sabah oluşunun tasvir edildiği sahnenin de şehzadenin dervişe bir mektup yazmaya karar verdiği sabahın hemen öncesinde yer alması, bu mektubun âşık için vuslat ve ümit anlamına geldiği de hesaba katıldığında, yine anlamlı ve önemlidir.

Son olarak, konunun işlendiği bölümde şehzadenin dervişe yazdığı mektubun şair tarafından tasvir edildiği beyitleri (421., 422., 433., 434., 435., 436. ve 437. beyitler) ve şairin mesnevinin son bölümünde, bu kez, kendi eserini tasvir ederken söylediklerini (mesnevinin 616. ile 624. beyitleri arasındaki kısım) burada kaydetmek gerekir.

Anlatıcı

Şah ve derviş öyküsü, üçüncü tekil şahıs anlatımla tahkiye edilmiştir. Öykünün anlatıcısı, öykünün bütünü dikkate alındığında, hikâyede geçen olayları okura nakletmiş; dolayısıyla da olayları ‘gösterme’ yerine ‘anlatma’yı tercih etmiştir. Öyküdeki anlatıcı, “hâkim anlatıcı, yazar-anlatıcı ya da ilahî karakterde anlatıcı”⁹⁶ olarak adlandırılan bir anlatıcıdır. Anlatıcı, üçüncü tekil şahıs anlatımı kullanarak öyküyü okura anlatmış, okuru yer yer yönlendirmiş ve öykünün akışı içerisinde çoğu kez araya girip fikir beyan etmiştir. Bu nedenle de öykünün anlatıcısı temelde bir ‘yazar-anlatıcıdır.’ Mesnevinin yazarı olan Güftî’nin öyküyü nakleden sesi olarak kabul edebileceğimiz bu anlatıcı; her şeyi bilen, her şeyi gören bir anlatıcı konumunda olayların nasıl cereyan ettiğini anlatırken öyküye müdahale etmiş, okura

⁹⁶ Köksal, s. 255. M. Fatih Köksal, bu terimleri makalenin “Bakış Açısı ve Anlatıcı” başlıklı bölümünde vermekte ve ardından mesnevideki anlatıcı ile ilgili bulgularını ortaya koymaktadır.

olayların nasıl geliştiğini kendi bakış açısından hareketle vermiştir. Mesnevi kişinin bakış açısından çok kendi bakış açısını öyküye yansıtan bu anlatıcı yer yer yorum yapmış, özellikle ‘aşk’ mevzusu üzerine düşüncelerini dile getirmiş ve tahkiyeden tasvire geçtiği kısımlarda dahi kendi bakış açısını öne çıkarmıştır.

Öykünün anlatıcısı ile ilgili bu genel tespitleri esas alarak hikâyedeki anlatım üzerinde durduğumuz zaman, öyküdeki anlatıcının sesine ve öykünün anlatımına ilişkin daha somut verilere ulaşmaktayız. Mesnevide, ilk olarak, öykünün hâkim anlatıcısının sesinin mesnevi kişilerinin konuşturulduğu yerlerde kısa bir süreliğine sustuğunu ve anlatımın ilgili mesnevi kişisine bırakıldığını gözlemlemekteyiz. Anlatıcının bu şekilde el değiştirmesi ve bakış açısının müdahil anlatıcıdan mesnevi kişisine geçmesi, özellikle sözün mesnevi başkişilerine bırakıldığı kısımlarda öne çıkmaktadır. Bu durumun tipik bir örneği mesnevide, dervişin şehzadeye ilk görüşte âşık olduğu sahnenin anlatıldığı parçanın hemen ardında yer almaktadır. Dervişin şehzadeyi gördüğü sahnenin ardından dervişe odaklanan anlatıcı, önce okura dervişin “‘âşık” olduğunu söylemekte, böylelikle de okuru dervişin ahvali konusunda bilgilendirmektedir:

221 Eyleyüp endîşe-i mûy-ı miyân
Maḥv-ı vücūd itdi çü mîm-i dehân
222 Oldı o dervîş-i melâmet-eşer
‘Âşık-ı şeh-zâde-i ‘âlî-güher

Ardından da 223. beyitle anlatıcı, sözü mesnevi kişisine bıraktığını haber vermekte; bu beyitle birlikte, dervişin şehzadenin büyüleyici güzelliği karşısında neler hissettiğini vermede ‘anlatma’ yolunu bırakmakta, ‘gösterme’ye geçmektedir:

223 Didi ki yâ Rab bu füsûn-sâz-ı nâz
Âteş-i ruḥsâresi ‘âlem-güdâz
224 Rûḥ mıdur peyker-i behcet midür
İns midür ḥürî-i cennet midür

225 Kād mi bu yā nahl-i dil-ārā mıdur

Fitne-i nev-ḥīz-i temennā mıdur

226 Gözleri mey-ḥāne-i nāz u niyāz

Ġamzeleri sāḳī-i nīreng-sāz

232 Kānḳı sipihruñ meh-i tābāmıdur

Kānḳı riyāzuñ gül-i ḥandāmıdur

223. beyitle birlikte anlatımı mesnevi kişisine devreden hâkim anlatıcı, on beyit sonra sözü tekrar alır, öyküyü ‘anlatma’ya kaldığı yerden devam eder:

233 Mā-ḥaşal ol ‘āşık-ı rüy-ı nigū

Böyle iderdi ğam-ile güft ü gū

Öyküde anlatıcının kısa bir süreliğine bu şekilde el değiştirdiğini gözlemlemenin yanında, yukarıda da değinildiği üzere, hâkim anlatıcının öyküye müdahale ettiği, olay akışını kestiği kısımlara da rastlamaktayız. Anlatıcının müdahillliği, yorumları ya da araya girişleri olarak birbirine paralel ifadelerle niteleyebileceğimiz bu durum, öyküde sıkça görülmektedir. Öyküde anlatıcının araya girdiği parçalar; mesnevinin anlatıcısından çok yazarının sesinin öne çıktığı, anlatıcı ile yazarın seslerinin birbirine karıştığı ve nihayet tam anlamıyla anlatıcının bir ‘yazar-anlatıcı’ olarak konumlandığı kısımlardır. Bu müdahil kısımların tümü, ‘aşk’ üzerinedir. Yazar-anlatıcının kimi zaman birkaç beyitle değinerek kimi zaman da uzun parçalara yayarak ya da müstakil bir bölüm haline sokarak aktardığı bu ‘aşk’ konulu kısımlar, öykünün temelinde yatan aşk temasını destekleyen, hatta çoğu zaman izah ve şerh eden bir mahiyettedir. Yazar-anlatıcının müdahil konumda olduğu ve öykünün akışını kestiği bu aşk konulu kısımların sayısı dördttür. Buna bakarak, yazar-anlatıcının şah ve derviş öyküsüne dört kez müdahale ettiği söylenebilir. Bu kısımlar mesnevide, sırasıyla, şu beyitler arasında yer almaktadır: b. 237-241, b. 292-298, b. 399-404, b. 456-470. Bu dört kısmın toplam beyit sayısı, 415 beyitlik şah ve derviş öyküsünün bütünü göz önüne alındığında, fazladır. Ayrıca, bu dört kısımdan

sonuncusunun, 456. ile 470. beyitler arasında yer alanının, öykünün akışının tamamen kesildiği müstakil bir kısım olduğu da dikkate alındığında, yazar-anlatıcının müdahilliği daha çok hissedilmektedir. Bu müstakil kısım, mesnevinin on yedinci bölümüdür ve “Der-Şıfat-ı ‘Işk” başlığını taşımaktadır. Şah ve derviş öyküsünün anlatımında anlatıcının müdahilliğini örnekleyen bu uzun parçaların yanında, öykünün akışının arasına sıkıştırılmış bir ya da iki beyitlik ‘çıkma’lara da tesadüf etmek mümkündür. Bu çıkmalar da aşk konuludur ve öyküde söz arasında söylenmiş birer müstakil beyit görünümündedir. Örneğin, mesnevinin 336. beyti, bu türden bir beyittir. Anlatıcı dervişin şehzadenin aşkıyla yanıp tutuşmasını ve kanlı gözyaşları dökmesini anlatırken, âşığın gösterdiği bu âşıklık hâlinin olağan olduğunu, bu beyitle belirterek araya girmekte; böylelikle de kendi bakış açısını vermektedir:

336 Hîç ola mı ‘ışkı beyân itmemek
Lahlaḥa-i müşki ‘iyân itmemek

Şah ve derviş öyküsünün müdahil anlatıcısının bu sesini, şah ve derviş öyküsünden bağımsız olarak mesnevinin on sekizinci bölümünde yer alan külhaninin hikâyesinde de teşhis etmekteyiz. Bağdat şahı ile külhani arasında geçen bir aşkı konu edinen bu kısa hikâyede anlatıcı, her sabah avlanmaya giderken yolunun üzerinde kendisini bekleyen külhaninin bir gün orada olmadığını gören şahın bu duruma çok üzüldüğünü anlatırken; şu beyitlerle araya girmiş, sevgili ve maşuk ilişkisinin mahiyeti üzerine yorumda bulunmuştur:

502 Rābıṭa-i sūza gerekdür güdāz
Lāzıme-i nāzdur āḥir niyāz
503 Şem‘e viren revnaḳı pervānedür
Zülfı tırāzende iden şānedür
504 Bülbul ider gülleri nāz-āşinā
Güldür iden anı niyāz-āşinā

Gerek şah ve derviş öyküsünde gerekse de müstakil öyküde anlatıcının olay akışına müdahale edip kendi düşüncelerini aktarmasının bu mesneviye özgü olmayıp, bu durumun “eski edebiyatımızda mesnevi türünde birçok eserde görülebilir”⁹⁷ olduğunu söylemeliyiz.

Bu hatırlatmanın ardından, son olarak, mesnevîde yer alan dokuz rubaiyi anlatıcı bağlamında ele almak ve bu konuya ilişkin tespitleri sunmak gerekir. Mesnevîdeki bu dokuz rubaiden sekizi (mesnevînin sekizinci rubaisi dışındaki tüm rubailer), şah ve derviş öyküsünün içerisinde yer almaktadır. Bu sekiz rubainin tümü, dervişin ağzından söylenmiştir. Rubailerde anlatıcının bu şekilde geriye çekilip sözü mesnevi kişisine bırakması, anlatımdaki tekdüzeliği kırmakta, anlatıma bir başka bakış açısının dâhil olmasını olanaklı kılmaktadır. Dervişin ağzından söylenmiş bu rubailerde, anlatıcının müdahil sesinden mesnevi kişinin sesine geçilmekte, böylelikle de dervişin duygusal tepkileri birinci elden verilmektedir. Bu sesler arası geçişin bir örneğini aşağıya alıntılarlamak, hem rubailerdeki anlatıcı geçişlerini örnekleyecek hem de bu rubailerdeki dervişin sesi hakkında bir fikir verecektir. Örneğin, mesnevînin beşinci rubaisi ve bu rubainin öncesinde yer alan beyit şu şekildedir:

359 Āteş-i āhı-y-la olup hem-‘inān
Eyler idi bu sözi zīb-i beyān

5. Rübā‘ī

Ey fitne-i ‘aql ü hūş olan şūh-ı cihān
Ve’y hırmen-i şabr u hırede şu‘le-nişān
Dil muṣṭarib-i miḥnet-i dū-rūy olmaz
Tek sīnede dāğ-ı ‘ışkuñ olsun sūzān

⁹⁷ Sabuncu, s. 43.

Mesnevîde dervîşin ağızından söylenmiş sekiz rubainin dışında kalan tek rubaide ise (mesnevinin sekizinci rubaisi) anlatıcının sesi duyulmaktadır. Külhaninin hikâyesinin anlatıldığı bölümün sonunda yer alan bu rubai, bu öyküdeki herhangi bir kişinin ağızından söylenmemiştir. Rubai, daha çok, anlatıcının ilgili bölümde anlattığı hikâyenin ardından ‘aşk’ üzerine söylediği müstakil bir rubai görünümündedir.

Şahıslar ve Tipler

Şah ve dervîş öyküsünün şahıs kadrosu dokuz kişiden oluşmaktadır. Bu dokuz kişiyi, öyküde verilen adları ile birlikte, şu şekilde sıralamak mümkündür: “Şâh” (şehzadenin babası), “sûhan-güsterân, hâkîmân” (şahın sarayındaki bilginler), “mâder-i çarh” (şehzadenin annesi), “kâbile-i mâh” (şehzadenin doğumunu yaptıran ve doğum müjdesini veren ebe), “ferzend, şeh-zâde, şâh” (şahın oğlu, dervîşin âşık olduğu kişi), “üstâd, mu‘allim, h‘âce” (şehzade ile dervîşin ders gördüğü mektebin hocası), “dervîş” (şehzadeye âşık olan kişi), “cümle-i şâgird” (mektepteki öğrenciler), “kâşîd, berîd” (şehzadenin mektubunu dervîşe götüren ulak).

Dokuz kişilik bu şahıs kadrosunda yer alan kişilerden şehzade ile dervîş, öykünün başkişileridir. Öykünün merkezinde olan, öykünün akışına yön veren ve olayların sürükleyicisi konumundaki bu iki başkişi, öyküde detaylı bir biçimde anlatılmaktadır. Öteki kişiler ise öyküde ikincil konumdadır ve daha çok, öykünün bu iki başkişisini tamamlar niteliktedir. Öykünün bu ikincil kişileri; üzerinde durulmayan, öykünün akışı içerisinde bir ya da iki beyitle anlatılan veya yalnızca adı söylenip geçilen kişilerdir. Örneğin, öyküde şahın sarayındaki bilginlerin adı, yalnızca, yıldız falına bakılması münasebetiyle geçmiş; şehzadenin mektubunu dervîşe ulaştıran ulak da bu mektup münasebetiyle öyküye dâhil edilmiştir. Şehzadenin annesi ile şehzadenin doğumunu yaptıran ebenin adları ise öyküde açıkça söylenmemiş; bu kişilerin varlığı, mecazlı söyleyişlerin etrafında okura

sezdirilmiştir. Ancak, ikincil konumdaki bu kişiler içinde, şehzadenin babası olan şahın ve özellikle de mektebin hocasının öne çıktığını da kaydetmek gerekir. Bu kişiler, öykünün öteki ikincil kişileri ile kıyaslandığında, öykünün merkezinde duran iki başkişiye daha yakın konumlanmakta; böylelikle de olayların gelişiminde önemli rol oynamaktadırlar. Örneğin, şehzadenin eğitim gördüğü mektepteki hoca, derviş bu mektebe kabul etmesi, ardında da onu şehzadenin öğrencisi yapması, öykünün ilerleyen bölümlerindeki olayların akışına büyük ölçüde yön vermiştir. Aynı şekilde, şehzadenin babası olan şahın önce bir erkek çocuğa sahip olması ardından da onu mektebe vermesi, öykünün ilerleyen bölümlerinde vuku bulacak olayların baş müsebbibidir.

Şah ve derviş öyküsünün bu gayet sınırlı şahıs kadrosunda yer alan kişiler, birer ‘karakter’ değil; daha çok belirli modeller etrafında çizilmiş birer ‘tip’tir. Bu durum, mesnevi kişilerinin; divan edebiyatının belirlenmiş şablonlarına oturtulması, böylelikle de geleneğe uygun olarak çizilmesi ile yakından ilgilidir. Önceden belirlenmiş rolleri oynamakla görevli bu tipler, *Şah u Derviş* mesnevisinde şu üç türde karşımıza çıkmaktadır: Sevgili tipi, Âşık tipi ve Dost/Aracı tipi. Öykünün iki başkişisi şehzade ile derviş, öykünün merkezine sevgili ve âşık modeli etrafında oturtulmuş; şehzade sevgili tipinin belirgin özelliklerini gösterirken, derviş de âşık tipini örneklemiştir. Öyküdeki sevgili tipini örnekleyen şehzade, tipik bir divan şiiri güzeli olarak çizilmiştir. Sevgili tipinin gerek fiziksel unsurlarını gerekse de bilinen huy ve davranış özelliklerini kendinde toplayan şehzade, bu anlamda, bir model esas alınarak çizilmiş bir ‘tip’tir. Öyküdeki bu tipin en çok öne çıkarılan yönü, onun güzellik unsurları ve bu unsurların âşık üzerinde yarattığı etkidir. Şehzadenin sevgili tipine uygun olarak verilen bu güzellik unsurları, öykünün çeşitli yerlerinde kimi zaman dervişin kimi zaman da anlatıcının sesinden verilmiştir. Öyküdeki sevgili

tipinin geleneğe uygun olarak çizildiğinin iki tipik örneğinden ilki, mesnevinin 200. beytiyle başlayıp 218. beytiyle son bulan uzun parçada yer almaktadır. Anlatıcının gözünden verilen sevgilinin anlatıldığı bu parçaya, bu kez âşığın gözünden verilen ve mesnevinin 223. ile 231. beyitleri arasında yer alan kısmı da ilave etmek mümkündür. Öyküdeki sevgili tipinin nasıl çizildiğine ilişkin bir fikir vermesi amacıyla, bu aşamada, şairin şehzadeyi (sevgiliyi) anlatmada seçtiği kelimelerden tespit edebildiklerimizi şu şekilde sıralayabiliriz: “Hürşîd-fer” (b. 186), “meh-i tâbân, gül-i handân” (b. 232), “yâr” (b. 249), “dil-ber” (b. 267), “mâh-ı felek-tâb” (b. 311), “şuḥ-ı cihân” (4. rubai), “dil-sitân” (b. 325), “meh-liḳâ” (b. 329), “büt-i mehveş, şanem-i dil-keş” (b. 341), “âhû-yı müşkîn-kemend” (b. 346), “fîtn-e-ḥîz” (b. 414), “maḥbûb-ı hümâ-sâye” (b. 511), “dil-ârâ” (b. 518), “gonca-fem” (b. 521), “dil-dâr” (b. 532), “naḥl-i nâz” (b. 541), “mîhr-i şeref-i tâb-sûz” (b. 542) ve “perî” (b. 549).

Öyküde şehzadenin mesnevilerdeki alışlagelmiş sevgili tipinin etrafında anlatılması, bu tipin tam karşısında konumlanan âşık tipinin de varlığını zorunlu kılmış ve öykünün öteki başkişisi olan derviş, bir âşık olarak öyküye dâhil edilmiştir. Öyküdeki derviş, tipik bir âşıktır ve öykünün çeşitli bölümlerinde bu tipin gereklerinden biri olan âşıklık hâllerini sergilemektedir. Şehzadenin eşsiz güzelliği karşısında büyülenen derviş, ona ilk görüşte âşık olmuş; âşıklık belirtilerini göstermeye başlamış ve nihayet vefasız sevgilinin, aşkına karşılık vermemesi sonucunda bir Mecnun gibi kendini sahraya atmıştır. Dervişin öyküde âşık tipine uygun olarak belirgin bir biçimde öne çıktığı kısımlar, mesnevinin özellikle şu beyitlerinde görülmektedir: b. 219-222, b. 245-253, b. 262-267, b. 444-448. Şairin, âşık tipini verirken kullandığı kelimelerden tespit edebildiklerimiz ise şunlardır: “Şûrîde-ḥâl” (b. 219), “âşûfte-ḥayâl” (b. 245), “dil-şûde, şîfte-dil” (b. 246), “sîne-çāk” (b. 247), “bî-iḥtiyâr” (b. 249), “şîfte” (b. 250), “beste-dil” (b. 251), “âşûfte-ḥâl”

(b. 253), “āşüfte-kār” (b. 260), “sūhte” (b. 266), “ğarīb” (b. 276), “bī-ḥired, miḥnet-keş” (b. 281), “üftāde” (b. 291), “güm-şüde” (b. 307), “miskīn” (b. 309), “ḥaste-dil” (b. 342), “āvāre” (b. 346), “dil-rīş” (b. 348), “beyābān-rev” (b. 358), “bī-hūde-gerd” (b. 366), “ciger-sūhte” (b. 389), “ğam-perver” (b. 397), “ḥasret-keş” (b. 416), “dil-dāde, belā-zāde” (b. 430), “ğam-zede” (b. 444), “bī-kes” (b. 510), “rüsivā-şüde” (b. 512), “ālūfte” (b. 523) ve “bī-ḥānümān” (b. 546).

Şah ve derviş öyküsünde, sevgili ve âşık tiplerini kadar belirgin olmasa da, ‘dost tipi’ne, ya da eş değer kullanımla, ‘aracı tipi’ne de tesadüf etmek mümkündür. Sevgili ile âşık arasındaki yakınlaşmaya bir münasebetle katkıda bulunan, bu iki tipin birbiri ile olan iletişimini sağlayan bir üçüncü tip olarak kabul edebileceğimiz ‘dost/aracı tipi’nin, öyküdeki mektebin hocası ile şehzadenin mektubunu dervişe ulaştıran ulak olduğu kabul edilebilir. Mektebin ve aynı zamanda şehzadenin hocası olan “mu‘allim”in, derviş şehzadenin okuduğu mektebe kabul edip onu şehzadenin öğrencisi yapması, onun âşık ile sevgili arasında yaşanacak aşka aracılık etmiş olduğunu göstermektedir. Bu nedenle de şehzadenin hocası, bu anlamda, bir aracıdır. Aynı zamanda, muallim; mektebe perişan bir hâlde gelen dervişin anlattıklarını sabırla dinleyen, “telatṭufla zebān-ı su‘āl” açan (ilgi gösterip hâlini soran), ardından onu mektebe alan ve nihayet dervişin (yani âşığın) hâlinden anlayan bir ‘dost’tur. Daha çok, sevgili ile âşık arasındaki iletişimi sağlamakla görevlendirilmiş ulak ise şehzadenin yazdığı mektubu dervişe ulaştıran bir habercidir. Şehzadeden uzakta, gam sahrasında ayrılık derdi çekip, sevgiliye kavuşma hasreti ile yanıp tutuşan derviş sevgilinin mektubunu ulaştıran bu ulak, bu yolla, âşığa vuslat müjdesini veren, şehzadeden haber getiren bir aracı, bir habercidir.

Son olarak, mesnevide yer alan iki müstakil hikâyeden biri olan külhaninin hikâyesindeki şahıslara ve tiplere değinmek gerekir.⁹⁸ Külhaninin hikâyesinde yer alan kişiler şunlardır: “merd-i gül-ḥenī” (Bağdat şahına âşık olan külhani), “şāh-ı Bağdād” (külhaninin âşık olduğu şah), “vezīr-i müşīr” (Bağdat şahının bilge veziri) ve “cellād.” Bu kişilerden Bağdat şahı ile külhani, sırasıyla, sevgili ve âşık tipleri çerçevesinde çizilmiştir. Şaha ‘aşk’ konusunda nasihat eden, şahı kendisine âşık olan külhaniyi öldürme fikrinden vazgeçiren ve böylece şah ile külhani arasındaki yakınlaşmayı sağlayan bilge vezir ise dost/aracı tipinin bir örneği olarak kabul edilebilir.

Motifler ve Olağanüstü Unsurlar

Mesnevilerde özellikle konunun işlendiği bölümlerde sıkça rastlanan belli başlı motifler,⁹⁹ mesnevilerin vazgeçilmez anlatım kalıplarıdır. Mesnevi şairi, bu anlatım kalıplarını hem öykünün olay örgüsünü vermede kullanmakta hem de, bu kalıplar yoluyla, anlatacağı hikâyeye belirli bir yön tayin etme fırsatını bulmaktadır. Küçük bir aşk hikâyesini konu edinen *Şah u Derviş* mesnevisinde belli başlı motiflerin bir kısmı yer almakta ise de motiflerin sayısı nispeten azdır. Mesnevide kullanılan motifleri şu şekilde vermek mümkündür:

a) Eğlence Meclisleri: Şah ve derviş öyküsünde yer alan bu motif, şehzadenin babası olan şahın, sarayındaki bilginlerin yıldız falına bakıp kendisine bir erkek çocuk sahibi olacağını müjdelemeleri ve bu yolla da talih ve mutluluk vaat etmeleri üzerine, görkemli bir düğün tertiplelediği sahnenin anlatıldığı kısımda geçmektedir. Şah, nice zamandır çektiği bir erkek çocuk hasretinin son bulacağı ümidiyle bu

⁹⁸ Mesnevide yer alan öteki müstakil hikâye (Bayezid-i Bistamî’nin hikâyesi), çift kahramanlı bir aşk hikâyesi olmadığından, burada inceleme dışında tutulmuştur.

⁹⁹ Divan edebiyatındaki mesnevilerde sıkça rastlanan bu belli başlı motifler için bkz. Levend, “Divan Edebiyatında Hikâye,” s. 80-86; Ünver, “Mesnevi,” s. 456-457.

düğünün hazırlıkları için emir vermiş; bu emir üzerine, düğünün yapılacağı alan benzersiz bir biçimde donatılmıştır. Kutlamalar ve şenliklerde iştret meclisleri kurulmuş, Zühre eline çengini almış, “sıpihr-i dijem” (gökyüzü) raksa gelmiş, meşaleler yakılmış, düğün alanına kurulan sofralarda yemekler yenmiş ve altın kadehler elden ele dolaşmıştır. Düğünün geçtiği alanda kurulan bu eğlence meclisleri mesnevinin altıncı bölümünde, “Der-Beyân-ı Tarh-ı Sûr Nümûden-i Pâdişâh” adlı bölüm başlığı altında yer alan 155. ile 164. beyitler arasında anlatılmaktadır.

b) Av Sahneleri: Av ve avlanma motifleri, mesnevinin esas öyküsü olan şah ve derviş öyküsünde yer almamaktadır. Öykünün kişileri arasında bir şah ve onun oğlu olan şehzade yer almasına rağmen, bu motif şah ve derviş öyküsünde görülmemektedir. Motif, kısaca ve detaylandırılmadan, mesnevinin on sekizinci bölümünde anlatılan külhaninin hikâyesinde geçmektedir. Hikâyedeki Bağdat şahının her sabah avlanmaya gittiği ve bu yolla da külhaninin onu görüp âşık olduğu anlatılırken bu motife yer verilmiştir. Ancak, motif söz arasında yalnızca işaret edilip geçilen bir motiftir. Öykünün sadece şu üç beytinde tesadüf edilen motifin kendisi anlatılmamış; motife kelime düzeyinde işaret edilmiştir:

477 Şubh ki ‘azm eylese naḥṣîre şâh
 Ḥasret ü ḥayretle iderdi nigâh
 497 ‘Âdet-i me’lûfesi üzre o mâh
 Ya’nî ki ol şâh-ı felek-bârgâh
 498 Şaydgehe bir gün iderken güzâr
 Gördi ki [yok] ‘âşık-ı bî-iḥtiyâr

c) Mektup: Çift kahramanlı aşk hikâyelerini konu edinen mesnevilerin vazgeçilmez motiflerinden biri olan mektup, şah ve derviş arasında geçen aşkı konu edinen *Şah u Derviş* mesnevisinde de yer almaktadır. Sevgili ile âşığın ayrılık zamanlarında, ikisi arasındaki iletişimi sağlayan araçların başında gelen mektup, şah ve derviş öyküsünde ayrılık temasının öne çıktığı kısımda görülür. Şehzadenin,

aşkına cevap vermeyip kendisine öfkeyle baktığını gören derviş, çareyi şehirden ayrılmakta, “ser-i kūh”a (dağbaşına) çekilmekte bulur. Aradan “niçe eyyām” (günler) geçer ve şehzade dervişe yaptığından pişmanlık duyar ve âşığının gönlünü almak için ona bir mektup yazmaya karar verir. Sevgiliden uzakta ayrılık acısı çeken derviş için bu mektup, bir vuslat müjdesidir.

Öyküde, yalnızca, şehzadenin dervişe yazdığı mektup yer almaktadır. Derviş, şehzadeye bir mektup yazmamış; şehzadenin mektubu üzerine şehre gelmiş ve sevgilinin kapısına yüz sürmüştür. Bu nedenle, öyküde bir mektuplaşmadan söz edilemez. Mesnevideki mektup motifinin bir diğer özelliği, bu motifin detaylandırılmış, aşama aşama verilmiş olmasına ilişkindir. Mesnevide öncelikle, şehzadeyi mektubu yazmaya iten sebep söylenmiş (b. 398); ardından da şehzade mektubu yazmaya karar vermiştir (b. 415, 416, 417). Mektubun yazımı (b. 418, 419, 420), tasvir edilmesi (b. 421, 422), ulaştırılması (b. 423, 424, 425), dervişe teslim edilmesi (b. 432), içeriği (b. 444-452) ve son olarak da mektubun derviş (âşık) üzerindeki etkisi (b. 453, 454) sırasıyla ve belirli bir düzen dâhilinde verilmiş; böylelikle de bu motif, öykünün anlatımında önemli bir yer edinmiştir.

d) Rüya: Rüya motifi, mesnevinin giriş bölümünde yer almaktadır. Mesnevide, konunun işlendiği bölümde anlatılan şah ve derviş öyküsünde ise rüya görme ya da rüyada görüp âşık olma gibi bir durum söz konusu değildir. Şair, bu motifi öteki iki müstakil hikâyede de kullanmamıştır. Motif, mesnevinin sebep-i telif bölümünde (mesnevinin üçüncü bölümü) eserin yazılış sebebi verilirken kullanılmıştır. Güftî, mesnevisinin yazılış nedenini anlatırken, gördüğü bir rüyayı okura nakletmiş; rüyasında gördüğü “şanem-i ser-firâz” (uzun boylu güzel) ile arasında geçen diyalogu da eserin sebep-i telifi olarak okura sunmuştur. Bu motifin yer aldığı kısım, mesnevinin 72. ile 109. beyitleri arasında bulunmaktadır.

e) Çocuğu Olmayan Padişah: Bu motif, şah ve derviş öyküsünde geçen ilk motiftir ve öykünün başında yer almaktadır. Şair, öyküye şehzadenin babası olan şahın mutsuz ve üzgün bir şah olduğunu söyleyerek başlamakta, ardından da şahın bu üzüntüsünün nedenini açıklamaktadır:

138 Gül-bün-i ikbâli olup ser-bülend
Olmadı bir gonca ile ercmen

Padişahın mutsuzluğunun ve talihsizliğinin sebebini bu mecazlı söyleyişle veren Güftî, şahın uzun süredir bir erkek çocuk hasreti çektiğini ima eder, şahın üzüntüsünün ve bahtsızlığının ardında yatanın bu olduğunu dolaylı yoldan anlatır. Çocuğu olmayan bu padişah, günlerini “ğam u endühla bî-ẖāb” olarak (çektiği sıkıntıdan dolayı gözüne uyku girmeyerek) geçirir. Nihayet bir gün, saraydaki bilginler yıldız falına bakıp şahın bir erkek çocuğunun olacağını müjdelerler. Bunun üzerine şah, düğün hazırlıklarının bir an önce başlaması için emir verir; ardından da çeşitli kutlamalar ve şenlikler için hazırlıklara girilir.

Mesnevide yer alan motiflerin tespitinden sonra, bu kez, mesnevideki şah ve derviş öyküsünde olağanüstü ya da doğaüstü unsurların ne durumda olduğu sorusunun yanıtını aramaya geçebiliriz. Genel olarak, mesnevilerin birçoğunda doğaüstü olaylar ve varlıklar yer almakta, bu nedenle de mesneviler, masal formuna yaklaşmaktadır. Gerek ele alınan bir mesnevi üzerine yapılan incelemelerde gerekse de bu mesnevi incelemelerinin neticelerini esas alan çalışmalarda, bu durumun varlığına işaret edilmiş ve olağanüstü unsurların neler olduğu tek tek ortaya konmuştur.¹⁰⁰ Araştırmacıların genel olarak mesnevilerde tespit ettikleri birçok doğaüstü olay ve varlığa, *Şah u Derviş* mesnevisinde, bir iki küçük unsurun dışında,

¹⁰⁰ Örneğin, Güftî'nin çağdaşı olan şairlerden Va'dî'nin *Fîrûz u Dil-efrûz* adlı mesnevisi üzerine bir çalışması bulunan Zeynep Sabuncu, bu mesnevide geçen olağanüstü unsurları tespit etmiş, bu unsurları alt başlıklar hâlinde açıklamıştır. Sabuncu'nun bu tespitleri için bkz. Sabuncu, s. 73-78.

rastlanmamaktadır. Öyküde geçen en belirgin olağanüstü unsur, dervişin, şehri terk ettikten sonra kendisini attığı gam sahrasında yol alırken gecenin bastırmasıyla birlikte gökte beliren “māh-ı nev” (yeni ay, hilal) ile konuşmasıdır. Bu konuşma, dervişin sevgilisi yerine koyduğu “māh-ı nev”e hitaben yaptığı bir konuşmadır ve temelde âşgîn sevgilisine ettiği sitemlerin, sevgilinin vefasızlığından yakınmalarının, sızlanmalarının bir ifadesidir. ‘İnsan olmayan varlıklarla konuşma’ ya da ‘doğadaki varlıklarla konuşma’ olarak adlandırılan bu olağanüstü unsur, mesnevinin on üçüncü bölümünde geçmektedir.

Dinî, Tarihî ve Efsanevi Kişilikler

Şah u Derviş mesnevisine çeşitli vesilelerle adları dâhil edilmiş dinî, tarihî ve efsanevi kişiliklere, mesnevinin muhtelif bölümlerinde tesadüf etmekteyiz. Din, tarih ya da efsane kökenli şahsiyetlerin kimler olduğunu ve hangi münasebetlerle mesneviye dâhil edildiğini tespit etmeye geçmeden önce, bu başlık altında, mesnevinin çeşitli bölümlerinde yer alan Tanrı adlarının neler olduğunu, şairin mesnevide Tanrı adı için hangi kelimeleri seçtiğini gösteren kısa bir dökümü vermek gerekir. Mesnevinin birinci bölümünden son bölümüne dek çeşitli vesilelerle adı söylenen Tanrı için seçilen kelimeler ve bu kelimelerin geçtiği yerler şu şekilde sıralanabilir: “Bārī” (1., 4., 22. ve 25. bölüm başlıkları), “Ḥudāvend” (b. 1), “Rab” (b. 121, 170, 223, 558, 565), “Ḥudā” (b. 174, 210, 238, 590, 602), “Ḥālīk” (b. 530, 564, 589), “İlāh” (b. 110, 123, 455, 506, 585, 603, 604) ve “Ḥaḳ” (b. 104, 105, 561, 562, 596).

Mesnevide adı geçen dinî şahsiyetlerin başında, Hz. Muhammet gelmektedir. Peygamberin adı, mesnevinin ikinci bölümü olan naat bölümünde şu kelime ve tamlamalarla geçmektedir: “Seyyidü’l-enām” (2. bölüm başlığı), “seyyid-i kevneyn” (b. 25), “nebī” (b. 26, 46), “peyem-ber” (b. 31) ve “resûl” (b. 48). Mesnevinin naat

bölümünde, peygamberin ardından dört halifeye geçilmiş ve birer beyitle dört halifenin adları ve sıfatları söylenmiştir: “Bū-Bekr” (b. 46), “fārūḳ” (b. 47), “Oṣmān” (b. 48), “esedu’llāh, ‘Alī” (b. 49). Bu şahsiyetlerin dışında, yine naat bölümünde geçen bir beyitte, peygamberin ashabına da değinilmiş ve “aṣḫāb-ı nebī” (b. 50) tamlamasına yer verilmiştir. Dinî şahsiyetler adı altında sayabileceğimiz öteki şahsiyetlerden ilki, Hz. Yusuf’tur. Yusuf peygamberin adı, mesnevinin 325. beytinde, şehzadenin yanağının (ya da yüzünün) güzelliği ve parlaklığı münasebetiyle söylenmiştir:

325 ‘Aks-i ruḥı-y-la yine ol dil-sitān
Her tarafı eyledi Yūsufsitān

Mesnevide Yusuf peygamberin adından başka, mesnevinin yirmi altıncı bölümünde anlatılan hikâye münasebetiyle bir diğer dinî şahsiyetin adına, ilk büyük mutasavvıflardan Bayezid-i Bistamî’nin adına da tesadüf etmekteyiz. Bayezid-i Bistamî’nin adı, mesnevinin yirmi altıncı bölüm başlığında ve bu bölüm başlığının altında yer alan 580 numaralı beyitte geçmektedir.

Mesnevide birer benzetme ögesi olarak adları geçen tarihî ve efsanevi kişilikler ise, sırasıyla, şunlardır: “Ca’fer” (b. 340), “Rüstem” (b. 408), “Aristo” (b. 577) ve Felātūn (b. 577, 613). Aynı zamanda On İki İmam’ın altıncısı olan Cafer-i Sadık’ın adı, mesnevide, kendi adıyla özdeşleşmiş bir altın türü münasebetiyle geçmektedir.¹⁰¹

¹⁰¹ On İki İmam’ın altıncısı olan Cafer-i Sadık’ın “tabii ilimler ve özellikle kimya konusunda geniş çalışmaları bulunduğu”nun ve “kimya konusundaki bilgilerini kabiliyetli gördüğü öğrencisi Cabir b. Hayyan’a öğrettiği”nin “yaygın rivayetler arasında” olduğu bilgisi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*’nde kayıtlıdır. Bkz. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, “Ca’fer es-Sâdık” maddesi. Ayrıca, *Kamusü’l-A’lâm*’da da Cafer-i Sadık’ın “kimya ve sair ulumda dahi malumatı” olduğu bilgisi yer almaktadır. Bkz. Şemsettin Sami, *Kamusü’l-A’lâm*, c. 3 (Ankara: Kaşgar Neşriyat, 1996), s. 1820.

340 Gūne-i dervīṣ-i belā-gūsteri
 ‘Iṣḡ-i-le gördi çü zer-i Ca‘ferī

İran mitolojisinin meşhur kahramanlarından Rüstem’in adı, yine bir benzetme ögesi olarak, şu şekilde geçmektedir:

408 Rüstem-i devr-i felek-i fitne-nām
 Tīgini idince seher der-niyām

Mesnevide akıl, hikmet ve isabetli görüşün sembolü olarak söz konusu edilen Aristo ve Felatun’un adları ise Bayezid-i Bistamî’nin övgüsünde şu şekilde geçmektedir:

577 Kuṭb-ı Aristo-meniş-i rūzigār
 Şeyh-i Felāṭūn-ḥired ‘ālī-vaḡār

Eserin Dil ve Üslup Özellikleri

Vezin

Şah u Derviş mesnevisi, aruzun *serf*‘bahrinin müfte‘ilün müfte‘ilün fâ‘ilün kalıbında kaleme alınmış bir mesnevidir. Mesnevinin kaleme alındığı bu kalıp, “kısa oluşu nedeniyle mesnevi kalıbı olarak görünüyorsa da Türk edebiyatında mesnevilerde fazla kullanılmamıştır.”¹⁰² Mesnevinin yazıldığı on yedinci yüzyılda “aruz kalıplarının artık en iyi bir biçimde ve çok kolaylıkla kullanıldığı”¹⁰³ dikkate alındığında, mesnevide arzu ölçüsünün kullanımının belirli bir yetkinliğe ulaştığı ve aruzun uygulanmasında ortaya çıkan hataların nispeten az olduğu sonucuna varmak mümkündür. Mesnevinin vezin özelliklerini inceleyecek aşağıdaki kısımda da görüleceği üzere, *Şah u Derviş* mesnevisi, genel olarak, ait olduğu yüzyılın ölçüyü kullanmadaki ustalığını örnekleyen bir mesnevidir.

Aruz ölçüsünün mesnevide uygulanmasına ilişkin vezin özellikleri ve örnekleri şunlardır:

a) İmale: Mesnevide Türkçe kelimelerdeki kısa heceli eklerde, Farsça tamlamalardaki ‘izafet kesreleri’nde ve kimi Türkçe kelimelerde karşımıza çıkan imaleler, kısa sesli kelime ve ekleri aruza uydurma zorunluluğundan başka, özellikle beytin anlamını güçlendirmek veya ahengini artırmak amacıyla da kullanılmıştır.

Mesnevide görülen imaleli kullanımlara şu beyitler örnek gösterilebilir:

- 11 Kaṭre olup nāzil-i deryā-yı jerf
 Terbiyet-ile ola dürr-i şigerf
 241 ‘Işk-ı ezel kılmasa hergiz eşer
 Olmaz-idi cām-ı felek cilveger

¹⁰² Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 5. bs. (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2002), s. 260.

¹⁰³ A.g.e., s. 141.

- 249 Māyil-i naḥl-i ḳad-i mevzūn-ı yār
Bād gıbi ‘ışk-i-le bī-iḥtiyār
- 256 Anuñ ile neyl-i şeref eyleye
Vāsıta-i meyl-i şeref eyleye
- 258 Cāzibe-i ‘ışk olıcaḳ cılve-gīr
‘Aḳl ü ḥıred eyleye selb-i eşīr
- 262 Didi eyā ‘ārif-i ḥoş-zāt-ı ‘ışk
Rām-şev-i dām-ı mülākāt-ı ‘ışk
- 273 Alsam ele sāḡar-ı ‘işret-sigāl
Eyleye işkeste-i seng-i melāl
- 283 Oldı çü üstād-ı me‘ānī-naşīb
Gūş-güzār-ı naḡamāt-ı ḡarīb
- 285 Gördi çü dervīş-i felāket-nüvīd
Āyīne-i baḥtda rūy-ı ümīd
- 288 Şekl-i elif mī ḳad-i dil-cū mıdur
Rā mı bu māhiyyet-i ebrū mıdur
- 293 Pādişehi ‘ışk ider geh gedā
Gāh gedāyı şeh-i ḳuds-i a‘lā
- 315 Didi ki bu gerdiş-i vārūn nedür
Tīḡ-i melāmetle ciger-ḥūn nedür

b) Vasl: Mesnevîde, aruz ölçüsünün uygulanmasında sıkça kullanılan ulamalara tesadüf etmek mümkündür. Ulamanın bu yaygın ve bilinen kullanımının yanında mesnevîde, ulama ile ilgili olarak iki nokta dikkati çekmektedir. Bunlardan ilki, Güftî’nin çağdaşı olan Va’dî adlı şairin *Fîrûz u Dil-efrûz* mesnevisinde de görülen bir vezin özelliğidir. Zeynep Sabuncu’nun “vezin gereği bir buçuk hece okunması gereken sözcüklerden sonra bir duraklama gerektiği için, bu sözcüklerle, sonra gelen ünlü harfle başlayan sözcükler arasında ulama yapılamaması”¹⁰⁴ olarak tanımladığı ve Haluk İpekten’in “ulama yapılacak yerde yapılmazsa kulağa hoş

¹⁰⁴ Sabuncu, s. 86.

gelmeyen bir sekt, bir kesinti olur”¹⁰⁵ diyerek işaret ettiği bu vezin özelliği, *Şah u Derviş* mesnevisindeki az sayıdaki örnekte karşımıza çıkmaktadır:

- 156 Sūr için oldu be-şad inbisāt
Her ıarafa çeşn-i fikende-bisāt
185 Keşret-i nezzāreden ol cāygāh
Fark olunmazdı çü nūr-ı nigāh
581 Cem‘-i mürīdān ile bī-riyā
Eyleyüp āzīne namāzın edā

Mesnevide, ‘sekt’in, bu şekilde, beytin ahengini bozduğu örneklerin yanında, beyitlerin anlamını belirgin kıldığı ve beyte ahenk kattığı örnekler de bulunmaktadır. Bu beyitlerde şair, sekti ustalıklı kullanmıştır:

- 5 Sāgar-ı hūrşīd idüp pür-cilā
Oldı şafağ bāde-i şengerfsā
212 Nāzla mestāne hırām itse ger
Maşser-i āşūb ola reh-güzer
293 Pādişehi ‘ışk ider geh gedā
Gāh gedāyı şeh-i kuds-i a‘lā
552 Alsa ele cām olup mey-perest
Seng-i sitemle ider anı şikest

Mesnevide ulamanın kullanımına ilişkin bu durumun dışında, ‘vasl-ı ayn’ denilen ulama türüne de tesadüf etmek mümkündür. Sesli harflerle başlayan kelimelerde yapılan ulamalar, ayın harfi (ع) ile başlayan kelimelere rastladığında ortaya çıkan bu ulama türü, “aruzun kullanılışında kusur sayılır;”¹⁰⁶ ancak, ayın harfi “sesli harf gibi okunduğu için”¹⁰⁷ bu kusura “bir dereceye kadar göz yumulmuştur.”¹⁰⁸

¹⁰⁵ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri*, s. 142.

¹⁰⁶ A.g.e., s. 144.

¹⁰⁷ A.g.e., s. 145.

¹⁰⁸ A.g.e., s. 145.

170 Eyledi zāhir yine Rabb-ı mu‘īn
Berg-i gül-i terden ‘iyān yāsemīn

c) Med: Mesnevide Arapça ve Farsça kelimelerdeki uzun hecelerin ya da sonu iki sessiz harfle biten hecelerin bir buçuk hece değerinde okunması sıkça görülmektedir. ‘Med’li kullanımların çoğunlukta olduğu beyitlerde, ‘med’in çoğu kez ahengi artırdığı ve vurguyu hissettirmek için özellikle tercih edildiği gözlemlenmektedir:

199 Līk biri cümleden olmuş firāz
Nahl-i kadi zīb-i hıyābān-ı nāz
224 Rūh mıdur peyker-i behcet midür
İns midür hūrī-i cennet midür
293 Pādişehi ‘ışk ider geh gedā
Gāh gedāyı şeh-i kuds-i a‘lā
310 Cümle-i şāgird ‘ale’l-infirād
Oldı çü destūrla ol demde şād
333 Dirdi ki eyvāh siyāhī-i şeb
Oldı giriftārī-i māha sebeb

d) Zihaf: Vezin gereği, uzun olan hecelerin kısa okunması mesnevide sıkça gözlemlenmektedir. Zihafın bu bilinen ve yaygın türü özellikle uzun sesle biten kelimelerin, ‘izafet kesresi’ ile öteki kelimelere bağlanıp Farsça tamlama kurduğu durumlarda karşımıza çıkmaktadır:

226 Gözleri mey-hāne-i nāz u niyāz
Ġamzeleri sākī-i nīreng-sāz
238 ‘İşkdur ol feyz-i Hudā-yı ‘alīm
Şaykalī-i kalb-i şahīh ü sakīm
268 Eyle beyān nakş-ı sevāduñ nedür
Ma‘nī-i maẓmūn-ı murāduñ nedür
272 Nakş-ı çep-endāzī-i gerdūn-ı dūn
Eyledi hırmān-ı dilūm āzmūn

Zihafın belirli kelimelerde de yapıldığı görülmektedir:

- 13 Ya‘nî muḥadded bu bisât-ı sipihr
Oldı celî şa‘şa‘a-i mâh u mihr
- 28 Pây-zi-ser sâḥte-i fikret ol
Ya‘nî ki ser-bâḥte-i ḥayret ol
- 276 Ya‘nî bu şehir içre bu miḥnet-naşîb
Mışra‘-ı tazmîn gibi düşdüm ğarîb
- 153 Âyîne-i baht-ı şeh-i nükte-fâl
Ola cilâ-dâde-i tâb-ı cemâl
- 285 Gördi çü dervîş-i felâket-nüvîd
Âyîne-i bahtda rûy-ı ümîd
- 454 Âyîne-i bahtda ol dil-ḥazîn
Gördi ruh-ı şâhid-i bahtı hemîn

Mesnevide zihafın bu yaygın kullanımlarından başka, Haluk İpekten’in “imâle-i memdûde [med] yapılacak yerde yapmamak ve böylece kelimenin âhengini bozmak ve ölçünün akışını sekteye uğratmak”¹⁰⁹ olarak tanımladığı zihaf türü de bulunmaktadır. Bu tür zihafın “daha sık görülür ve göz yumulan ve fazla büyük sayılmayan bir yanlışlık”¹¹⁰ olması, şairin bu tür bir zihafı kullanarak ciddi bir vezin hatası yapmış olduğu fikrini ortadan kaldırmaktadır. Zihafın bu türünün mesnevide geçen örneklerinden birkaçı şunlardır:

- 308 Çeşmi o âhû-yı füsûn-sâzdur
Ġamzesi âmîḥte-i nâzdur
- 315 Didi ki bu gerdiş-i vārûn nedür
Tîġ-i melâmetle ciger-ḥûn nedür
- 442 Açdı kaçan ol gül-i işküfteyi
Dürc-i hezârân dür-i nâ-süfteyi
- 600 Hîç düşe mi şân-ı rübûbiyyete
Rütbe-i a‘lâ-yı ulûhiyyete

¹⁰⁹ A.g.e., s. 157.

¹¹⁰ A.g.e., s. 157.

Mesnevide görülen vezin özelliklerini bu şekilde verdikten sonra, son olarak, mesnevide ölçünün kullanımına dair ortaya konan yukarıdaki tespitlere ekleyeceğimiz şu iki noktaya, ardından da mesnevideki rubailerin vezin özelliklerine değinmek gerekir. Ölçünün kullanımına ilişkin dikkati çeken noktalardan ilki, mesnevide, içerisinde ayın harfi bulunan kelimelerdeki “ğ”lı hecelerin, vezin gereği, kimi zaman açık kimi zaman kapalı okunduğudur. Bu durum, mesnevinin 8., 49., 175., 293., 302. ve 322. beyitlerinde görülmektedir. İkinci nokta, mesnevide, biri Arapça öteki Farsça iki sözcüğün, vezin gereği ünlü eklenerek okunmuş olmasıdır. Arapça ‘ilm’ ve Farsça ‘mihir’ sözcüklerinde vezin icabı görülen bu ses türemeleri şu şekildedir:

269 Didi eyā ħ̣āce-i dāniş-pijūh
 Ve’y ‘ilim-efrāz-ı me‘ālī-şükūh
 437 ‘Ārızına dīde-i ħayret esīr
 Çeşm-i mihir tāb-ı ruĥından zarīr

Mesnevide yer alan dokuz rubai ise mesnevi beyitlerinde görülen vezin özelliklerini göstermekte ve bu özellikleri örneklemektedir. Örneğin, mesnevide yer alan ikinci rubai; zihaf, med, vasl ve imale örneklerini vermekte ve dördüncü rubaide de özellikle vasl ve zihaf örnekleri öne çıkmaktadır. Genel olarak bakıldığında, şairin aruzu kullanmadaki yetkinliği, rubailerde de görülmekte; rubai kalıplarının kullanımındaki akıcılık dikkati çekmektedir.

Kafiye

Mesnevide yer alan kafiye ve redif özelliklerini sırasıyla şu şekilde vermek mümkündür:

a) Mesnevide görülen kafiye türleri şunlardır: ‘Kafiye-i müreddefe,’ ‘kafiye-i mukayyede,’ ‘kafiye-i müessese’ ve cinaslı kafiye. Aralarında harekeli bir harf

bulunmadan *revî*den¹¹¹ önce gelen ^ل (elif), ^و (vav) ve ^ی (ye) harfleri ile yapılan uyakların genel adı olan kafiye-i müreddefe (redifli uyak) şu örneklerde görülmektedir:

- 1 Hāmd-i Hudāvend-i cihān-āferīn
 Zīver-i tebyīn-i beyān-āferīn
 63 Dil ğam-ile dest ü girībān idi
 Tekye-zen-i bāliš-i hırmān idi
 100 Hāme ki zīb-i dūr-i meşhūn ola
 Ruḡ'a perī-hāne-i maẓmūn ola
 132 Şu'le-i meyle gözūme nūr vir
 Hall-i hezār 'uḡde-i mestūr vir
 187 Kilk-i 'uṭārid aña teslīm idi
 Māh aña zer levḡa-i ta'līm idi
 348 Hālet-i 'ışḡ u ğam-ı dervīşden
 Ya'nī ki ol 'āşīḡ-ı dil-rīşden

Revî harfinden önce gelen harekesiz harflerle yapılan kafiye-i mukayyedenin (kaydlı uyak) mesnevide görülen örnekleri şunlardır:

- 11 Kaṭre olup nāzil-i deryā-yı jerf
 Terbiyet-ile ola dürr-i şigerf
 13 Ya'nī muḡadded bu bisāṭ-ı sipih
 Oldı celī şa'sa'a-i māh u mihr
 52 Bir dem olup bu dil-i miḡnet-perest
 Sākin-i peygūle-i şādī-şikest
 76 Kaşr velī ġayret-i bāġ-ı bihişt
 Hāk ü ḡarīm ü deri 'anber-sirişt
 235 Ḥasret ile gitdi o miḡnet-neverd
 Qaldı ne ki şöyle serāsīme-gerd
 346 Bildi ki ol āhū-yı müşkīn-kemend
 Zūlfine olmışdur ol āvāre bend
 556 Böyledür āyīn-i sipih-i sipenc
 Geh ğam u geh zevḡ ü gehī 'ayş u renc

¹¹¹ Revî, “uyağın temel harfidir ve sonda bulunur.” Örneğin, bir beyitte kafiyelenen **بيداد** (bī-dād) ve **صیاد** (şayyād) sözcüklerindeki ‘d’ (د , dal) harfleri, revî harfleridir. Revî harfleri ve öteki uyak harfleri için bkz. Dilçin, s. 60-63.

Uyak harflerinden *te'sîs* adı verilen harf¹¹² ile yapılan kafiye-i müessese ise mesnevide kafiye-i müreddefe ve kafiye-i mukayyede orana daha az görülmektedir:

- 289 Dāl mı bu kâmet-i 'âşık mıdur
 Rābıta-i 'ışka muvâfık mıdur
 487 Rütbe-i şāhāna bu lāyık degül
 Mertebe-i 'adle muvâfık degül

Mesnevide görülen cinaslı kafiyeler ise şöyledir:

- 20 Ey kalem-i nātıkā-bend-i hayāl
 Ve'y ruh-ı maẓmūna iden başt-ı hāl (cinas-ı müşevveş)¹¹³
 89 'İşk-i-le her dem olup āşüfte-hāl
 Murğ-ı dili kayd-ı hāzān itdi lāl (cinas-ı lahık)
 114 Sīnemi kıl dāğ-be-bālā-yı dāğ
 Tā kim ola ğayret-i gülzār u bāğ (cinas-ı lahık)
 124 Devlet-i hüsni bula dāyim kemāl
 İtmeye nā-maḥreme 'arz-ı cemāl (cinas-ı lahık)
 140 İçdügi cām-ı mey-i la'line reng
 Olur idi ol sebeb-ile şereng (cinas-ı mükerrer)
 233 Mā-ḥaşal ol 'âşık-ı rüy-ı nigū
 Böyle iderdi ğam-ile güft ü gū (cinas-ı mükerrer)
 234 Eyledi dervîş-i maḥabbet-nigāh
 Böyle diyüp 'avdet-i ārāmgāh (cinas-ı mükerrer)
 267 Fikr-i leb-i dil-ber ile şu'le-nūş
 'Âşık-ı pür-ḥayret ü hikmet-niyūs (cinas-ı müşevveş)
 278 Bāğ-ı ümīd-i dil-i ḥasret-nedīm
 Āhum ile olmada āteş-nesīm (cinas-ı lahık)
 325 'Aks-i ruhı-y-la yine ol dil-sitān
 Her tarafı eyledi Yūsufsitān (cinas-ı tam)
 568 Ey kerem ü lutf-i-le ferd ü ehad
 Mālik-i gencīne-i feyz-i ebed (cinas-ı lahık)

¹¹² Te'sîs, "revî harfî ile aralarında harekeli bir harf bulunan (elif)'tir." Bkz. A.g.e., s. 61.

¹¹³ Cinaz türlerinin adları Cem Dilçin'in *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi* adlı kitabından alınmıştır. Cinaz türleri hakkında detaylı bilgi için bkz. A.g.e., s. 467-480.

589 Didi ki ey Hâlik-i ferd ü celîl
Nâzım-ı manzûme-i feyz ü cemîl (cinâs-ı lahık)

b) “Şiir içinde bir uyağın aynı anlamda yinelenmesi”¹¹⁴ olarak tanımlanan; “Arapça, Farsça ve Türkçe sözcüklerin sonuna gelen aynı görevdeki ekler”de¹¹⁵ de görülen ve bir uyak kusuru olarak kabul edilen *îtâ*, mesnevide, yalnızca, aynı görevdeki eklerin yinelenmesinde karşımıza çıkmaktadır:

417 Nâme-i luṭf-ile nevâziş ide
Hâl-i perîşânını pürsîş ide
478 Ğamzesi eylerdi nevâziş anı
Sâye-i iḥsân ile pürsîş anı

c) Mesnevide aynı kafiye ve rediflerin sıkça tekrarlandığını da gözlemlemekteyiz:

120 Câme-i i‘zâz ile kıl ser-bülend
Nağme-i taḥsîn ile it ercmend
138 Gül-bün-i iḳbâli olup ser-bülend
Olmadı bir ğonca ile ercmend
113 ‘İşk-ı bütânı dile âyîne kıl
Sırr-ı ğama sînemi gencîne kıl
116 ‘Aks-i meyi tâb-dih-i dîde kıl
Şâḥ-ı gül-i ḥasreti bâlîde kıl
133 Dâğ-ı ğamı zîb-dih-i sîne kıl
Gülleri ‘aks-efgen-i âyîne kıl
6 Meclis-i gerdûna virüp tâb u fer
Eyledi ol bezme mehi cām-ı zer
161 Meclis-i gerdûna virüp tâb u fer
Başladı devr eylemege cām-ı zer
177 Kâbile-i mâhdan irdi nûvîd
K’aḥter-i burc-ı şeref oldu pedîd
411 Ya‘nî ki şubḥ oldu ser-â-ser pedîd
Oldı dil-i ‘âleme behcet nûvîd

¹¹⁴ A.g.e., s. 64.

¹¹⁵ A.g.e., s. 65.

- 71 Oldı çü şem‘-i kamer efrūhte
 Oldı bu âteşle felek sūhte
 528 Eyledi āhı-y-la o dil-sūhte
 Şem‘a-i dāğ-ı dilin efrūhte

Bu örneklerin sayısını artırmak mümkündür. 628 beyitlik küçük bir mesnevide aynı kafiye ve rediflerin sıkça tekrarlanması, mesnevinin kafiye yapısında özellikle dikkati çeken bir durumdur.

d) Mesnevideki beyitler büyük oranda Arapça ve Farsça sözcüklerle yapılmış kafiye ve rediflerdir. Ayrıca, aşağıdaki beyitlerde görüldüğü üzere, mesnevide Türkçe ve Farsça ya da Türkçe ve Arapça sözcüklerle yapılmış kafiye ve redifler de bulunmaktadır. Ancak, bu kafiye ve rediflerin sayısı oldukça azdır:

- 17 Levḥa-i ‘ilminde hüveydā kamu
 Pey-be-pey ü reg-be-reg ü mū-be-mū
 302 Levḥa-i ta‘līme idince nazar
 Maḥşer-i ervāḥ-ı me‘ānī ider
 317 Bir güli kim zīver-i destār ider
 Eyleye yüz dāğ-ı nedāmet be-ser
 386 Dīde-i ḡayra olasın rūşenā
 Şalmayasın sāye-i luṭfuñ baña
 402 ‘Işk muḡaddem dil-i şem‘i yaḡar
 Sūzişi pervāneye eyler eşer
 490 ‘Işk ki bir dilde ola cilverer
 Ġāret ü tārāc-ı şekībā ider
 540 Nāşiye-fersā-yı niyāz iken ol
 Buldı hemīn şavt-ı icābet vuşul

Mesnevinin bir beytinde ise Farsça bir sözcük ile Türkçe bir ek arasında kafiye yapılmıştır:

- 518 Kūy-ı dil-ārāya çün itdi gūzer
 Eyler idi nāle vū feryādlar

e) Mesnevinin kafiye düzeninde redifli beyitlere sıkça rastlanmaktadır.

Kafiye ve rediflerde Arapça ve Farsça kelimeler ağırlıkta iken, rediflerde, daha çok, Türkçe

kelime ve eklerin tercih edilmiş olduğu görülmektedir. Sayıca az olmakla birlikte, mesnevi beyitlerinde Farsça kelime ve eklerle yapılmış redifler de bulunmaktadır. Arapça kelimelerle yapılmış redifler ise redifli beyitler içinde sayıca en az olanıdır. Mesnevide görülen bu çeşitli redif örneklerini aşağıdaki beyitlerle örneklemek mümkündür:

- 3 Tāb-dih-i rūy-ı kamer-ṭal‘atān
Encümen-efrūz-ı perī-sīretān
- 7 Şun‘ı olup lāzıme-ārā-yı kevn
Eyledi ibdā‘-ı heyūlā-yı kevn
- 27 Her sūḥanı dil-keş ü sencīde kıl
Noḳtaların merdümek-i dīde kıl
- 87 İtdi meni devr-i der-i kūy-ı ‘ışk
Ābile-pāyī-i tek-ā-pūy-ı ‘ışk
- 99 Bıkr-i ḥayālūñ ki füsün-sāzdur
Her sūḥan ābisten-i i‘cāzdur
- 129 Eyle reh-i ‘ışkda pūyān beni
Şīfte-i çāk-ı girībān beni
- 200 Gerçi niçe gül-bün-i zībende var
Līk o gülde eşer-i ḥande var
- 224 Rūḥ mıdur peyker-i behcet midür
İns midür ḥūrī-i cennet midür
- 339 Āteş-i ‘ışk-ı ğam-ı şeh-zādeden
Ya‘nī ki dil-sūzī-i ol bādeden
- 504 Būlbūl ider gülleri nāz-āşinā
Güldür iden anı niyāz-āşinā
- 601 Sāyili ḥırmān ile redd eylemek
Bāb-ı murādātını sedd eylemek

Mesnevide, birden fazla sözcükten oluşan redifler de görülmektedir:

- 22 Nāzla mestāne ḥırmān it yine
Mestī-i bī-bāde vü cām it yine
- 56 Mınṭāka-bend-i heves olmuşdı dil
Murğ-ı ḥazīn-i kafes olmuşdı dil
- 256 Anuñ ile neyl-i şeref eyleye
Vāsıta-i meyl-i şeref eyleye

- 452 Derd-ile bîdâr mısın şubh u şâm
 ‘İşk-i-le hüşyâr mısın şubh u şâm
 564 Hâliķe sen tırma niyâz iķre ol
 Sûz-ı tazarru‘la gûdâz iķre ol

f) Mesnevide yer alan dokuz rubainin kafiye düzeni (a a x a) şeklindedir. Rubailerde birinci, ikinci ve dördüncü dizeler birbiri ile uyaklı olup, üçüncü dizeler serbesttir. Genel olarak bakıldığında, rubailerin kafiye düzeninin muntazam olduğu görülmektedir. Dokuz rubainin üçünde rediflere de yer verilmiştir. Bu rubailer, mesnevinin dördüncü, yedinci ve sekizinci rubaileridir.

Dil ve Anlatım Özellikleri

Şah u Derviş mesnevisi, on yedinci yüzyılın ortasında yazılmış bir mesnevidir. Mesnevinin kaleme alındığı bu yüzyıl, Arapça ve Farsça kelime ve tamlamaların Osmanlı Türkçesinin söz dağarcığına iyice yerleştiği, on beş ve on altıncı yüzyıllarda belirli bir noktaya ulaşan yazı dilinin nazımda ve nesirde giderek ağırlaştığı bir yüzyıl olarak dikkati çekmektedir. Muharrem Ergin’in, Osmanlı Türkçesinin gelişim evrelerini ana hatlarıyla verirken yazı dilinin onyedinci yüzyıldaki durumuna ilişkin şu sözleri, dildeki ağırlaşmanın bir tespitidir: “Osmanlıcanın ikinci devresi ... 16. asrın sonundan 19. asrın ortalarına kadar süren devredir ki başlıca 16. asrın sonu ile 17. ve 18. asırları içine alır. Bu devrede karışık dil, koyuluğunun son haddine varmış, yapısı güç hâlde Türkçeye benzeyen yazı dilinde Arapça ve Farsça unsurlar arasında Türkçe unsurlar adeta görünmez olmuştur.”¹¹⁶

Şah u Derviş mesnevisi, Ergin’in genele ilişkin bu tespitini büyük ölçüde doğrulamaktadır. Mesnevide Arapça ve Farsça kelimelerin Türkçe kelimelere oranla ağırlıkta olduğu, çok açıktır. Arapça ve Farsça kelimeler içinde ise, daha çok, Farsça

¹¹⁶ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi* (İstanbul: Bayrak Basım/Yayın/Tanıtım, 1998), s. 20.

kelimelerin tercih edildiği gözlemlenmektedir. Bu durum, M. Fuad Köprülü'nün şairin *Şah u Derviş* mesnevisindeki üslubu için söylediği “Acemane eda”¹¹⁷ sözünün haklılığını göstermektedir. Farsça kelime ve tamlamalı söyleyişlerin çoğunlukta olduğu bu mesnevinin dilinin, genel olarak, ağır olduğu söylenebilir. Mesnevide dilin özellikle ağırlaştığı kısımların başında, mesnevinin giriş bölümü gelmektedir. Bu ana bölümde yer alan tahmid, naat, sebep-i telif ve münacat bölümlerinde, daha çok, Arapça ve Farsça kelimelerle söylenmiş beyitlere ve uzun tamlamalarla kurulmuş söz öbeklerine yer verilmiştir:

- 1 Ḥamd-i Ḥudāvend-i cihān-āferīn
Zīver-i tebyīn-i beyān-āferīn (tahmid)
- 2 Ṭarḥ-ı nev-efgende-i ibdā'-ı kün
Rāst ber-ārende-i çarḥ-ı kühen (tahmid)
- 3 Tāb-dih-i rūy-ı kamer-ṭal'atān
Encümen-efrūz-ı perī-sīretān (tahmid)
- 35 Zātıdur ol ḥusrev-i 'ālī-cenāb
Rūḥ-ı Kudūs ġāşiye-dār-ı rikāb (naat)
- 36 Oldı kudūmı-y-la basīṭ-i zemīn
Ṭa'ne-zen-i sāḥa-i 'arş-ı berīn (naat)
- 45 Eyledi ol şāḥa sipihr-i dijem
Mıknā'-ı mihr ü mehi ferş-i kadem (naat)
- 54 Farṭ-ı ġam-ı 'ışk-i-le miḥnet-heves
Bī-hüde-ümmīd ü 'adem-mültemes (sebeb-i telif)
- 61 Olsa kaçan dīde-i kulzüm-niṣār
Ġavṭa-ḥor-ı kaşd-ı tecellī-i yār (sebeb-i telif)
- 66 Çarḥ-i-le min-ba'd idüp āştī
İtmeye kaşd-ı 'alem-efrāştī (sebeb-i telif)
- 111 Neş'e-i 'ışk-ı ezelīden ḥabīr
Reşk-i yem-i jerf ola tā kim ġadīr (münacat)
- 130 Laḥlaḥa-i derd-i maḥabbetle tā
Ola meşāmm-ı dil-i ḥasret-nevā (münacat)
- 131 Dāġ-nih-i sīne-i müşk-i Ḥoten
Ḥāne-ber-endāz-ı nesīm-i çemen (münacat)

¹¹⁷ Köprülü, “Edirneli Güftî,” s. 1750.

Mesnevinin giriş bölümünde görülen Arapça ve daha ziyade Farsça kelime ve tamlamalarla örülü bu beyitler, mesnevinin sonuç bölümünde de karşımıza çıkmaktadır. Özellikle, mesnevinin son bölümü olan yirmi yedinci bölümde, şairin eserini bitirirken söylediği beyitlerde, dilin iyiden iyiye ağırlaştığı gözlemlenmektedir. Mesnevinin giriş ve sonuç bölümlerinde göze çarpan yabancı kelimeler ve bu kelimelerle kurulmuş tamlamalı söyleyişler, mesnevide konunun işlendiği bölümde de yer yer öne çıkmaktadır. Özellikle, şairin birçok bölümü açarken söylediği ‘geçiş beyitleri’nde ve şah ve derviş öyküsünün çeşitli yerlerinde yapılan tasvirlerde dilin ağırlaştığı dikkati çekmektedir.

Mesnevinin dilinde görülen ağırlık ve üslubunda dikkati çeken Acemane söyleyiş konunun işlendiği bölümde, olayların aktarıldığı kısımlarda hafiflemektedir. Öyküde tasvirden ziyade vaka cereyanının ön plana çıktığı yerlerde, beyitlerin Türkçe eylemlerle kurulduğu ve Türkçe sözcüklerin öne çıktığı dikkati çekmektedir. Bu yerlerde, daha sade bir dil ve anlatımın tercih edildiği görülmektedir:

- 194 Bir gün o şāhib-dil ü pākīze-ḥū
Eyler iken her tarafı cüst ü cū
- 197 Diḳḳat ile eyleyüp ol dem nazar
Gördi ki bir mekteb-i ferruḥ-eşer
- 234 Eyledi dervīş-i maḥabbet-nigāh
Böyle diyüp ‘avdet-i ārāmgāh
- 260 Mekteb-i şeh-zādeye dervīş-i zār
Vardı olup ‘ışḳ-i-le āşüfte-kār
- 318 Eyler idi ‘ışḳ-i-le ṭurmaz cevāb
Ya‘nī heyūlā-yı ḥayāle ḥiṭāb
- 337 Geçdi bunuñ üstine bir niçe dem
‘İşḳ-i-le dervīş olup müttehem
- 361 Kanda ki ḥasretle iderse nigāh
Olur-idi anda müşahḥaş o māh

Mesnevide dilin nispeten hafiflediği bu beyitlerin yanında, yer yer konuşma diline yaklaşan ifadelere de rastlanmaktadır. Bu sade ve samimi ifadeleri içeren beyitler, çoğu kez dervişin ağzından söylenmiştir. Dervişin bir âşık olarak neler hissettiğini okura ileten bu beyitlerde, dil Acemane edadan sıyrılmakta, duygu yüklü bir tona kavuşmaktadır. Örneğin, dervişin gam sahrasında “māh-ı nev” (yeni ay, hilal) ile konuştuğu sahneyi anlatan beyitlere dikkat edildiğinde, bu beyitlerde (b. 381-390) dervişin bir âşık olarak sevigiliye seslenişindeki samimi ve lirik ton hissedilir. Aynı şekilde, bu kez, şehzadenin dervişe yazdığı mektupta yer alan ifadeler de (özellikle b. 449-452) yine birer sade ve samimi söyleyiş örneği olarak dikkati çekmektedir.

Mesnevinin diline ilişkin bu tespitlerden sonra, mesnevinin anlatımında ne tür özelliklerin öne çıktığına da değinmek gerekir. İlk olarak, öykünün anlatımında belirli ifadelerin sıkça tekrarlandığını görmekteyiz. Aynı zamanda şairin üslubunun birer ögesi olarak da değerlendirebileceğimiz bu ifadeleri şu şekilde sıralamak mümkündür: “Ya’nī (ki), mā-ḥaşal, ḥāşılı, böyle diyüp, böyle iderdi, böyle olur, didi (ki), belki, tā ola, tā kim ola.” Bu ifade kalıpları, şairin öyküyü anlatmada sıkça başvurduğu anlatım yollarıdır. Şair, söylediği sözlerin ardından izahat verme zorunluluğunu hissettiğinde “ya’nī”yi; beytin birinci dizesinde söylediğini aynı beytin ikinci dizesinde paralel bir söyleyişle desteklemek için “belki”yi; konu akışını hızlandırıp, öykünün anlatımına yön vermek ve böylelikle de anlattıklarını toparlamak için “mā-ḥaşal”ı; mesnevi beyitleri arasına yerleştirilmiş rubaileri mesnevi beyitlerine ekleme ve bölümler arası akışı devam ettirme ihtiyacını duyduğu zaman “böyle diyüp/olur”u kullanmış; tüm bu ifade kalıplarından ustalıkla yararlanmıştır.

Öykünün anlatımında dikkati çeken bu hususun yanında, mesnevide şairin belirli bir fikri okura vermede, bu fikrin altını çizmede kelime tekrarlarına

başvurduğu da gözlemlenmektedir. Özellikle şah ve derviş öyküsünün merkezinde yer alan aşk teminin işlendiği beyitlerde, bu tekrarları daha sık görmekteyiz:

- 237 ‘İşkür ol neşve-i sırr-ı celî
Nüşa-i ‘ışk-ı ezelüñ mücmeli
238 ‘İşkür ol feyz-i Hudâ-yı ‘alîm
Şaykalî-i kalb-i şahîh ü sakîm
239 ‘İşkür ol pertev-i envâr-ı zât
Mazhar-ı keyfiyyet-i zât u şîfât
240 ‘İşkür ol neş’e-i cām-ı şarâb
‘İşkür ol nüşa-i ümmü’l-kitâb

Şairin bu türden tekrarları gerek anlatımı güçlendirmek gerekse de söyleyişteki ahengi artırmak için yer verdiği de görülmektedir. Örneğin, Güftî dervişin gözünden şehzadenin mektubunu tasvir ederken bu yola başvurmuştur:

- 434 Gördi ki bir şâhid-i pâkîze-rû
Fitne ile gamzesi pür-güft ü gû
435 Gördi ki bir ruķ’a-i mu‘ciz-eşer
Dâmeni leb-rîz-i güher ser-be-ser
436 Gördi ki bir tûrfe vü şân-ı ğarîb
Ġamzesi cādū-yı melâ’ik-firîb

Öykünün anlatımında öne çıkan bu kelime tekrarlarının, öykünün anlatımına ahenk kattığı, söyleyişteki vurguyu artırdığı açıktır. Kelime tekrarları ile sağlanan bu durumun, her iki dizesi de aynı kelimelerle ya da aynı ünlü veya ünsüzlerle başlayan beyitlerde de görüldüğü dikkati çekmektedir. Dolayısıyla, şairin bu türden beyitleri tercih ederek, hem anlatımı güçlendirdiği hem de mesnevi beyitlerinin söyleyiş ahengine katkıda bulunduğu sonucuna varmak mümkündür:

- 71 Oldı çü şem‘-i kamer efrûhte
Oldı bu âteşle felek sūhte
81 Veh çi şanem mäh-ı sipihr-ihtirām
Veh çi şanem mihr-i şüreyyā-ġulām
232 Kankı sipihrüñ meh-i tībānıdur
Kankı riyāzuñ gül-i ħandānıdur

- 240 ‘Işkdur ol neş’e-i cām-ı şarāb
 ‘Işkdur ol nüsha-i ümmü’l-kitāb
 294 ‘Işkdur āyīne-i esrār hem
 ‘Işkdur el-kıssa hudū u kıdem
 469 Olmasa ger da‘vet-i ‘ışk-ı dü-lā
 Olmaz-idi gonca-i mi‘rāc vā
 507 ‘Işk-i-ledür zīver-i hüsni bütān
 ‘Işkdur ārāyiş-i meh-ṭal‘atān
 545 Olsa gedā n’ola şeref-mukṭerin
 Oldı hümā farkına sāye-fiken

Şah ve derviş öyküsünün dil ve anlatımına dair şu ana kadar sunulan bu tespitlere ilave etmemiz gereken öteki dil ve anlatım özelliklerini ise belirli bir düzen dâhilinde ve maddeler hâlinde vermek mümkündür:

a) Çalışmanın “Güftî’nin Edebî Kişiliği” başlıklı bölümünde, F. Kadri Timurtaş’ın, şairin özellikle terkip kurmadaki güç ve maharetine işaret ettiğini görmüştük. Mesnevide de şairin kelimeler arasında ustalıkla kurduğu bağlantılara ve bu bağlantılardan hareketle vücuda getirdiği türlü terkiplere tesadüf etmekteyiz. Burada, ‘terkip’ sözünden kasıt, sözcükleri Farsça izafet kesreleri ile yan yana dizmekten ötedir. Şairin, özellikle, iki kelimeyi bir araya getirerek bu iki kelimedenden yeni bir sıfat türetmesinin; böylelikle de ilk bakışta aralarında bir anlam bağı görülmeyen kelimelerden paralel çağrışımlarla bir bütünlüğe ulaşmasının adı olarak kabul edebileceğimiz ‘terkip,’ mesnevide sıkça gözlemlenmektedir. Aşağıdaki beyitler, şairin terkip kurmadaki maharetini örneklemektedir:

- 12 Oldı bu nüh ṭārem-i mīnā-esās
 Feyz-peziṛā-yı şeref-iktibās
 54 Farṭ-ı ḡam-ı ‘ışk-i-le mihnet-heves
 Bī-hüde-ümmīd ü adem-mültemes
 59 Harf-i ümīdi dil-i sevdā-yezek
 Levḫa-i āmālden itmişdi ḥakk

- 81 Veh çi şanem mäh-i sipih-r-ihtirām
 Veh çi şanem mihr-i süreyyā-ğulām
 234 Eyledi dervīş-i mahabbet-nigāh
 Böyle diyüp ‘avdet-i ārāmgāh
 278 Bāğ-ı ümīd-i dil-i hasret-nedīm
 Āhum ile olmada āteş-nesīm
 391 Şubh olunca o felāket-karīn
 Ya‘nī ki dervīş-i melāmet-rehīn
 423 Var-idi bir kâşid-ı berk-işti‘āl
 Görmez idi gerdini peyk-i hayāl

Şairin terkip kurmadaki maharetine ilaveten, mesnevide yine terkip hususunda dikkati çeken bir diğer nokta da şudur: Mesnevideki terkiplerin büyük bir kısmı, Farsça fiiller ile kurulmuştur. Arapça ya da Farsça sözcüklerle Farsça fiil gövdelerini bir araya getiren şair, birçok beyitte Farsça fiillerle kurulmuş terkiplere yer vermiştir. Bu türden terkipler için mesnevinin 33., 52., 65., 68., 82., 83., 93., 94., 95., 101., 106., 107., 110., 123., 125., 144., 145., 235., 387., 480., 618. ve 625. beyitleri iyi birer örnektir.

b) Mesnevide görülen bir diğer anlatım özelliği, anlamın birçok kez tek bir beyitte tamamlanmayıp iki beyte yayılmasıdır. Şairin bir beyitle anlatacağını iki beyte çıkararak okura sunması, söyleyeceklerini iki beyitte tamamlaması mesnevinin dikkate değer bir anlatım özelliğidir. Bu durumun örneklerini şu beyitlerde görmek mümkündür: b. 9-10, b. 119-120, b. 179-180, b. 274-275, b. 279-280, b. 306-307, b. 332-333, b. 341-342, b. 352-353, b. 364-365, b. 416-417, b. 419-420, b. 480-481, b. 563-564, b. 607-608.

c) Mesnevide sık geçen izafet kesreli tamlamaların yanında, “izafet-i maklub (ters çevrilmiş izafet)”¹¹⁸ adı verilen tamlama türüne de tesadüf etmekteyiz. Ters

¹¹⁸ Ahmet Ateş ve Abdülvehhab Tarzî, *Farsça Grameri* 2. bs. (İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi, 1954), s. 65.

çevrilmiş tamlamaların birçok beyitte karşımıza çıkması, *Şah u Derviş* mesnevisinde Farsça kelime ve tamlamaların ağırlıkta olmasının doğal bir sonucu olarak görülebilir. Ayrıca, bu durum, şairin üslubuna egemen olan Acemane edanın bir tezahürü olarak da değerlendirilebilir. Aşağıdaki beyitler, mesnevide görülen ters çevrilmiş tamlamaları örneklemektedir:

- 30 ‘İşk-ı celî-şâ‘şâ‘aya mazhar ol
Tîğ-i melâmetle kefîde-ser ol
70 Olmak için bu dil-i şādî-güsîl
Keş-me-keş-i çarḥdan āsûde-dîl
78 Şayḳal-ı dîvâr u geç-i pür-cilâ
Nûr-ı nigâhı ide lağzîde-pâ
622 Gülleri her gâh şükûfte-cebîn
Gonca-i zîbâsı leṭâfet-ḳarîn

d) Mesnevide, şairin okura belirli bir fikri vermede ya da öykünün anlatımını paralel söyleyişlerle çeşitlemede, divan edebiyatının kullanılagelmiş türlü motiflerinden yararlandığı gözlemlenmektedir. Bu motiflere şairin yeri geldikçe başvurması, dikkati çeken bir anlatım özelliğidir. Şairin öykünün anlatımında divan edebiyatının hayal ve düşünce dünyasının simgesel araçları olan motif ve mazmunları kullanmasının, öykünün anlatımına çeşitlilik ve renk kattığını söylemek mümkündür. Şairin öykünün anlatımında bu motiflere yer yer göndermeler yapması, aynı zamanda mesnevinin, geleneğin sunduğu çerçevenin içinden nakledildiğinin de bir göstergesidir. Şairin bu tercihlerine mesnevinin 266., 312., 331., 345., 388., 402., 403., 432., 503. ve 504. beyitleri örnek gösterilebilir.

e) Mesnevi beyitlerinde görülen Farsça kelime ve tamlamalarla işlenmiş ağır dil, mesnevide yer alan dokuz rubaide de belirgindir. Rubailerde, dizelerin genellikle uzun tamlamalarla kurulduğu, dilin -kimi zaman- mesnevi beyitlerinden daha ağır bir hâl aldığı ve yer yer devrik cümlelerin kullanıldığı gözlemlenmektedir. Bu tespitlere

mesnevinin özellikle birinci, ikinci, üçüncü, altıncı ve yedinci rubailerini örnek gösterilebilir.

f) Mesnevide geçen ‘arkaik’ kelimelerin sayısı çok azdır. Arkaik kelimelerin sayıca azlığı, on yedinci yüzyılın edebî dilinde Muharrem Ergin’in, yukarıda, “Arapça ve Farsça unsurlar arasında Türkçe unsurlar adeta görünmez olmuştur” diyerek işaret ettiği durumun bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Mesnevide geçen az sayıdaki arkaik sözcük ve bu sözcüklerin anlamları şunlardır:¹¹⁹ “Kamu” (b. 17: bütün, hep, her; herkes), “kanğı” (b. 232, 440: hangi), “deñlü” (b. 279: kadar, denli), “kaçan” (b. 286, 300, 313, 400, 442, 463: ne zaman, ne zaman ki, her ne zaman), “niçe” (b. 290: çok, birçok, hayli), “kanda” (b. 361, 362: nerede, nereye), “tolu” (b. 406: içkiyle doldurulmuş kadeh), “içre” (b. 440: içinde), “urmak” (b. 471, 525, 553: vurmak, çarpmak), “tutuk” (b. 526: perde) ve “issi” (b. 590: sahip, malik).

g) *Şah u Derviş* mesnevisinde tespit edebildiğimiz deyimleri ise şu şekilde sıralamak mümkündür:¹²⁰ “Zīb virmek” (b. 4), “cedvel çekmek”¹²¹ (b. 109), “dāğ yakmak” (b. 163), “nişān virmek” (b. 165), “dāğ u key urmak” (b. 213), “ayağdan almak”¹²² (b. 220), “ğarīb düşmek” (b. 276), “şikest bulmak” (b. 311), “zevāl irmek”

¹¹⁹ Sözcüklerin anlamları, *Yeni Tarama Sözlüğü*’nden alınmıştır. Bkz. Cem Dilçin, *Yeni Tarama Sözlüğü* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 1983).

¹²⁰ Yukarıda sıralanan ve yer yer dipnotlarla açıklanan deyimler, mesnevide yer alan deyimlerin tümünü kapsamamaktadır. Yukarıda, yalnızca, mesnevi beyitlerinde tesadüf ettiğimiz ve önemli olduğunu düşündüğümüz deyimlere yer verilmiştir.

¹²¹ “Tezhip usulünde yapılan süslemenin içine ve dışına düz çizgiler çekmek. Yazma kitapların sahifeleri dışına çekilen düz çizgiler de bu türdendir.” Deyim ile ilgili bu bilgi için bkz. İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 3. bs. (Ankara: Akçağ, 1995), s. 107.

¹²² Mesnevide geçen bu deyim, *Yeni Tarama Sözlüğü*’nde “ayak almak” veya “ayağın almak” şeklinde geçen ve “çelme takıp yere sermek, aleyhinde bulunarak saygınlıktan, güçten düşürmek” şeklinde anlamı verilen deyim, bir başka biçimi olması muhtemeldir.

(b. 312), “cān gelmek” (b. 324), “sāye salmak” (b. 386), “bisāt kırmak” (b. 400), “binā urmak” (b. 471), “dāğ urmak” (b. 525), “vuşūl bulmak” (b. 540), “fütūr virmek” (b. 574), “maḥal tutmak” (b. 584), “kalem urmak”¹²³ (b. 612) ve “ḥaşer virmek” (b. 614).

Mesnevide Arapça, Farsça sözcük ve Türkçe ‘olmak, etmek, eylemek’ eylemleri ile yapılmış deyimlere de sıkça tesadüf etmekteyiz. Bu türden deyimlerin mesnevide görülen örneklerinden bir kısmını şu şekilde sıralamak mümkündür: “Baş itmek” (b. 20), “ile dest ü girībān olmak”¹²⁴ (b. 63), “dāğ üsti bāğ olmak”¹²⁵ (b. 88, 357), “be-hem olmak” (b. 143), “şaf-zede olmak” (b. 198), “zār olmak” (b. 203), “sīne-çāk olmak” (b. 247), “aṭf-ı ‘inān itmek”¹²⁶ (b. 259, 349, 527), “sefid olmak” (ikinci rubai), “gūş-güzār olmak” (b. 283), “cāy-gīr olmak” (b. 292), “ber-geşte-ḥāl olmak” (b. 312), “be-hem eylemek” (b. 316), “tarḥ eylemek” (b. 481), “bā-ḥaber olmak” (b. 483) ve “gül gül itmek” (b. 532).

¹²³ Deyimin anlamı *Yeni Tarama Sözlüğü*’nde “kalem çalmak, nakış ve resim yapmak” olarak verilmiştir.

¹²⁴ Bu deyim, Farsça’daki “dast u garībān shudan bā” kullanımının Türkçeye çevrilmiş bir biçimi olduğu muhtemeldir. “Dast u garībān shudan bā” deyiminin anlamı, Francis Joseph Steingass’ın Farsça-İngilizce sözlüğünde “-e çok yakın olmak; -ile kavga ya da münakaşa etmek, çekişmek” olarak verilmiştir. Bkz. Steingass, s. 521.

¹²⁵ “Bilinen hakiki manasına fazla olarak mecazen göğüste açılmış yaranın kanlı hâliyle çiçek açmış bağ ve bahçe manzarası göstermesi demektir.” Deyimin kullanımı ve öteki anlamları için bkz. Ahmet Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, 2. bs. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), s. 113. Deyimin divan edebiyatındaki örnekleri için ise bkz. E. Kemal Eyüboğlu, *On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*, c. 2 (İstanbul: Doğan Kardeş Matbaacılık, 1975), s. 122.

¹²⁶ Bu deyim, Farsça’daki “aṭf-i ‘inān kardan” deyiminin birebir tercümesidir. Farsça’daki bu deyim, Francis Joseph Steingass’ın Farsça-İngilizce sözlüğünde “atın yularından tutup atı belli bir yöne doğru sürmek; bir yere doğru ilerlemek, bir yerin yolunu tutmak” olarak verilmiştir. Bkz. Steingass, s. 854.

Edebî Sanatlar

Şah u Derviş mesnevisinde görülen söz ve anlam sanatları, şairin edebî kişiliği hakkında önemli ipuçları vermektedir. Şairin çeşitli söz ve anlam sanatlarını ustalıklarla kullanması, beyitlerin zeminine bu sanatları başarıyla yerleştirmesi ve böylelikle de sanatlar aracılığıyla okurun zihninde beyitlere ilişkin türlü çağrışımlar uyandırması, Güftî'nin dil, vezin ve kafiye unsurlarında olduğu gibi, edebî sanatlarda da başarı gösterdiğinin bir işaretidir. Mesnevide görülen söz ve anlam sanatlarının şairin edebî kişiliğine, hayal ve düşünce dünyasının zenginliğine ışık tutmasının yanında,¹²⁷ bu sanatların öne çıkan bir diğer özelliği de şudur: Söz ve anlam sanatları, şah ve derviş öyküsünün art arda sıralanan beyitleri arasında bağ kurmakta, bu beyitleri birbiri ile ilişkilendirmektedir. Beyitler arasındaki bu ilişkiyi, özellikle teşbih ve tenasüp sanatlarının kurduğu gözlemlenmektedir. Örneğin, şair bir beytin öğeleri arasında kurduğu teşbihi, ardından gelen beyitlerde bu kez farklı öğelerle ancak benzer tematik çağrışımlar dâhilinde sürdürmektedir. Aynı şekilde, bir beytin zeminini tenasüp sanatı üzerine inşa eden şair, arkadan gelen beyitlerde de tenasüplü kullanımları tercih etmektedir. Teşbih ve tenasüp sanatlarının kullanımında dikkati çeken bu durum, öykünün tematik bütünlüğüne katkıda bulunmaktadır.

Şah u Derviş mesnevide en çok kullanılan sanatlar tenasüp, teşbih, istiare, teşhis, cinas ve nidadır. Mesnevide görülen edebî sanatlar ve bunları örnekleyen beyitleri şu şekilde vermek mümkündür:

a) Tenasüp:

6 Meclis-i gerdūna virüp tâb u fer
Eyledi ol bezme mehi cām-ı zer

¹²⁷ Mesnevinin türlü söz ve anlam sanatları ile örülen, ince ve renkli hayallerle işlenen şu beyitleri, şairin hayal ve düşünce dünyasının zenginliğini gösteren iyi birer örnektir: b. 205, 206, 207, 323, 334, 363, 369, 370, 371, 405, 410, 485, 583, 608, 624, 625, 626.

- 112 Tā ola luṭfuñla mis-i bī-eşer
Feyż-peżirende-i iksīr-i zer
371 Oldı nücūm aḡger ü şām oldı şāl
Oldı o dem micmere-gerdān hilāl
467 ‘Işkdur ol bāde-i lāy-ı kādīm
Ser-ḡoş-ı teh-cūr‘ası ‘aql-ı kelīm
509 Böyle olur murğ-ı dil-i nağme-zen
Zemzeme-endāz-ı bisāt-ı çemen
578 Kevkeb-i mes‘ūd-ı sipihr-i şalāḡ
Mihr-i ziyā-güster ü çarḡ-ı felāḡ

b) Teşbih: Şairin, teşbih sanatını mesnevinin daha çok tasvire ayrılmış

kısımlarında kullandığı görülmektedir:

- 5 Sāğar-ı ḡurşīd idüp pür-cilā
Oldı şafaḡ bāde-i şengerfsā
21 Eyle yine nağme-i ḡunīn-eşer
Bāğ-ı süḡan tā ola şād-ābter
266 Sūḡte-i āteş-i ruḡsār-ı yār
Ya‘nī ki pervāne-i şem‘-i ‘izār
303 Ğamzesi bir ḡançer-i dil-düzdur
‘Arızı bir şem‘-i şeb-efrüzdur
306 Tengdür ol mertebe mīm-i dehān
Olsa ḡired ṭālib-i feyż-i beyān
332 Ger eşer-i bādla zülf-i siyeh
Olsa ger üftāde-i rūy-ı çü meh
382 Dāğ-ı ḡamuñ sīnede sūzān ola
Tügme-i zerrīn-i girībān ola
548 La‘l-i lebi oldı tefakḡud-nümün
Kıldı şeker-pāşī-i zaḡm-ı derün

c) Teşhis:

- 95 Şāhid-i ma‘nā-yı nezāket-fezā
Ṭarz-ı nev ile ola cilve-nümā
98 Şāhid-i mażmūnuñ ey nüktekār
Cāme-i zer-befti degül müste‘ār
101 Rūy-ı ‘arūs-ı süḡan-ı dil-peżīr
Ğāliye vü ḡāzeye olmaz esīr

- 158 Zühre alup destine çengin o dem
 Geldi hemîn rakşa sipihr-i dijem
 301 Tābiş-i rûyî-y-la olup tābnāk
 ‘İşk-i-le olurdu varaķ sîne-çāk

d) İstiare: Mesnevide, istiare sanatının daha çok ‘açık istiare’ adı verilen türü görülmektedir. ‘Kapalı istiare’li kullanımlara ise sadece birkaç beyitte tesadüf etmek mümkündür:

- 200 Gerçi niçe gül-bün-i zībende var
 Lîk o gülde eşer-i ħande var (açık istiare)
 326 Mekteb içinde yine oldu pedîd
 Şāĥ-ı gül-i tāze-i behcet-nüvîd (açık istiare)
 346 Bildi ki ol āhū-yı müşkîn-kemend
 Zülfine olmışdur ol āvāre bend (açık istiare)
 442 Açdı kaçan ol gül-i işküfteyi
 Dür-i hezārān dür-i nā-süfteyi (açık istiare)
 541 Eyledi ħāk-i rehin ol naĥl-i nāz
 Sāye-i iĥsānı ile ser-firāz (açık istiare)
 549 Eyledi dil-ĥastesine ol perî
 Şerbet-i la‘li-y-le müdāvāgerî (açık istiare)

Aşağıdaki beyitte ise kapalı istiareli bir kullanım görülmektedir. Şair, kendi gönlünü şakıyan bir kuşa benzetmiş; bu teşbihin ardından geçtiği ikinci dizede ise bu kuşun ‘bûlbûl’ ile eş değerde olduğunu açıkça söylemeyerek bir anlamda gizlemiştir. Bu yolla şair, istiaresinin benzetme öğelerinden yalnız benzetilenle yapılan türü olan kapalı istiaresinin bir örneğini vermiştir:

- 509 Böyle olur murğ-ı dil-i nağme-zen
 Zemzeme-endāz-ı bisāt-ı çemen

e) Cinaz: Mesnevide cinaz sanatını örnekleyen beyitlerin büyük bir kısmı, çalışmanın “Kafiye” başlıklı bölümünde cinazlı kafiye örnekleri verilirken sunulmuştur. Cinaz sanatını örnekleyen bu beyitlere, aşağıdaki kafiye özelliği taşımayan cinaz örneklerini eklemek mümkündür:

- 217 Gülşene ‘arz itse ider ʔal‘ati
 Gülleri ğark-ı ‘arak-ı hacletī (cinas-ı hat)
 319 Nahl-i ʔadi ey ‘alem-efrāz-ı nāz
 Tāb-ı ruḥı āteş-i ‘ālem-güdāz (cinas-ı müşevveş)
 628 Mühr-i ʔabūl ile virüp zīb-i tām
 Eyledi tārīḥini zībā ḥitām (cinas-ı müzeyyel)

f) Nida:

- 20 Ey ʔalem-i nāṭıka-bend-i ḥayāl
 Ve’y ruḥ-ı maẓmūna iden başt-ı ḥāl
 110 Eyle İlāhī bu sitem-perveri
 Ya’nī ki Güftī-i sitem-güsteri
 223 Didi ki yā Rab bu füsūn-sāz-ı nāz
 Āteş-i ruḥsāresi ‘ālem-güdāz
 262 Didi eyā ‘ārif-i ḥoş-zāt-ı ‘ışk
 Rām-şev-i dām-ı mülākāt-ı ‘ışk
 455 Didi İlāhā bu nevāl-i ‘aṭā
 Ḥāb mıdur k’oldı baña rû-nümā

g) Telmih:

- 39 Mihr [ü] hevāsı-y-la zemīn gerd [ü] ḥāk
 Şevḳ-i benānı-y-la ʔamer sīne-çāk
 46 Ba‘de nebī ḥazret-i Bū-Bekr-i pāk
 Mihr-i fezāyende-i rûz-ı meġāk
 172 Olsa güher-pāş seḥāb-ı şeref
 ʔaṭre-i dūr ola çekān-ı şadef
 298 Cezbe-i ‘ışk ‘ākili mecnūn ider
 Ḥālını hem-vāre diger-gūn ider
 545 Olsa gedā n’ola şeref-muḳterin
 Oldı hümā farkına sāye-fiken

h) Tekrir:

- 81 Veh çi şanem māh-ı sipihr-iḥtirām
 Veh çi şanem mihr-i süreyyā-ġulām
 498 Şaydgehe bir gün iderken güzār
 Gördi ki [yok] ‘aşık-ı bī-iḥtiyār

- 499 Gördi ki yok hayretî-i ʔal‘ati
 Dil-şüde-i ʔal‘at-i pür-behceti
 500 Tâb-ı ruḥa gördi ki âyîne yok
 Naḳd-i tevellâsına gencîne yok
 501 Gördi ki gülzârına yok ‘andelîb
 Eylemege zemzeme-i dil-firîb
 593 Zîver-i zâtuñ ola nûr-ı beḳâ
 Cümle-i eşbâḥ fenâdur fenâ

1) İştikak:

- 1 Ḥamd-i Ḥudâvend-i cihân-âferîn
 Zîver-i tebyîn-i beyân-âferîn
 156 Sûr içün oldu be-şad inbisât
 Her ʔarafa ceşn-i fikende-bisât
 168 Eylediler şâha be-şad ihtîşâş
 Ḥaclegeh-i bîkr-i temennâyı ḥâş
 399 ‘Işḳ ola bir dilde çü hengâme-gîr
 Eyleye ma‘şûḳı muḳaddem esîr
 559 İster iseñ Ka‘be-i vaşla vuşûl
 Ṭa‘ne-keş-i ḥâr-ı muḡaylânı ol
 589 Didi ki ey Ḥâlik-i ferd ü celîl
 Nâzım-ı manzûme-i feyz ü cemîl

i) Mübalaḡa:

- 279 Dîde-i baḥt-ı dil-i miḥnet-füzûn
 Oldı o deñlü ḡam-i-le ḡarḳ-ı ḥûn
 280 Her nereye kim şala tâb-ı nazar
 Eyleye deryâçe-i ḥûn çeşm-i ter
 306 Tengdür ol mertebe mîm-i dehân
 Olsa ḥired ṭalib-i feyz-i beyân
 307 Ola dil-i zâr u ‘adem-mültemes
 Güm-şüde-i ḥayret ü ‘ışḳ u heves
 423 Var-idi bir ḳâşıd-ı berḳ-işti‘âl
 Görmez idi gerdini peyk-i ḥayâl
 424 İtse sebûk-pâyî vü sür‘at-nümâ
 Yolda ḳala sāyesi çün naḳş-ı pâ

437 ‘Ārızına dīde-i ḥayret esīr
Çeşm-i mihir tāb-ı ruḥından zarīr

j) Leff ü Neşr:

133 Dāğ-ı ğamı zīb-dih-i sīne kıl
Gülleri ‘aks-efgen-i āyīne kıl
432 Virdi aña nāme-i ser-besteyi
Bülbüle gūyā gül-i nev-resteyi

k) İstifham:

224 Rūḥ mıdur peyker-i behcet midür
İns midür ḥūrī-i cennet midür
225 Qad mi bu yā naḥl-i dil-ārā mıdur
Fitne-i nev-ḥīz-i temennā mıdur
232 Qanqı sipihrüñ meh-i tābānıdur
Qanqı riyāzuñ gül-i ḥandānıdur

l) Kalb: Bir sözcüğün harflerinin yerlerini değiştirerek yapılan bu söz sanatı, aşağıdaki beyitte geçen “raḥīk” (رحیق) ve “ḥarīk” (حریق) kelimeleri arasında görülmektedir:

404 Olmasa keyfīyyet-i cām-ı raḥīk
İtmez idi bāde-keşānı ḥarīk

m) Tezat:

316 Zevk ile ger bir dem ide muğtenem
Biñ ğam u hırmān ile eyler be-hem
317 Bir güli kim zīver-i destār ider
Eyleye yüz dāğ-ı nedāmet be-ser
560 Dāyim olan vuşlatına ḥāstgār
Lāzım ola derd-keş-i hecr-i yār
593 Zīver-i zātuñ ola nūr-ı beḳā
Cümle-i eşbāḥ fenādur fenā
620 Āyine-i bāğda hep āşikār
Sırr-ı ḥabāyā-yı dil-i rüzīgār

n) Tecahül-i Arif: Şah ve derviş öyküsünün başkişilerinden dervişin ağzından söylenmiş aşağıdaki iki beyitte, tecahül-i arif sanatı yapılmıştır. Mektepteki ilk derste derviş, alfabenin harfleri önüne geldiğinde, bu harflerin ne olduğunu bildiği hâlde bilmiyormuş gibi davranmış, böylelikle de bilinen bir gerçeği bilmezlikten gelmiştir:

288 Şekl-i elif mi kad-i dil-cû mıdur

Rā mı bu māhiyyet-i ebrū mıdur

289 Dāl mı bu kāmēt-i ‘āşık mıdur

Rābıta-i ‘ışka muvāfık mıdur

o) Hüsn-i Talil: Dervişin ağzından söylenmiş aşağıdaki beyitte, “māh-ı nev”in (yeni ay, hilal) gecenin bastırmasıyla gökyüzünde belirmesi hayalî ve güzel bir nedene bağlanarak açıklanmıştır:

379 Belki niṭāk-ı zerin ol dil-sitān

Eylemiş āvīhte-i āsumān

ö) İham: Güftî’nin mesnevinin münacat bölümünde Tanrı’ya hitaben söylediği aşağıdaki beyit, iham sanatını örneklemektedir:

128 Eyle dili silsile-i ‘ışka bend

Tā ola āvāze-i ‘ışkı bülend

Beyitte geçen “silsile” ve “āvāze” kelimelerinin kullanımı, bu iki kelimenin her iki anlamını da kapsayacak şekildedir. “Silsile” kelimesini aşına olduğumuz anlamda, ‘soy sop, kuşak, sıra, dizi’ anlamında, düşündüğümüzde, şairin bu kelime ile aşk yolunu seçenleri, ‘ehl-i aşk’ı işaret ettiği açıktır. “Silsile” kelimesinin bir diğer anlamı ‘zincir’dir ve bu mana da beytin anlamına uymaktadır. Bu ikinci mana ile şair, kendisini aşk zincirine vurması için Tanrı’ya yalvarmaktadır. İkinci dizede geçen “āvāze” sözcüğünün ‘ses, yüksek ses’ anlamı, ilk dizedeki “silsile” ile bağlantılıdır. Delilerin bağırıp çağırdığı ve zincire vurulduğu bilinen bir durumdur. “Āvāze” kelimesi ‘şöhret, ün’ anlamlarını da taşımaktadır. Kelimenin bu ikinci anlamı da beyitle yakından ilişkilidir. Şair; ancak aşk zincirine vurulduğunda, ‘ehl-i

aşk'ın mertebesine ulaştığında gerçek bir âşık olacak, aşk silsilesinde adını duyuracak, Mecnun gibi tanınmış bir âşık olacaktır. “Silsile” ve “āvāze” kelimelerinin iki anlama gelecek şekilde kullanılması ve bu yolla da beytin ikili okumaya açık olması, iham sanatının varlığını işaret etmektedir.

p) İham-ı Tenasüp:

220 Oldı ceb̄in-sāya teh-i lāy-ı ‘ışk
Aldı ayakdan anı şahbā-yı ‘ışk
406 Hāne-i hammār-niṣ̄n-i seher
Gördi rahīk ile tolu cām-ı zer

r) İktibas: Aşağıdaki beytin ikinci dizesindeki Arapça söz, Kur'an-ı Kerim'de geçmemektedir. Ancak, Âl-i İmran suresinin otuz yedinci ayetinde “أَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا” ifadesi yer almaktadır. Beytin ikinci dizesindeki Arapça sözün, Âl-i İmran suresinin ilgili ayetinde geçen ifade ile ilişkili olduğu muhtemeldir.

611 Çün kalem-i dil-keş ü i'cāz-fen
Enbetehullāhu nebāten ḥasen¹²⁸

¹²⁸ Beyit, şairin kendi eserini tarif ederken söylediği bir beyittir. Beytin ikinci dizesinde yer alan Arapça sözün Türkçe çevirisi ise şudur: Tanrı onu güzel bir bitki olarak yetiştirdi. İkinci dizedeki bu Arapça sözdeki “nebāten ḥasen” tamlaması, Arapça kurallara göre, “nebāten ḥasenen” şeklinde olmalıdır. Şairin vezin icabı, tamlamayı “nebāten ḥasen” şeklinde kurduğu açıktır.

3. BÖLÜM

SONUÇ

Edirneli Güftî Ali, on yedinci yüzyılın divan şairlerindendir. Adı, yüzyılın önde gelen şairleri arasında yer almamakla beraber, kaynaklarda, kaleme aldığı şairler tezkiresi ve mürettep divanı ile yer bulmaktadır. Güftî hakkında bilgi edinebileceğimiz kaynaklar, şairin yaşamı hakkında detaylı bilgi vermemektedir. Elde mevcut bilgiler ise gayet sınırlıdır. Yaşamının büyük bir kısmını Rumeli kadılıklarında geçirdiği ve 1677 yılında Edirne’de vefat ettiği konusunda hemfikir olan kaynaklar, Güftî’nin edebî kişiliği hakkında klişe sözlerden öte herhangi bir değerlendirmede bulunmamaktadır. Şairin eserleri üzerine çalışmaları bulunan araştırmacılar, Güftî’nin edebî yönünü değerlendirirken, onun şu üç özelliğini öne çıkarmaktadır: Şairin dilinin ağırlığı, Farsça kelime ve tamlamalara düşkünlüğü ve terkip kurmadaki gücü. Bu üç özellik, şairin incelediğimiz *Şah u Derviş* adlı mesnevisinde de görülmektedir. Şairin eserlerinin tümü, henüz ortaya çıkarılmamıştır. Şairin nüshası tespit edilemeyen eserlerinin bir kısmı tarafımızca tespit edilmiş; bu eserlerin bulunduğu kütüphaneler ve kayıtlı oldukları envanter numaraları, çalışmanın ilgili bölümünde belirtilmiştir.

On yedinci yüzyıl gibi, divan edebiyatının belirli bir olgunluğa eriştiği bir dönemde kaleme alınan *Şah u Derviş*’in; mesnevilerin genel biçim ve içerik özelliklerine uyduğunu, biçim ve içerik özelliklerinin yüzyılın olgunluk düzeyiyle uyumlu olduğunu ve özellikle edebî sanatların kullanımı açısından başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Eserin dil ve anlatım özelliklerine ilişkin tespitlerimiz, araştırmacıların şairin edebî kişiliği hakkında söyledikleri ile örtüşmektedir. Mesnevinin, anlatı öğeleri çerçevesinde değerlendirildiği bölümlerde ortaya konan

bulgular ise Güftî'nin, şah ve derviş öyküsünü kurgulamada ve öykünün anlatı öğelerini öyküye dâhil etmede çoğunlukla mesnevi geleneğini takip ettiğini; ancak, bu öğelerin kullanımında kimi zaman bilinçli tercihlere yöneldiğini ve öğelere belirli işlevler yüklediğini işaret etmektedir.

Mesnevinin gerek biçim ve içerik özelliklerini gerekse de anlatı öğelerini dikkate alarak, araştırmacıların özellikle gazel ve rubaide başarılı bulduğu şairin, mesnevide de başarı gösterdiğini söylemek mümkündür. Güftî'nin yalnızca bir mesnevisine dayanarak ortaya atılan bu görüşün geçerliliği, elbette ki, şairin öteki mesnevilerinin incelenmesinden elde edilecek sonuçlarla sınanmalıdır. Bu nedenle, hem Güftî'nin edebî kimliğinin tüm yönleri ile ortaya çıkarılması hem de *Şah u Dervîş*'e ait bulguların desteklenmesi için, şairin öteki mesnevilerinin de incelenmesi ve değerlendirilmesi gerekmektedir.

4. BÖLÜM

NÜSHA TAVSİFİ

Şah u Derviş mesnevisinin -şu an için- bilinen tek eksiksiz nüshası, Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi nu. 599/1’de kayıtlı bulunmaktadır.¹²⁹ İlgili kütüphanede kayıtlı olan 599 numaralı yazmanın 1b-19a numaralı sayfalarının arasında yer alan bu mesnevi, toplam on sekiz varaktır. Mesnevi nüshasının tavsifi aşağıdaki gibidir:

Kitap ölçüleri: 198x116 (145x76) mm.

Varak sayısı: 18

Satır sayısı: 19

Sütun sayısı: 2

Kâğıt: Aharlı, kalın, beyaz

Cilt: Kahverengi, Avrupa cilt

Tezhip: -

Minyatür: -

Yazı: Kötü nestalik

İstinsah Yeri: -

İstinsah Tarihi: h. 1066 (1656)

¹²⁹ Güftî’nin eserlerine ilişkin bilgilerin verildiği bölümde de alıntılandığı üzere, eserin bu tam ve eksiksiz nüshasının dışındaki bir diğer nüshası, M. Fuad Köprülü’nün elindeki Güftî külliyyatında bulunan *Şah u Derviş* nüshasıdır. Köprülü, elindeki bu nüshanın eksik olduğunu bildirmektedir. Köprülü’nün elindeki bu nüshanın dışında, bir de Bursalı Mehmet Tahir’in haber verdiği ve Kâşif Yılmaz’ın ulaşamadığını bildirdiği bir *Şah u Derviş* nüshası bulunmaktadır. Mesnevinin bu nüshasının Edirne’de, Sultan Selim Kütüphanesi’nde, şairin *Gam-name*’si ve rubailerıyla birlikte bir mecmuada bulunduğu, Bursalı Mehmet Tahir’in *Osmanlı Müellifleri*’nde kayıtlıdır. Bu bilgiler ve alıntılandıkları kaynaklar için, çalışmanın “Güftî’nin Eserleri” başlıklı bölümüne bakınız.

Müstensih: Yahya (?)¹³⁰

Baş: Ĥamd-i Ĥudāvend-i cihān-āferīn
 Zīver-i tebyīn-i beyān-āferīn

Son: Mühr-i qabūl ile virüp zīb-i tām
 Eyledi tāriḥini zībā ḥitām

İlgili yazmanın 1b numaralı sayfasında başlayan ve 19a numaralı sayfasında sona eren bu mesnevide toplam 628 beyit ve 9 rubai yer almaktadır. Mesnevinin adı ve yazarı, yazmanın 1b numaralı sayfasının hemen başında şu şekilde kaydedilmiştir: “Kitāb-ı Şāh u Dervīş Güftī-i Edrenevī.” Yazmanın sonunda istinsah kaydı yer almaktadır.¹³¹ Mesnevide toplam 27 bölüm başlığı bulunmaktadır. Bölüm ve rubai başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Yazmada, muhtemel sayfa karışıklıklarını önlemek amacıyla, birbirini izleyen sayfalarda reddadeler kullanılmıştır. Yazmanın sayfaları, Arap rakamları (١, ٢, ٣, ٤, ٥ ...) ile numaralandırılmıştır. Her bir varağa ise Latin rakamları (1, 2, 3, 4, 5 ...) ile numara verilmiştir.

Genel olarak, elimizdeki nüshanın müstensihinin dikkatli olduğunu, kelime yazımlarında itinalı davrandığını söylemek mümkündür. Müstensihin imla açısından dikkati çeken özelliklerini ise şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Kimi zaman, müstensihin, kelime yazımlarında ḥ (ح) ve ĥ (خ) harflerini birbirine karıştırdığı ve kelimelerin noktalarını (özellikle ç ve p harflerindeki üç noktalar) koymayı unuttuğu görülmektedir.

¹³⁰ Nüshanın istinsah tarihinin verildiği kısımda kayıtlı olan bu müstensih adı, başka türlü okunmaya müsaittir. Yazmada kelimenin üçüncü harfinin noktalarının eksik bırakılmış olması ve müstensihin kelime ortalarındaki “ ح , ĥ ”ları yazış şeklinin kimi zaman ‘mim’ (m, م) harfinin yazılış biçimine benzemesi; müstensih adının, “Yaḥyā”dan başka, “Yūmnī” olarak da okunabilmesini olanaklı kılmaktadır.

¹³¹ İstinsah kaydı için, çalışmanın “Eserin Yazılış ve İstinsah Tarihleri” başlıklı bölümüne bakınız.

2. Tek tük de olsa, müstensihin beyitlerde kelimeleri dalgınlıkla atladığı da göze çarpmaktadır. Müstensih, yalnızca, bir yerde (623. beyit) atladığı kelimeyi fark etmiş ve derkenar olarak o kelimeyi kaydetmiştir.

3. Müstensihin, yanlış yazdığı kelimelerin üstünü çizip doğrusunu yazdığı ve bu konuda dikkatli olduğu, dikkati çeken bir başka özelliktir. Örneğin, mesnevinin 147., 216. ve 395. beyitlerinde bu durum görülmektedir.

4. Daha özelde ise, müstensihin “cebīn” (جبین) kelimesini, sürekli olarak (ç) ile (چبین) şeklinde yanlış ve okur açısından yanıltıcı bir biçimde yazdığı gözlemlenmektedir.

5. Müstensihin, nadiren, kelimenin hiçbir noktasını koymadığı da görülür. Örneğin, mesnevinin 144. beytinin ikinci dizesinin ilk kelimesi noktalanmamıştır.

6. Müstensihin dal (د), re (ر) ve vav (و) harflerini yazışında bu harfleri birbirinden ayırt etmek, kimi zaman, güç bir hâl almaktadır. Özellikle, müstensihin re (ر) ve dal (د) harflerinin birbirine çok benzediğini söylemek mümkündür.

7. Müstensihin, kimi beyitlerde atıf vavlarını atladığı görülmektedir. Örneğin, mesnevinin 584. beytindeki “vaḥal” kelimesinden önce gelen atıf vavı atlanmıştır.

8. Müstensihin, ‘ile’ edatının yazımında, kimi zaman bu edatı ايله şeklinde müstakil olarak, kimi zaman ise kelimeye bitişik halde له veya يله şeklinde yazdığı görülmektedir. ‘İle’ edatının yazımındaki bu düzensizlik, ‘iken’ ve ‘idi’ sözlerinin kimi zaman kelimeye bitişik (يدى , يكن) şeklinde, kimi zaman müstakil biçimde (ايدى , ايكن) yazılmasında da dikkati çekmektedir.

9. Müstensihin kimi kelimelerin üstüne şedde işareti (ٴ) koyarak, okura ilgili kelimenin okunuşu konusunda yol gösterdiği, böylelikle de vezne dikkat ettiği görülmektedir. Ancak, bazı kelimelerde görülen bu şeddelerin, kimi zaman, mesnevinin vezni dikkate alınmadan konduğu da olmuştur. Örneğin, mesnevinin 11.

beytinde geçen “terbiyet” kelimesinin üzerine konan şedde işareti, yanıltıcıdır. Kelime şeddeli okunduğu takdirde, vezin bozulmaktadır.

10. Bir diğer özellik, hemze (ء) ile yazılan *dā'imā*, *mā'il* gibi sözcüklerin çoğunlukla “dāyimā” (örneğin, b. 524), “māyil” (örneğin, b. 249) şeklinde yazılmasıdır. Ayrıca, bu türden sözcüklerde müstensihim kimi zaman, hem hemze (ء) hem de ‘y’ (ي) harfini bir arada yazdığı da olmuştur. Bu durum, mesnevinin 231. beytindeki “melā'ik” ve 26. bölüm başlığındaki “dā'ire” sözcüklerinin yazılışında görülmektedir.

11. ‘H’ harfi (ه) ile biten kelimelerde, bu harfin üstüne konan hemze işareti (ء), ilgili kelimenin izafet kesresi ile bir sonraki kelimeye bağlandığını işaret etmektedir. Ancak, yazmadaki bir beyitte (292. beyit, بازيجہ kelimesi) hemze, izafet kesresini işaret etmek için değil; eklendiği kelimeye “bir, herhangi bir” anlamı katan uzun ‘i’ (ī) sesini göstermek için kullanılmıştır.

5. BÖLÜM

METİN TESPİTİNDE İZLENEN YOL

1. Kelimelerin telaffuzunda, çoğunlukla, James William Redhouse'un Türkçe-İngilizce sözlüğü¹³² esas alınmıştır. Bu sözlükte, kimi kelimeler için belirtilmiş olan orijinal ve vulgarize kullanımlardan, orijinal olanları tercih edilmiştir. Örneğin '*aşk*' ve '*muhabbet*' kelimelerinin, sözlükteki '*ışk*' ve '*maḥabbet*' biçimleri tercih edilmiştir.

2. Arapça, Farsça kelimelerin başına ve sonuna gelen edat ve eklerin, Arapça tamlamaların ve Farsça tamlama ve birleşik kelimelerin yazımında İsmail Ünver'in "Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler" adlı makalesi esas alınmıştır.¹³³ Ancak, bu makaleden farklı olarak, Farsçadaki belirtme durumu eki '-rā,' kelimelere bitiştilerle transkribe edilmiştir. Ayrıca, Ünver'in ekleşmiş kabul ettiği kimi kelimeler (örneğin, Farsçadaki 'dāšten' mastarının geniş zaman gövdesi olan 'dār' sözcüğü), bir ek olarak değerlendirilmemiş, müstakil kelime olarak alınmıştır.

3. Metinde müstensihin kelimelerin imlasına ilişkin yaptığı çeşitli hatalar, dipnotlarda gösterilmiştir.

4. Mesnevideki bölüm başlıkları Roma rakamları (I, II, III, ...), rubailer ise Latin rakamları (1,2,3, ...) ile numaralandırılmıştır.

5. Metindeki Türkçe kelimelerde görülen '-ub/-üb' bağ-fiil eki, '-up/-üp' şeklinde okunmuştur.

¹³² James William Redhouse, *A Turkish and English Lexicon* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1978).

¹³³ İsmail Ünver, "Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler," *AÜ DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Türkoloji Dergisi* 11, sy.1 (1993), 51-89.

6. Kimi kelimeler, kafiye ya da vezin gereği, alışlagelmiş biçimlerin dışında okunmuştur. Örneğin, *lū'lū'* yerine “lūlū” (b. 626), *dū* yerine “dū” (5. rubai) okunması gibi.

7. Sesli ile biten kelimeyi yine sesli ile başlayan bir kelime izleyip vezin gereği seslilerden biri düşürüldüğünde, iki kelime bitişik yazılmış ve araya kesme işareti konmuştur: n'ola, k'ola, ve'y, vb.

8. Çift ünsüzle biten kelimeler (“dürr” gibi), tek ünsüzle (“dür”) gösterilmiştir. Ancak, bu türden kelimeler, beyit sonlarında bulunduğu, genellikle, çift sessizleri korunmuştur. Yine, bu kelimeler, veznin gerektirdiği yerlerde de çift sessizle okunmuştur. Ayrıca, tek sessizle gösterildiğinde bir başka kelime ile mana/ses yönünden karıştırılabilecek kelimelerde de çift ünsüzle okuma yoluna gidilmiştir.

9. Müstensih *dā'imā*, *mā'il*, vb. hemzeli kelimeleri ‘y’ (ﻯ) ile (örneğin, “dāyimā” şeklinde) yazmıştır. Böyle kelimeler, metinde yazıldıkları şekilde okunmuştur. Ancak, bu türden kelimelerin bir kısmında hem hemzenin (ء) hem de ‘y’ harfinin (ﻯ) kullanıldığı da olmuştur. Az sayıdaki bu türden kelimeler, hemze ile okunmuştur. Örneğin, mesnevinin 231. beytindeki ملائِكْ kelimesi, “melā'ik” şeklinde transkribe edilmiştir.

10. ‘Vāv-ı ma'düle’ler, (~) işareti ile gösterilmiştir.

11. Atıf vavları ayrı yazılmıştır: “āb u gil” (b. 584) gibi.

12. Atıf vavları, kendilerinden önce gelen kelimelerin son hecelerinin ince ya da kalın sesli olmasına göre, ‘ü’ ya da ‘u’ olarak okunmuştur.

13. Metinde, vezin bozukluğu olan dize ya da dizeler dipnotlarda belirtilmiştir.

14. Metne yapılan ilaveler, köşeli parantez ([]) içine alınmıştır.

15. ‘İle’ edatının yazımında şu yol izlenmiştir: Kelimeden ayrı olarak, müstakil bir biçimde yazılan ‘ile’ler (ايله), metinde olduğu gibi gösterilmiştir. Metinde kelimeye bitişik yazılan ‘ile’ler (يله), ‘-ile’ şeklinde gösterilmiştir. Sonu çift konsonantla biten kelimelere bitişik olarak له şeklinde yazılmış ‘ile’ler ise araya bir ‘i’ sesi eklenerek ‘-i-le’ biçiminde transkribe edilmiştir. Örneğin, عشقه kelimesi “ ‘ışk-i-le ” biçiminde gösterilmiştir. Ayrıca, sonu çift konsonantla biten kelimelerin dışındaki kimi kelimelere له şeklinde eklenmiş ‘ile’ edatı, vezin gerektirdiğinde, araya bir ‘i’ sesi eklenerek ‘-i-le’ biçiminde okunmuştur. Örneğin 446. beyitte geçen غمله sözü, yazıldığı gibi okunduğunda vezin bozulmaktadır. Bu nedenle, bu kelime araya bir ‘i’ sesi ilave edilerek “ğam-i-le” şeklinde okunmuştur.

16. Gerekli görülen yerlerde kimi kelimelere eklenen ‘y’ kaynaştırma harfî, metinde ‘-y-’ şeklinde gösterilmiştir: kudümü-y-la, hevâsı-y-la, vb.

17. Metinde, kelimeye bitişik olarak yazılan ‘idi’ ve ‘iken’ler, ‘-idi’ ve ‘-iken’ şeklinde gösterilmiştir.

18. Arapça ya da Farsça sözcükle Farsça bir fiil gövdesinden meydana gelmiş tüm terkiplerin arasına tire işareti (-) konmuştur: kevākib-fişān, bedāyi‘-resān, jāle-dār, vb.

19. Ters çevrilmiş tamlamalarda, şairin iki kelime arasında bağ kurarak bu iki kelimeyi bir araya getirip oluşturduğu terkiplerde ve izafet kesresi kaldırılarak meydana getirilen tamlamalarda kelimeler arasına tire işareti (-) konmuştur: kefîde-ser, meh-tāb, şüküfte-cebīn, ḥasret-nevā, fūrkat-nihād, berķ-işti‘āl, ser-beste, ser-ḥalka, vb.

20. Kimi Farsça kelimelerin transkripsiyonunda Francis Joseph Steingass'ın Farsça-İngilizce sözlüğüne¹³⁴ ve Ziya Şükün ile Mehmet Kanar'ın Farsça-Türkçe sözlüklerine¹³⁵ müracaat edilmiştir. İlgili kelimeler, bu sözlükler esas tutularak transkribe edilmiştir: ser-āsīme, sīr-āb, ser-zenīş, vb.

21. Son harfleri sakın bir 'y' olduğu hâlde, hafifletilmiş biçimleri uzun 'a' (ā) veya uzun 'u' (ū) sesleriyle biten kelimeler, tamlamanın ilk kelimesi olduklarında, sonlarındaki 'y' ünsüzü kelimenin aslî harfi olarak yazılmıştır: cāy-ı, mūy-ı gibi. Ancak, bu türden olup da fiil grubuna giren kelimelerde ise 'y' ünsüzü kelimeye eklenmemiş; bu ünsüz, izafet kesresiyle birlikte tire işaretinin sağında yazılmıştır: fersā-yı, ārā-yı gibi.

22. *Āsmān*, *rūzgār*, *āftāb* gibi Farsça kelimeler, “āsumān,” “rūzigār” ve “āfitāb” şeklinde Osmanlı Türkçesine uygun olarak okunmuştur.

23. Metinde geçen “pence,” “ğünçe,” “hancer,” vb. kelimeler, Türkçe okunuşları ile alınmıştır: “pençe,” “ğonca,” “hançer,” vb.

24. Metni çeviri yazı ile yazarken aşağıda verilen transkripsiyon alfabesi kullanılmıştır.

¹³⁴ Francis Joseph Steingass, *A Comprehensive Persian-English Dictionary* (Beirut: Librairie du Liban Publishers, 1998).

¹³⁵ Ziya Şükün, *Ferheng-i Ziya*, 3 c. (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1984); Mehmet Kanar, *Farsça-Türkçe Sözlük* (İstanbul: Deniz Kitabevi, 2000).

أ, ء	a, e, ' ,	ش	ş
آ	ā, a	ص	ş
ب	b	ض	z, d
پ	p	ط	ṭ
ت	t	ظ	ẓ
ث	s	ع	'
ج	c	غ	g
چ	ç	ف	f
ح	ḥ	ق	ḳ
خ	ḫ	ك	k, g, ñ
د	d	ل	l
ذ	ẓ	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	و	v, o, ö, u, ü, ū
ژ	j	ه	h
س	s	ي	y, ı, i, ī

6. BÖLÜM

ÇEVİRİ YAZILI METİN

1b I. Kitāb-ı Şāh u Dervīş Güftī-i Edrenevī İbtidā-i Taḥmīd-i Bārī

- 1 Ḥamd-i Ḥudāvend-i cihān-āferīn
Zīver-i tebyīn-i beyān-āferīn
- 2 Ṭarḥ-ı nev-efgende-i ibdā‘-ı kün
Rāst ber-ārende-i çarḥ-ı kühen
- 3 Tāb-dih-i rūy-ı kamer-ṭal‘atān
Encümen-efrūz-ı perī-sīretān
- 4 Ol ki virüp meclis-i gerdūna zīb
Eyledi ibdā‘-ı firāz u nişīb
- 5 Sāgar-ı hūrşīd idüp pür-cilā
Oldı şafaḳ bāde-i şengerfsā
- 6 Meclis-i gerdūna virüp tāb u fer
Eyledi ol bezme mehi cām-ı zer
- 7 Şun‘ı olup lāzıme-ārā-yı kevn
Eyledi ibdā‘-ı heyūlā-yı kevn
- 8 Şun‘ı olup mübdi‘-i feyz-i eşer
Eyledi bir nokṭada ṭarḥ-ı şuver
- 9 Fikr-i daḳīḳ-i ḥired-i nükte-ḳāl
Eylese keyfiyyet-i zātın ḥayāl
- 10 Ğarḳa-i deryā-yı nedāmet olur
Ğavṭa-ḥor-ı lücce-i ḥayret olur
- 11 Kaṭre olup nāzıl-i deryā-yı jerf
Terbiyet-ile ola dürr-i şigerf
- 12 Oldı bu nüh ṭārem-i mīnā-esās
Feyz-peżīrā-yı şeref-ıktibās

- 13 Ya'nī muḥadded bu bisāṭ-ı sipihr
Oldı celī şa'şā'a-i māh u mihr
- 14 Her gice devr-i felek-i bī-sebāt
Oldı sitürden-şüde-i ḥādişāt
- 15 Cüş¹³⁶ idicek kulzüm-i mevvāc-ı zāt
Oldı cihān ğarķa-i baḥr-ı şifāt
- 16 Alsa ḥired ger ḳademinden ḥaber
Rāh-ı taḥayyürde ola pey¹³⁷-siper
- 17 Levḥa-i 'ilminde hüveydā ḳamu
Pey-be-pey ü reg-be-reg ü mū-be-mū
- 18 Şüret-i esrār-ı zevāyā-yı dil
Nükte-i maḥfī-i ḥabāyā-yı dil
- 2a 19 Aḳsa olur künh-i şifātında per
Murğ-ı dile ḥün-ı tefekkür heder

II. Der-Na't-ı Seyyidü'l-enām ve Ḥiṭāb bā-Hāme-i 'Anberīn-erḳām

- 20 Ey ḳalem-i nāṭıķa-bend-i ḥayāl
Ve'y ruḥ-ı maẓmūna iden başt-ı ḥāl
- 21 Eyle yine nağme-i ḥünīn-eşer
Bāğ-ı süḥan tā ola şād-ābter
- 22 Nāzla mestāne ḥırām it yine
Mestī-i bī-bāde vü cām it yine

¹³⁶ Metinde چوش

¹³⁷ Metinde بی

- 23 Meykede-i ‘ışkda ol bāde-nūş
Ol yine ber-hem-zen-i şad ‘aql ü hūş
- 24 İtmege¹³⁸ şeb̄t-i sūḥan-ı feyż-eşer
Levḥa-i mihri yine kıl pey-siper
- 25 Seyyid-i kevneyne olup na‘t-gūy
İtme nevā-sencī-i efsāne-cūy
- 26 Eylemege şeb̄t-i medīḥ-i nebī
Zamm-ı midād eyle sevād-ı şebi
- 27 Her sūḥanı dil-keş ü sencīde kıl
Noḡtaların merdūmek-i dīde kıl
- 28 Pāy-zi-ser sāḥte-i fīkret ol
Ya‘nī ki ser-bāḥte-i ḥayret ol
- 29 Terk-i ser it iç¹³⁹ yine ḥūn-ı derūn
‘Işka bu āyīn ile kıl āzmūn
- 30 ‘Işk-ı celī-şa‘şa‘aya maẓhar ol
Tiğ-i melāmetle kefīde-ser ol
- 31 Na‘t-ı peyem-berle olup nağme-sāz
Ḥayret ile cismūñe vir ihtizāz¹⁴⁰
- 32 Ol ki cihān teşne-i dīdārıdur
Ṭālib-i gencīne-i āşārıdur
- 33 Ol şeh-i ḡudsī-ḥarem ü küfr-sūz
Debdebe-i şānla idüp bürüz

¹³⁸ Metinde اتمكه

¹³⁹ Metinde ايج

¹⁴⁰ Metinde اهنترار

- 34 Mevkib-i iḳbāl-i dil-i müşrikīn
Oldı Sikender ḥod-ı pehnā-yı dīn
- 35 Zātıdur ol ḥusrev-i ‘ālī-cenāb
Rūḥ-ı Ḳudūs ġāşiye-dār-ı rikāb
- 36 Oldı ḳudūmı-y-la basīṭ-i zemīn
Ṭa‘ne-zen-i sāḥa-i ‘arş-ı berīn
- 2b 37 Zātıdur ol mihr-i kerem-güsterī
Bārīḳa-i ‘ālem-i peyġam-berī
- 38 Nāmını yek zerre iden istirāk
Lā-büd olur ġarḳ-ı yem-i iştiyāk
- 39 Mihr [ü] hevāsı-y-la zemīn gerd [ü] ḥāk
Şevḳ-i benānı-y-la ḳamer sīne-çāk
- 40 Haste-i ‘ışḳ eylemiş ol rūy-ı şāf
Aḳsa n’ola bīnī-i gülden ru‘āf
- 41 Vaşf-ı ruḥın ger ḥired-i nükte-ḳāl
İtmek içün zīver-i levḥ-i ḥayāl
- 42 Deste alınca ḳalem-i nükte-zīb
Desti olur nūrla keffü’l-ḥazīb
- 43 Olmasa ger ol şeh-i ḳudsī-mekān
‘İllet-i ibdā‘-ı zemīn ü zamān
- 44 Olur idi cümle zuhūrāt hem
Perde-nişīnān-ı ġıṭā-yı ‘adem
- 45 Eyledi ol şāha sipihr-i dijem
Mıḳna‘-ı mihr ü mehi ferş-i ḳadem

- 46 Ba‘de nebī¹⁴¹ ḥazret-i Bū-Bekr-i pāk
Mihir-i fezāyende-i rūz-ı meḡāk
- 47 Hem dahı Fārūḡ-ı mu‘allā-zemīn
K’eyledi teşyīd-i mebānī-i dīn
- 48 Hem dahı dāmād-ı resūl-i kerīm
Ya‘nī ki ‘Oṣmān cenāb-ı ḥalīm
- 49 Şems-i hüdā tābi‘-i nūr-ı celī
Kim esedu’llāh-ı mu‘azzam ‘Alī
- 50 Hem dahı aşḡāb-ı nebī-i cevād
Āle vü evlāda ‘ale’l-infirād
- 51 Ola teḡiyyāt-ı ilāhī ḡarīn
Nūr-ı şalāt-ı mütevālī rehīn

III. Der-Beyān-ı Sebeb-i Te’līf-i Kitāb ve Dīden-i H‘āb

- 52 Bir dem olup bu dil-i miḡnet-perest
Sākin-i peygūle-i şādī-şikest
- 53 Ya‘nī ki Güftī-i heves-āşinā
Derd-keş ü ḡam-zede-i bī-nevā
- 3a 54 Farṡ-ı ḡam-ı ‘ıṣḡ-i-le miḡnet-heves
Bī-hüde-ümmīd ü ‘adem-mültemes
- 55 Ġamze-i dil-ber gibi bī-tāb-ı nāz
Çihre-i ‘āşık gibi ḡāk-i niyāz
- 56 Mınṡaḡa-bend-i heves olmışdı dil
Murḡ-ı ḡazīn-i ḡafes olmışdı dil

¹⁴¹ Metinde نبنی

- 57 Çarḥ-ı denī-perver ü nā-i‘timīd
Eyledi lerzende tenüm hem-çü bīd
- 58 Bu dil-i bī-tāb u ‘adem-iltimās
Eyleyüp āḥir heves-i bī-kıyās
- 59 Harf-i ümīdi dil-i sevdā-yezek
Levḥa-i āmālden itmişdi ḥakk
- 60 Ğonca-i bāğ-ı dil-i āteş-nesīm
Olmuş-idi sīneme bir dāğ-ı bīm
- 61 Olsa kaçan dīde-i ḳulzüm-niṣār
Ğavṭa-ḥor-ı ḳaşd-ı tecellī-i yār
- 62 Eylemedin şāhid-i baḥta nazar
Sīlī-i ḥayret ura müjgānlar
- 63 Dil ğam-ile dest ü girībān idi
Tekye-zen-i bāliş-i ḥırmān idi
- 64 Dīde sirişk-efgen-i ḥayret idi
Naḥbeger¹⁴²-i dürr-i nedāmet idi
- 65 Ḳaşr-ı ḥayāle dil-i bī-iḥtiyār
Oldı bu āyīn ile süllem-şümār
- 66 Çarḥ-i-le min-ba‘d idüp āştī
İtmeye ḳaşd-ı ‘alem-efrāştī
- 67 Āḥir olup gūşe-niṣīn-i ferāğ
Urmaya ḥırmān ile cismine dāğ
- 68 Olmaz ise şem‘-i emel reh-nümün
‘Āşıḳa bes şu‘le-i dāğ-ı derün

¹⁴² Metinde نخبه کر

- 69 Olmasa gül zīver-i destār ger
‘Āşıkā yetmez mi olan dāğ-ı ser
- 70 Olmak için bu dil-i şādī-güsil
Keş-me-keş-i çarḥdan āsūde-dil
- 71 Oldı çü şem‘-i kamer efrūhte
Oldı bu āteşle felek sūhte
- 72 Dil bu taḥayyülle olup pür-hevā
Oldı o dem ḥāb-ı emel rû-nümā
- 3b 73 Gördüm o dem bir çemen-i dil-firīb
Devḥa-i cennet gibi şun‘-ı ġarīb
- 74 Geşt idüp eṭrāfı çü peyk-i nazār
Eyledüm ol ḥıṭṭa-i pāke güzēr
- 75 Gördüm o dem ġamdan idüp infikāk
Ḳaşr-ı Ḥavernak gibi bir ṭarḥ-ı pāk
- 76 Ḳaşr velī ġayret-i bāğ-ı bihişt
Ḥāk ü ḥarīm ü deri ‘anber-sirişt
- 77 Bü’l-‘aceb ol ġurfe-i ‘anber-vaḥal
Dīde-i şevḳ itse nazār fi’l-meşel
- 78 Şayḳal-ı dīvār u geç-i pür-cilā¹⁴³
Nūr-ı nigāhı ide lağzīde-pā
- 79 Mā-ḥaşal ol cāy-ı feraḥ-güstere
Ya‘nī ki ol kāḥ-ı bülend-aḥtere
- 80 Olmış-idi bir şanem-i ser-firāz
Zīver ü ārāyiş-i bālīn-i nāz

¹⁴³ Metinde چلا

81 Veh çi şanem mäh-ı sipihr-ihtirām
Veh çi şanem mihr-i şüreyyā-ğulām

82 Gūşe-i dāmāna men-i bī-nevā
Sāye-şifat oldum o dem çihre-sā

83 Nāzla ol mäh-ı tefakḳud-künān
Didi eyā ḡam-zede-i nā-tüvān

84 Bā‘iş-i izhār-ı melālūñ nedür
Eyle beyān şüret-i ḡālūñ nedür

85 Eyleyüp el-kışşa men-i ḡam-nijād
Tuḡfe-i aḡvālūmi meclis-nihād

86 Didüm olup miḡnet ü ḡamla çü nāl
Urmış-idüm pāy-ı cünūna şikāl

87 İtdi meni devr-i der-i kūy-ı ‘ışḳ
Ābile-pāyī-i tek-ā-pūy-ı ‘ışḳ

88 Sīne olup dāḡ-be-bālā-yı dāḡ
Oldı baña ‘ışḳ-i-le dāḡ üsti bāḡ

89 ‘İşḳ-i-le her dem olup āşüfte-ḡāl
Murḡ-ı dili ḳayd-ı ḡazān itdi lāl

90 Ḥandeden ol cevher-i ferd-i dehān
Nokḡta-i mevhūmeyi itdi ‘iyān

91 Didi niçün vaşf-ı perī-peykerān
Olmaya ārāyiş-i levḡ-i beyān

4a 92 Sen ki ḡuşūşā olasın nükte-fen
Ṭab‘uñ ola nādire-senc-i sūḡan

- 93 Murg¹⁴⁴-ı hayālūñ olıcaķ evc-g̃ır
Ola kem̃n lānesi arḥ-ı eṣ̃ır
- 94 Būlbūl-i ṭab‘uñ ger ola nağme-zen
Nesh ola āyīn-i nevā-yı kühen
- 95 Şāhid-i ma‘nā-yı nezāket-fezā
Ṭarz-ı nev ile ola cilve-nümā
- 96 Olsa kaçan kilc-i bedāyi‘-me’āl
Çihre-ṭırāzende-i bıkı-i ḥayāl
- 97 Eyleyicek nergis-i mestin raķam
Şifte-i ğamzesi ola ķalem
- 98 Şāhid-i mażmūnuñ ey nūktekār
Cāme-i zer-befti degül müste‘ār
- 99 Bıkı-i ḥayālūñ ki füsūn-sāzdur
Her süḥan ābisten-i i‘cāzdur
- 100 Hāme ki zīb-i dūr-i meşḥūn ola
Ruķ‘a perī-ḥāne-i mażmūn ola
- 101 Rūy-ı ‘arūs-ı süḥan-ı dil-peżīr
Ġāliye vü ğāzeze olmaz eṣ̃ır
- 102 İtse raķam ḥāmeñ olur bī-ķuşūr
Maḥşer-i ervāḥ-ı me‘ānī-suṭūr
- 103 Oldı mūkedder bu dil-i pūr-miḥen
Nāşiye-fersā-yı ḥarīm-i veşen
- 104 K’ey gül-i nev-ḥāste-i ‘izz ü nāz
Eyleye Ḥaķ cāme-i ‘ömrüñ dırāz

¹⁴⁴ Metinde مرع

105 Hāk-i rehūñ eyleye Hāk dāyimā
Nūr-peẓīrā-yı dü çeşm-i şabā

106 Eyleyem āheng-i sūḥan-güsteri
Zāhir ola kuvvet-i nazm-āveri

107 Eyleyem ıtlāk-ı ‘inān-ı sūḥan
Raḥş-ı ḥayālüm ola tā kaṭr[e]-zen¹⁴⁵

108 Nūş kılup her gice¹⁴⁶ devr-i çerāğ
Şem‘-i fūrūzende ola dilde dāğ

109 Hūn-ı sirişkümle yazam evvelin
Nūr-ı nigāhumla çekem cedvelin

IV. Der-Münācāt-ı Bārī ‘Azze İsmuhu

110 Eyle İlāhī bu sitem-perveri
Ya‘nī ki Güftī-i sitem-güsteri

4b 111 Neş‘e¹⁴⁷-i ‘ışk-ı ezelīden ḥabīr
Reşk-i yem-i jerf ola tā kim ğadīr

112 Tā ola luṭfuñla mis-i bī-eşer¹⁴⁸
Feyz-peẓīrende-i iksīr-i zer

113 ‘İşk-ı bütānı dile āyīne kıl
Sırr-ı ğama sīnemi gencīne kıl

114 Sīnemi kıl dāğ-be-bālā-yı dāğ
Tā kim ola ğayret-i gülzār u bāğ

¹⁴⁵ Metinde قطر زن

¹⁴⁶ Metinde کیچه

¹⁴⁷ Metinde نشه

¹⁴⁸ Metinde اتر

- 115 Bāde-i ‘ışķa dilümi eyle cām
Tā ola ğalṭīde-i nūr-ı müdām
- 116 ‘Aks-i meyi tāb-dih-i dīde kııl
Şāh¹⁴⁹-ı gül-i ḥasreti¹⁵⁰ bālīde kııl
- 117 Eyle bu dāġ-ı dilümi dāyimā
Şem‘-i fūrūzende-i bezm-i şafā
- 118 Şun dile bir cām-ı kevākib-fişān
Raḥş-ı ḥayālüm ola āteş-‘inān
- 119 Eyle bu nev şāhid-i zībendeyi
Ya‘nī ki bu bāġ-ı firībendeyi
- 120 Cāme-i i‘zāz ile kııl ser-bülend
Naġme-i taḥsīn ile it ercmend
- 121 Bu gül-i şād-āb u leṭāfet-nümün
Dest-i ḥazāndan ola yā Rab maşūn
- 122 Jālesi olsun o gülüñ ser-be-ser
Nūr-ı nigāh-ı dil-i ehl-i naẓar
- 123 Ola İlāhī bu ‘arūs-ı kelām
Zīb-dih-i ḥaclegeh¹⁵¹-i ḥāş u ‘ām
- 124 Devlet-i ḥüsni bula dāyim kemāl
İtmeye nā-maḥreme ‘arż-ı cemāl
- 125 Bıkr-i ḥayāl-i dil-i mu‘ciz-penāh
Gevher-i ḥikmetle mükellel-külāh

¹⁴⁹ Metinde ساخ

¹⁵⁰ Metinde خسرتی

¹⁵¹ Metinde خجله که

126 Olsa n'ola ḥüsn-i-le mihr-iştihār
Cāme-i zer-tārı degül müste'ār

127 Göñlümi hem-sāye-i pervāne it
Zülf-i temennā-yı dili şāne it

128 Eyle dili silsile-i 'ışķa bend
Tā ola āvāze-i 'ışķı bülend

129 Eyle reh-i 'ışķda pūyān beni
Şīfte-i çāk-ı girībān beni

130 Laḥlaḥa-i derd-i maḥabbetle tā
Ola meşāmm-ı dil-i ḥasret-nevā

5a 131 Dāğ-nih-i sīne-i müşk-i Ḥoten
Ḥāne-ber-endāz-ı nesīm-i çemen

132 Şu'le-i meyle gözüme¹⁵² nūr vir
Ḥall-i hezār 'uķde-i mestūr vir

133 Dāğ-ı ğamı zīb-dih-i sīne kıl
Gülleri 'aks-efgen-i āyīne kıl

134 Tā ola murğ-ı dil-i ğam-āzmā
Nağme-i ḥasret-zen ü ḥūnīn-nevā

V. Der-Beyān-ı Şürū' Kerden-i Kitāb

135 Murğ¹⁵³-ı ḥayāl-i dil-i mu'ciz-nevā
Böyle olur nāṭıķa-bend-i edā

¹⁵² Metinde كوزيمه

¹⁵³ Metinde مرع

136 Gevher-i elfāza viren zīb-i tām̄m
İtdi bu āyīn ile başt-ı nızām

137 ‘Ahd-i kadīm içre olup müstedām
Var-idi bir şah-ı şüreyyā-gulām

138 Gül-bün-i ikbālī olup ser-bülend
Olmadı bir gonca ile ercmend

139 Sāgar-ı ser-şār-ı emel muttaşıl
Olmış-idi gerçi ki anda gūsıl

140 İçdügi cām-ı mey-i la‘line reng
Olur idi ol sebeb-ile şereng

141 Bu ğam u endühla bī-ḥ̣‘āb idi
Pīrehenī¹⁵⁴ vāşıl-ı meh-tāb idi

142 Olmış-idi bu ğam ile bī-mirā
‘Ömri telef-sāz-ı la‘all ü ‘asā

143 Olmış-idi bu ğam ile lā-cerem
Ḥaṭṭ-ı ümīd-i dil-i zārı be-hem

144 Oldı bu endīşe ile mā-ḥaşal
Pençe¹⁵⁵-kūn-i şāḥ-ı dıraḥt-ı emel

145 Tā ola ‘ahdinde sūḥan-güsterān
Ya‘nī ḥakīmān-ı bedāyi‘-resān

146 Şukḳa-ber-efrāşt[ī]-i sūy-ı felek
‘Āzim-i siyāhī-i rüy-ı felek¹⁵⁶

¹⁵⁴ Metinde پرهنی

¹⁵⁵ “Pençe” şeklinde okunan bu kelime, metinde noktalanmamıştır.

¹⁵⁶ Bu dizinin vezni bozuktur.

147 Tā ola mı şāh-ı sipihr-iḥtişām
Devlet-i ferzend-i-le şīrīn-kām

148 Oldı çü ḥūkm-i şeh-i ḳudsī-medār
Ol nesak üzere çü celī-i‘tibār

5b 149 İtdi o ḳudsī-raḳamān-ı ḳadem
Nokṭa-i mīm üstine ṭarḥ-ı raḳam

150 Bend idüp her biri cāme-niṭāk
İtdiler āḥir bu söze ittifāk

151 Kim ola şāḥ-ı gül-i iḳbāl-i şāh
Bir gül-i-le ğayret-i ḥūrşīd ü māh

152 Naḥl-i vücūd-ı şeh-i gerdün-medār
Ola berūmend-i şeref-yāb-ı bār

153 Āyīne-i baḥt-ı şeh-i nükte-fāl
Ola cilā-dāde-i tāb-ı cemāl

VI. Der-Beyān-ı Ṭarḥ-ı Sūr Nümūden-i Pādişāh

154 Nādire-sencān-ı nevā-yı kühen
Böyle olur nağme-fezā-yı süḥan

155 Āḥirü’l-emr ol şeh-i gerdün-ġulām
Lāzıme-i sūra idüp ihtimām

156 Sūr içün oldı be-şad inbisāt
Her ṭarafa ceşn-i fıkende-bisāt

157 Meş‘ale-i māhı yakup rūzigār
Eyledi bezm-i felegi tāb-dār

158 Zühre alup destine çengin o dem
Geldi hemīn raḳşa sipihr-i dijem

- 159 Penbe ile gülleri dest-i şabā
Eyledi dāğ-ı dil-i saḳf-ı semā
- 160 Süfre-i mihri döşeyüp nā-gehān
Ḳurş-ı mehi itdi felek zīb-i ḥʿān
- 161 Meclis-i gerdūna virüp tāb u fer
Başladı devr eylemege cām-ı zer
- 162 Oldı nigūn cām-ı hilāl-i semā
Düşse n'ola ḳaṭreleri cā-be-cā
- 163 Sāğar-ı 'işret olıcaḳ cilveger
Yaḳdı felek sīnesine dāğlar
- 164 Mā-ḥaşal ol sūr içün rūzigār
Nāfe-i müşkin açup itdi nişār
- 165 Virdi nişān şevher-i çarḥ-ı berīn
Leylī-i gerdūna zer engüşterīn
- 166 Eyledi teslīm o dem kehkeşān
Mınṭaḳa-i zirre muraşşa' nişān
- 6a 167 Germ olıcaḳ şevḳ-i-le ol encümen
Rişte-i lü'lü'sini virdi peren
- 168 Eylediler şāha be-şad ihtişāş
Ḥaclegeh¹⁵⁷-i bıkı-i temennāyı ḥāş
- 169 Oldı çü āmīḥte şīr ü şeker
Āb dil-i āteşi itdi maḳarr
- 170 Eyledi zāhir yine Rabb-ı mu'īn
Berg-i gül-i terden 'iyān yāsemīn

¹⁵⁷ Metinde خجله كه

- 171 Geldi mizācına meger inḥirāf
Oldı çekān bīnī-i gülden ru‘āf
- 172 Olsa güher-pāş seḥāb-ı şeref
Kaṭre-i dūr ola çekān-ı şadef
- 173 Olsa kaçan kaṭre-fişān ebr-i zıll
Pür-güher-i feyz ola dāmān-ı tell
- 174 Gül-bün-i ḥüsn oldı be-feyz-i Hudā
Ya‘nī ki ābisten-i verd-i şafā
- 175 Mihr-i celī-şa‘şa‘a-i ḥüsn-tāb
Oldı meger ḥāmīle-i āfītāb
- 176 Māder-i çarḥ oldı çü zāyende-fāl
Tıfl-ı ḥor itdi yine ‘arż-ı cemāl
- 177 Kābile-i māhdan irdi nüvīd
K’aḥter-i burc-ı şeref oldı pedīd
- 178 Devḥa-i iḳbāle o nev-res nihāl
Oldı çü peyveste-i evc-i kemāl
- 179 Şāh felek-ḳadr ü kerem-güsteri
Ya‘nī o ferzend-i bülend-aḥteri
- 180 Kesb-i ‘ulūm itmek-içün¹⁵⁸ bī-mirā
Virdi bir üstāda k’ola reh-nümā
- 181 Şaḥn-ı debistānuñ o tāb-ı ‘izār
Her ṭarafın eyledi firdevszār
- 182 Eyledi ol ‘arız-ı ḥürşīd-fer
Pehn-i debistānı çü leb-rīz-i ḥ‘ar

¹⁵⁸ Metinde **اتمکچون**

183 Keşret-i nezzâreden anda meger
Şaykal-ı dīvār idi nūr-ı nazar

184 Olmış-idi her taraf ‘uşşāk-ı zār
Ġarķa-i deryā-yı tecellī-i yār

185 Keşret-i nezzâreden ol cāygāh
Fark olunmazdı çü nūr-ı nigāh

6b 186 Lāyık idi itse o hūrşīd-fer
Pey-siper-i hāmesini levḥ-i ḥʿar

187 Kilk-i ‘uṭārid aña teslīm idi
Māh aña zer levḥa-i ta‘līm idi

VII. Der-Beyān-ı Ahvāl-i Dervīş

188 Nükte-serāyān-ı belāgat-raķam
Böyle olur zīb-ṭırāz-ı ķalem

189 Zemzeme-sāzān-ı ḥadīş-i kūhen
Bāre-i ta‘rīfī idüp ķatre-zen

190 Sābıķa-gūyān-ı sipihr-i dijem
Eyledi bu merkeze vaż‘-ı ķadem

191 ‘Ahd-i ķadīm içre ‘adīmü’n-naẓīr
Var idi bir rind-i nezāket-debīr

192 Nükte-şināsende-i devrān idi
Kesb-i ma‘ārifde şitābān idi

193 Nāmla dervīş-i maḥabbet-ķarīn
Sūd u ziyān-dīde-i ķarḥ-ı berīn

194 Bir gün o şāḥib-dil ü pākīze-ḥū
Eyler iken her tarafı cüst ü cū

- 195 Gördi ki bir tarḥ-ı pesendīdedür
Hışt-ı deri merdümek-i dīdedür
- 196 Oldı idüp farḥ-ı taḥayyürle āh
Tekye-zen-i nūr-ı ‘aşā-yı nigāh
- 197 Dikḳat ile eyleyüp ol dem nazar
Gördi ki bir mekteb-i ferruḥ-eşer
- 198 Gördi müşahḥaş¹⁵⁹ idüp ol dem nigāh
Şaf-zede olmuş niçe pervīn-i māh
- 199 Līk biri cümleden olmuş firāz
Naḥl-i ḳadi zīb-i hıyābān-ı nāz
- 200 Gerçi niçe gül-bün-i zībende var
Līk o gülde eşer-i ḥande var
- 201 Bir ruḥ-ı tābende-i ḥūrşīd-fer
Dīde-i şevḳ eylese nezzāre ger
- 202 Ola giriftār-ı ruḥ-ı hem-çü māh
Eylemeye dīdeye ‘avdet-nigāh
- 203 Olmada ol mertebe nūzzāra zār
Nūr-ı nigāh-ile o tāb-ı ‘izār
- 7a 204 Fi’l-meşel olmuş o ruḥ-ı āteşīn
Şeb-nem ile pūr-gül-i behcet-ḳarīn
- 205 Tāb-dih-i levḥa-i rüy-ı çü māh
Şanma ola noḳta-i ḥāl-i siyāh
- 206 Ḳalmış olup ḥayret ile bī-ḳarār
Merdümek-i dīde-i ‘uşşāḳ-ı zār

¹⁵⁹ Metinde مشخض

207 Yāḥūd ider bir ḥabeṣī rū-siyāh
Çeşme-i hūrşīdde her dem şināh

208 Levḥa-i mihre ser-i kilik-i ḳazā
Ḳoydı meger nokṭa-i ḥayret-fezā

209 Tāb-ı ruḥı şu‘le-i seyyāledür
‘Ārızı dāğ-ı dil-i şad lāledür

210 Hey’et-i ebrūsını itmiş Ḥudā
Gūşe-i miḥrāb-ı niyāz u du‘ā

211 Ğamzesi efsūnger-i cādū-firīb
Her niḡehi ḥavşala-sūz-ı şekīb

212 Nāzla mestāne ḥırām itse ger
Maḥşer-i āşūb ola reh-güzer

213 Görse eger tāb-ı ruḥın cām-ı mey
Sīne-i şahbāya ura dāğ u key

214 Rūy-ı ‘araḳ-pāş-ı büt-i māh-çihir
Olsa eger tāb-dih-i çeşm-i mihr

215 Dirdi ki bulmuş ne ‘aceb āb u tāb
Dürr-i perenle ser-i silk-i şihāb

216 Olsa mukābil o ruḥ-ı pāke ger
Ğonca-i taşvīr bula tāb u fer

217 Gülşene ‘arz itse ider ṭal‘ati
Gülleri ġarḳ-ı ‘araḳ-ı ḥacletī

218 Ola niḡāh itse ruḥ-ı yāra ger
Güm¹⁶⁰-şüde-i nūr-ı tecellī-naẓar

¹⁶⁰ Metinde كيم

- 219 Murğ¹⁶¹-ı dil-i ‘āşık-ı şūrīde-ḥāl
Oldı giriftār-ı kemend-i celāl
- 220 Oldı cebīn-sāya teh-i lāy-ı ‘ışk
Aldı ayakdan anı şahbā-yı ‘ışk
- 221 Eyleyüp endīşe-i mūy-ı miyān
Maḥv-ı vücūd itdi çü mīm-i dehān
- 222 Oldı o dervīş-i melāmet-eşer
‘Āşık-ı şeh-zāde-i ‘ālī-güher
- 7b 223 Didi ki yā Rab bu füsūn-sāz-ı nāz
Āteş-i ruḥsāresi ‘ālem-güdāz
- 224 Rūḥ mıdur peyker-i behcet midür
İns midür ḥūrī¹⁶²-i cennet midür
- 225 Kād mi bu yā naḥl-i dil-ārā mıdur
Fitne-i nev-ḥīz-i temennā mıdur
- 226 Gözleri mey-ḥāne-i nāz u niyāz
Ġamzeleri sāķī-i nīreng-sāz
- 227 Ġamze degül fitne-i mestürdur
Her nıgeh ābisten-i şad şürdur
- 228 Çeşmi siyeh-mest-i raḥīķ-i firīb
Cāzibe-i ḥüsn-i-le şun‘-ı ġarīb
- 229 Hey’et-i ebrūları müşķīn kemān
Nāvek-i tīre müjesi¹⁶³ cān-sitān

¹⁶¹ Metinde مرع

¹⁶² Metinde خوری

¹⁶³ Metinde مزه سی

230 Çeşm degül fıtne-i h̄'ābīdedür
Silsile-i turreşi pīçīdedür

231 Levha-i ruhsārı gül-i māh-zīb
Nergis-i cādūsı melā'ik-firīb

232 Kānķı sipihrüñ meh-i tābānıdur
Kānķı riyāzuñ gül-i handānıdur

233 Mā-ḥaşal ol 'āşık-ı rüy-ı nigū
Böyle iderdi ğam-ile güft ü gū

1. Rübā'ī

Ey sürme-i çeşme mihr olan ḥāk-i rehi
Üftāde-i naḥl-i kāmētüñ serv-i sehī
Men ḥāke düşerse feyz-i iksīr eyler
Kemter nigeḥ-i gūşe-i çeşm-i siyehi

VIII. Āmeden-i Dervīş be-Mekteb-i Şāh ve Ḥasret-ālūd Reften

234 Eyledi dervīş-i maḥabbet-nigāh
Böyle diyüp 'avdet-i ārāmgāh

235 Ḥasret ile gitdi o miḥnet-neverd
Kaldı ne ki şöyle ser-āsīme-gerd

236 Zīver-i 'ışķ-ile çü buldı şeref
Eyledi 'aql ü ḥiredi ber-ṭaraf

237 'Işķdur ol neşve-i sırr-ı celī
Nüşa-i 'ışķ-ı ezelüñ mücmeli

8a 238 'Işķdur ol feyz-i Ḥudā-yı 'alīm
Şayķalī-i ḳalb-i şaḥīḥ ü saķīm

239 ‘İşḳdur ol pertev-i envār-ı zāt
Mazhar-ı keyfiyyet-i zāt u şıfāt

240 ‘İşḳdur ol neş’e¹⁶⁴-i cām-ı şarāb
‘İşḳdur ol nüşha-i ümmü’l-kitāb

241 ‘İşḳ-ı ezel kılmasa hergiz eşer
Olmaz-idi cām-ı felek cilveger

IX. Āmeden-i Dervīş be-Mekteb ve Rūy Ṭaleb Nümūden

242 Nükte-serāyān-ı dürrer-irtisām
Böyle virür dürr-i kelāma niṣām

243 ‘İşḳ-i-le dervīş-i maḥabbet-meniş
Sīlī-i ḥasretle görüp ser-zeniş

244 ‘İşḳ-ile hem-vāre bulup pīç¹⁶⁵ ü tāb
Şaḥş-ı cünūnı-y-la iderdi cevāb

245 ‘İşḳ-i-le āşüfte-ḥayāl-i hevā
‘Akl-i-le bīgāne-rev-i ibtilā

246 Şīfte-dil ‘āşık-ı miḥnet-heves
Dil-şüde-i naḥl-i ḳad-i tāze-res

247 Ḥançer-i hecr-ile olan sīne-çāk
Dāğ-ı ğam u miḥnet ile derdnāk

248 Lāle gibi dāğ-be-dil dīde ḥūn
‘İşḳ-ṭaleb sāğar-ı ‘işret nigūn

249 Māyil-i naḥl-i ḳad-i mevzūn-ı yār
Bād gibi ‘İşḳ-i-le bī-iḥtiyār

¹⁶⁴ Metinde نشه

¹⁶⁵ Metinde پیچ

- 250 Beste-i zencîr-i füsûn-ı nigâh
Şîfte-i pîçîş¹⁶⁶-i zûlf-i siyâh
- 251 Küşte-i tîğ-i nîgeh-i hısm-ı yâr
Beste-dil-i turre-i ‘anber-nîşâr
- 252 Gelse hayâl-i ruh-ı dâniş-güsîl
Olur idi secdegeh-i dîde dil
- 253 Şîve-i reftârı ile pây-mâl
Fikret-i gîsû-y-ile âşûfte-hâl
- 254 Cezbe-i ‘ışk itdi çü bî-ihtiyâr
Virdi bu kâr üstine âhir qarâr
- 255 Sa‘y-ı reh-i ‘ışkda muqaddem ola
Nâşiye-fersâ-yı mu‘allem ola
- 8b 256 Anuñ ile neyl-i şeref eyleye
Vâsıta-i meyl-i şeref eyleye
- 257 ‘İşk-i-le âhir ola tıfl-ı sebak
Kaatre-i eşkin ide zîb-i varak
- 258 Câzibe-i ‘ışk olıcağ cîlve-gîr
‘Akl ü hîred eyleye selb-i eşîr
- 259 Tarf-ı debistâna muhaşşal tamâm
İtdi hemân ‘atf-ı ‘inân-ı merâm
- 260 Mekteb-i şeh-zâdeye dervîş-i zâr
Vardı olup ‘ışk-i-le âşûfte-kâr
- 261 Gördi mu‘allim anı âşûfte-hâl
Açdı telaţtufla zebân-ı su‘âl

¹⁶⁶ Metinde پچش

- 262 Didi eyā ‘ārif-i hoş-zāt-ı ‘ışk
Rām-şev-i dām-ı mülākāt-ı ‘ışk
- 263 Dīde-i hayretten olan kaṭre-pāş
Nāhun-ı hicrān ile hāṭır-hırāş
- 264 Rişte-be-pā-zāde o murğ-ı heves
Āhla āteş-zen-i künc-i kafes
- 265 Nāyire-i ḥasret ile sīne germ
Mest-i mey-i sāğar-ı āzerm ü şerm
- 266 Sūhte-i āteş-i ruḥsār-ı yār
Ya‘nī ki pervāne-i şem‘-i ‘izār
- 267 Fikr-i leb-i dil-ber ile şu‘le-nūş
‘Āşık-ı pür-hayret ü ḥikmet-niyūş
- 268 Eyle beyān naḳş-ı sevāduñ nedür
Ma‘nī-i maẓmūn-ı murāduñ nedür
- 269 Didi eyā ḥāce-i dāniş-pijūh
Ve’y ‘ilim-efrāz-ı me‘ālī-şükūh
- 270 Şīfte-i miḥnet-i derd-i ğamem
Meclis-i ḥāş-ı eleme maḥremem
- 271 Her dem olur ol nigeḥ-i fitne-ḥīz
Zaḥm-ı dile sūniş¹⁶⁷-i elmās-rīz
- 272 Naḳş-ı çep¹⁶⁸-endāzī-i gerdūn-ı dūn
Eyledi ḥirmān-ı dilüm āzmūn

¹⁶⁷ Metinde سوتش

¹⁶⁸ Metinde چپ

273 Alsam ele sāğar-ı ‘işret-sigāl
Eyleye işkeste-i seng-i melāl

274 Dūnī-i bahtum o kadar kim eger
Ṭarf-ı gülistāna idersem nazar

9a 275 Bāğdaki her gül-i behcet-nümün
Hūn-ı sirişkümle ola ğark-ı hūn

2. Rübā‘ī

Ey münşī-i ṭab‘ u naḡş-pīrā-yı zamīr
Olma ğalaṭ-ārā-yı rūsūm-ı tedbīr
Olmaz raḡam-ı bahtı sefīd ehl-i dilūñ
Ger levḡa-i āfītāba itseñ taḡrīr

X. Ruḡṣat Yāften-i Dervīṣ Ta‘allümrā ez-Mu‘allim-i Mekteb

276 Ya‘nī bu şehir içre bu miḡnet-naşīb
Mıṣra‘-ı tazmīn gibi düşdüm ğarīb

277 Bahtı remīde ‘alem-efrāz-ı ‘ışḡ
Dil-şüde-i ğamze-i ğammāz-ı ‘ışḡ

278 Bāğ-ı ümīd-i dil-i ḡasret-nedīm
Āhum ile olmada āteş-nesīm

279 Dīde-i baht-ı dil-i miḡnet-füzūn
Oldı o deñlü ğam-i-le ğark-ı hūn

280 Her nereye kim şala tāb-ı nazar
Eyleye deryāçe-i hūn çeşm-i ter

281 Bī-ḡired-i ḡālet-i ‘ışḡ u cünūn
‘Āşık-ı miḡnet-keş ü ğam-āzmūn

282 ‘İlmden olmağa bu dem behre-yâb
Oldı hıred t̤alib-i feyz-i hıṭâb

283 Oldı çü üstâd-ı me‘ânî-naşîb
Güş-güzâr-ı nağamât-ı ğarîb

284 Oldı rızâ-dâde-i kayd-ı taleb
H̤âce-i şeh-zâde-i ‘âlî-ḥaseb

285 Gördi çü dervîş-i felâket-nüvîd
Âyîne-i baḥtda rûy-ı ümîd

286 Levḥa-i ta‘lîme idüp ibtidâ
Şekl-i elif oldı kaçan rû-nümâ

287 Didi bu naḥl-i ḳad-i mevzûnıdur
Dîde anuñ vâlih ü meftûnıdur

288 Şekl-i elif mi ḳad-i dil-cû mıdur
Râ mı bu mâhiyyet¹⁶⁹-i ebrû mıdur

289 Dâl mı bu ḳâmet-i ‘âşık mıdur
Râbıṭa-i ‘ışḳa muvâfık mıdur

9b 290 Bir niçe dem ‘âşık-ı bî-iḥtiyâr
İtdi bu üslûbla anda ḳarâr

291 H̤âce baḳup bir dem o üftâdeye
Eyledi şâgird anı şeh-zâdeye

292 ‘İşḳ ki bir dilde ola cāy-gîr
Eyleye bâzîçeî ṭıflâna pîr¹⁷⁰

¹⁶⁹ Metinde ما هیئت

¹⁷⁰ Metinde پر

- 293 Pādiṣehi ‘ışk ider geh gedā
Gāh gedāyı şeh-i kuds-i a‘lā
- 294 ‘Işkdur āyīne-i esrār hem
‘Işkdur el-kıssa hudūs u kıdem
- 295 Nefy-i hudūs itmez idi ehl-i ‘ışk
Cevher-i zāt olmasa ger aşl-ı ‘ışk
- 296 ‘Işkdur ehl-i dile mi‘rāc-ı rūh
Zīver-i dībāce-i aşl-ı fütūh
- 297 ‘Işkdur [ol] şavb-ı hüdāya sübül
Cevhere-i mādde-i aşl-ı küll
- 298 Cezbe-i ‘ışk ‘ākili mecnūn ider
Hālını hem-vāre diger-gün ider
- 299 Eyledi şeh-zāde-i behcet-nişān
Dersini dervīşe ser-ā-ser beyān
- 300 Düşse kaçan ‘aks-i ruḥı şafḥaya
Reşk ide hūrşīd o ser-levḥaya
- 301 Tābiş-i rüyı-y-la olup tābnāk
‘Işk-i-le olurdu varak sīne-çāk
- 302 Levḥa-i ta‘līme idince nazar
Maḥşer-i ervāḥ-ı me‘ānī ider
- 303 Ğamzesi bir ḥançer-i dil-dūzdur
‘Ārızı bir şem‘-i şeb-efrūzdur
- 304 Hey’et-i ebrūsı kemān-ı fīten
Her nigehi nāvek-i ḥārā-şiken

305 Olmış o ruhsār-ı leṭāfet-ķarīn
Bāğçe-i ḥüsne gül-i āteşīn

306 Tengdür ol mertebe mīm-i dehān
Olsa ḥired ṭālib-i feyż-i beyān

307 Ola dil-i zār u ‘adem-mültemes
Güm-şüde-i ḥayret ü ‘ışķ u heves

308 Çeşmi o āhū-yı füsūn-sāzdur
Ġamzesi āmīḥte-i nāzdur

10a 309 Eyler iken şāha o miskīn nigāh
İrdi çü ferḥunde-dem-i çāştgāh¹⁷¹

310 Cümle-i şāgird ‘ale’l-infirād
Oldı çü destūrla ol demde şād

311 Māh-ı felek-tāb olinca revān
Buldı şikest encümen-i aḥterān

312 Lā-büd olur mihre irince zevāl
Zerreler idbārla ber-geşte-ḥāl

313 Olmasa gülşende kaçan verd-i ter
Çihre-i gülşen bula mı tāb u fer

314 Gitdi çü şeh-zāde-i ‘ālī-tebār
Kaldı hemīn derd-i-le dervīş-i zār

315 Didi ki bu gerdiş-i vārūn nedür
Tīğ-i melāmetle ciger-ḥūn nedür

316 Zevķ ile ger bir dem ide muğtenem
Biñ ġam u ḥirmān ile eyler be-hem

¹⁷¹ Metinde جاشنگاه

317 Bir güli kim zīver-i destār ider
Eyleye yüz dāğ-ı nedāmet be-ser

3. Rübā'ī

Ey baht nedür bu nāziş-i gūn-ā-gūn
Ehl-i dil olur mı renc-i ẖāhişle zebūn
Peygūle-i gamda şem'-i tābende yeter
Bīmār-ı melāle şu'le-i dāğ-ı derūn

318 Eyler idi 'ışk-i-le tūrmaz cevāb
Ya'nī heyūlā-yı hayāle ẖitāb

319 Naḥl-i ḳadi ey 'alem-efrāz-ı nāz
Tāb-ı ruḥı āteş-i 'ālem-gūdāz

320 Sāye-i luṭfuñla idüp ser-bülend
Eyle bu ḥāk-i ḳademūñ ercmen

4. Rübā'ī

Ey şūḥ-ı cihān gamze-i evbāşuñ içün
Tīğ-i müje-i dü çeşm-i ḥūn-pāşuñ içün
Mecrūḥ-ı nigāh-ı bī-emānuñdur dil
Ḳıyma men-i ḥūn-girifteye başuñ içün

10b XI. Āmeden-i Şāh ez-Çāşt be-Mekteb ve Āgeh Şüden-i Mu'allim ez-
'Işk-ı Dervīş

321 Eyler iken böyle fiğān u enīn
Ya'nī ki dervīş-i melāmet-rehīn

322 Māh-ı celī-şa'sa'a-i tāb-sūz
Maṭla'-ı ḥūrşiddeden itdi bürüz

- 323 Eyledi şeh-zāde-i ‘ālī-himem
Dīde-i dervīşe çü vaż‘-ı kadem
- 324 Geldi ten-i ‘āşık-ı bī-tāba cān
Eyledi ‘avdet yine rūḥ-ı revān
- 325 ‘Aks-i ruḥı-y-la yine ol dil-sitān
Her tarafı eyledi Yūsufsitān
- 326 Mekteb içinde yine oldu pedīd
Şāḥ-ı gül-i tāze-i behcet-nüvīd
- 327 Oldı o nev ḡonca-i sīr-āb gül
Tekye-zen-i bāliş-i meh-tāb gül
- 328 İtdi debistānı o behcet-penāh
Tābiş-i ruḥsār ile leb-rīz-i māh
- 329 Oldı yine ḥüsn-i-le ol meh-liḳā
‘Āşık-ı bī-tābına ḥayret-fezā
- 330 Ḥāşılı dervīş-i melāmet-eşer
Eylər idi şāha nihānī nazar
- 331 Belki idüp āteş-i ḥasretle āh
Eylər idi rūy-ı sipihri siyāh
- 332 Ger eşer-i bādla zülf-i siyeh
Olsa ger üftāde-i rūy-ı çü meh
- 333 Dirdi ki eyvāh siyāhī-i şeb
Oldı giriftārī-i māha sebeb
- 334 Ḥayf ki zengī-i şeb-i tünd-ḥū
Çeşme-i mihr içre ider şüst ü şū

- 335 Böyle diyüp eyler idi bî-gürîz
Dâmen-i müjgânını hûn-âbe-rîz
- 336 Hîç¹⁷² ola mı ‘ışkı beyân itmemek
Laḥlaḥa-i müşki ‘iyân itmemek
- 337 Geçdi bunuñ üstine bir niçe dem
‘İşk-i-le dervîş olup müttehem
- 338 H̱āce-i dānā-yı pesendīde-kār
Oldı bu aḥvāle daḳāyık-şümār
- 11a 339 Āteş-i ‘ışk-ı ğam-ı şeh-zādeden
Ya‘nî ki dil-sūzî-i ol bādeden
- 340 Gūne-i dervîş-i belā-güsteri
‘İşk-i-le gördi çü zer-i Ca‘ferî
- 341 Bildi ki nev-res o büt-i mehveşüñ
Tāze-nihāl ol şanem-i dil-keşüñ
- 342 ‘Āşık-ı bî-tāb u hevā-dārıdur
Ḥaste-dil-i nergis-i bīmārıdur
- 343 Eyledi şeh-zāde-i ‘ālem-penāh
Cānib-i dervîşe ğazabla nigāh
- 344 Ḥālet-i ‘ışkın bilüp ol dil-sitān
Eylemege başladı ḥışm-ı nihān
- 345 Nāliş-i bülbul idüp endūhgīn
Gül yine ‘arz eyledi çīn-i cebīn
- 346 Bildi ki ol āhū-yı müşkīn-kemend
Zülfine olmışdur ol āvāre bend

¹⁷² Metinde هيج

XII. Āgeh Şüden-i Şāh ez-‘Işk-ı Dervīş ve Hışm Nümūden ve Seyāhat Fermūden

347 Hāme-i ḥasret-menişān-ı cihān
Eyledi bu nükteyi zīb ü beyān

348 Hālet-i ‘ışk u ğam-ı dervīşden
Ya‘nī ki ol ‘āşık-ı dil-rīşden

349 Oldı ḥaber-yāb şeh-i kām-rān
İtdi yine şīveye ‘atf-ı ‘inān

350 Gösterüp ebrūları çīn-i ğāzab
Kıtl-ı dil-i ‘āşıkā şormaz sebeb

351 Ğamze-i pūr-fītnesin ol meh-liķā
İtdi yine germ-‘inān-ı cefā

352 Ğamzesi ol gözleri sehḥārenüñ
Sīnesini ‘āşık-ı āvārenüñ

353 Nāvek-i müjgānına idüp nişān
Eyledi ebrūsını müşkīn kemān

354 Kıtl-ı dil-i ‘āşıkā itdi hemīn
Ğamze-i pūr-fītnesini der-kemīn

355 Āḥirü’l-emr ‘āşık-ı miḥnet-nihād
Ya‘nī ki dervīş-i melāmet-nijād

356 Gördi bu endīşe-i kārı ehem
Kim ide gül-geşt-i beyābān-ı ğam

11b 357 Dilde ğam-ı yārla yaķup çerāğ
‘Işk-i-le tā kim ola dāğ üsti bāğ

358 Āhır o tenhā-rev-i pehnā-yı ğam
Ola beyābān-rev-i şahrā-yı ğam

359 Āteş-i āhı-y-la olup hem-‘inān
Eyler idi bu sözi zīb-i beyān

5. Rübā‘ī

Ey fitne-i ‘aql ü hūş olan şūh-ı cihān
Ve’y hırmen-i şabr u hırede şu‘le-nişān
Dil muẓtarib-i miḥnet-i dū-rūy olmaz
Tek sīnede dāğ-ı ‘ışkuñ olsun sūzān

XIII. Seyāḥat Kerden-i Dervīş ez-Şehr

360 Şehrden el-kışşa be-şad derd-i ser
Eyledi dervīş çü ‘azm-i sefer

361 Kanda ki ḥasretle iderse nigāh
Olur-idi anda müşahḥaş o māh

362 Kanda ki seyr eylese nev-res nihāl
Eyler idi kāmēt-i yārı ḥayāl

363 Hūn-ı sirişki-y-le iderdi hemān
Reh-gūzer-i ḥasreti lālesitān

364 Mā-ḥaşal eylerdi o bī-iḥtiyār
Eylese endīşe-i gīsū-yı yār

365 Hāne-ber-endāzī-i tedbīr-i ‘ışk
Silsile-cünbānī-i zencīr-i ‘ışk

366 Olur-iken ‘ışk-i-le hāmūn-neverd
Ya’nī ğam-ı hecr-i-le bī-hūde-gerd

367 Eyledi bu çarḥ-ı müşa‘bid-eşer
Hazz-ı siyehfāmını bir dem beber

368 Çarḥ-ı sitem-güster ü pür-‘arbede
Hırkasını eyledi nîlî-zede

369 Oldı yine āhū-yı çarḥ-ı berīn
Müşk-fişānende-i rūy-ı zemīn

370 ‘Arşa-i gerdūnda zerrīn ğazāl
Oldı gürīzān çü peyk-i ḥayāl

371 Oldı nücūm aḥger ü şām oldı şāl
Oldı o dem micmere-gerdān hilāl

12a 372 Ya‘nî bürüz eyleyüp āşār-ı şām
Oldı cihān güm-şüde-i tār-ı şām

373 Eyler iken nāle o miḥnet-nüvīd
Māh-ı nev oldı yine ol dem pedīd

374 Eyleyüp āheng-i niyāz u recā
Didi ki ey şūḥ-ı melāḥat-nümā

375 Eyleme tīġ-i sitemüñ der-niyām
Zaḥm-ı ğamuñ tā ki ola müstedām

376 Tīġ-i per-endāz mı ebrū mıdur
Şeb mi bu yā pīçiş-i ġīsū mıdur

377 Sākī-i ḥüsnuñ mi olan bāde-ḥ‘ār
K’oldı kenār-ı kadeḥi āşikār

378 Hañçer-i zerrīn miyānuñ mıdur
Yoḥsa o zer-tüz kemānuñ mıdur

- 379 Belki niṭāk-ı zerin ol dil-sitān
Eylemiş āvīḥte-i āsumān
- 380 Oldı o üftāde-i miḥnet-sigāl
Secde-ber ü nūr-perest-i hilāl
- 381 Eyleyüp ol dem aña ‘arż-ı niyāz
Didi ki ey mest-i mey-i cām-ı nāz
- 382 Dāğ-ı ğamuñ sīnede sūzān ola
Tügme-i zerrīn-i girībān ola
- 383 Penbe-i dāğ-ı dil ola sūḥte
Belki çerāğ-ı ğamuñ efrūḥte
- 384 Fikret-i zūlfūñle perīṣān olam
Rāh-neverd-i ğam-ı hicrān olam
- 385 Sen olasın nāz-ile düşmen-nevāz
Olmayasın derd-i dile çāre-sāz
- 386 Dīde-i ğayra olasın rūṣenā
Şalmayasın sāye-i luṭfuñ baña
- 387 Şem‘-i ruḥuñ ‘ālem-i meclis-fürüz
Baña ola dāğ-ı ğam-ı sīne-sūz
- 388 Sāğar-ı luṭfuñ tuta elde raķīb
Baña ola dāğ-ı maḥabbet naşīb
- 389 Ben ğam-ı hecrūñle olam sīne-çāk
Belki ciger-sūḥte-i infikāk
- 390 Ğayr ola iḥsānuñ ile muğtenem
Dūr-rev-i ḥāṭırı endūh [u] ğam

12b

6. Rübā'ī

Ey çeşmi siyāh-mest-i mey-ḥāne-i nāz
 Ve'y ğamzesi mest-i cām-ı ser-şār-ı niyāz
 Müstağnī-i 'ışkuñ eylemez vaż'-ı kadem
 Çarḥ itse perend-i mihrini pāy-endāz

391 Şubḥ olunca o felāket-ķarīn
 Ya'nī ki dervīş-i melāmet-rehīn

392 Dūd-ı dil-ile idüp āh u elīm
 Eyledi ebrū-yı sipihri vesīm

393 Bir niçe eyyām ser-i kūhda
 Ya'nī ki ol cāy-ı ğam-enbūhda

394 Kaldı belā-yı ğam-ı hicrān ile
 Nāliš ü feryād-ı ferāvān ile

XIV. Rūy-ı Merḥamet Nümūden-i Şāh ber-Ḥāl-i Dervīş

395 Nāzım-ı dürr-i sūḥan-ı dil-peżīr
 Böyle ider nazm-ı 'adīmü'n-nażīr

396 Çünkü bu cānibde şeh-i kām-rān
 Ya'nī ki şeh-zāde-i behcet-nişān

397 Eyledi dervīş-i belā-güsteri
 'İşk-i-le bī-tāb o ğam-perveri

398 Dūrī-i 'ışkında olup münfa'il
 Oldı bu endīşesi rāḥat-güsıl

399 'İşk ola bir dilde çü hengāme-gīr
 Eyleye ma'sūķı muķaddem esīr

- 400 Kursa kaçan ‘ışk bisāt-ı şarāb
İtmek için ‘ālemi mest-i ḥarāb
- 401 Sāğar-ı mey olmadın anda şikest
Evvel ider ğamze-i sāķīyi mest
- 402 ‘İşk muḳaddem dil-i şem‘i yaķar
Sūzişi pervāneye eyler eşer
- 403 Olmasa gül ‘ışk-i-le ger sīne-çāk
Bülbüli itmezdi esīr ‘ışk-ı pāk
- 404 Olmasa keyfiyyet-i cām-ı raḥīķ
İtmez idi bāde-keşānı ḥarīķ

XV. Şıfat-ı Şeb ve Nāme Firistāden-i Şāh bā-Dervīş

- 13a 405 Bir dem olup rüy-ı felek ḥande-rīz
Münḥal-i çarḥ olmuş-idi müşk-bīz
- 406 Hāne-i ḥammār-nişīn-i seḥer
Gördi raḥīķ ile ṭolu cām-ı zer
- 407 Sāķī-i gerdün-ı sitem-āzmün
İtdi yine cām-ı meyın ser-nigün
- 408 Rüstem-i devr-i felek-i fitne-nām
Tīġini idince seḥer der-niyām
- 409 Zaḥm-ı ciger-kāvī-i gerdün-ı dūn
İtdi fezā-yı felegi ġarķ-ı ḥūn
- 410 Eyledi bir şāhid-i ferḥunde-fāl
Cāme-i zerrīn ile ‘arz-ı cemāl
- 411 Ya‘nī ki şubḥ oldu ser-ā-ser pedīd
Oldı dil-i ‘āleme behcet nüvīd

- 412 Şubh ki oldı şeh-i hüsn-inti'âş
Tâbiş-i ruhsâr ile hürşîd-pâş
- 413 Oldı yine naḥl-i ḳad-i fitne-sâz
Velvele-endâz-ı hıyâbân-ı nâz
- 414 Cilvegeh-i nâzını ol fitne-hîz
Eyledi ârāmgeh-i restehîz
- 415 İtdi bu kâr üstine tarḥ-ı şebât
Ḥazret-i şeh-zâde-i hürşîd-zât
- 416 Tâ ki olup teşne-i dîdârını
Ya'nî o ḥasret-keş-i ruhsârını
- 417 Nâme-i luṭf-ile nevâziş ide
Ḥâl-i perîşânını pürsiş ide
- 418 Yazmağa bir nâme-i müşkîn-raḳam
Oldı benân zîb-tırâz-ı ḳalem
- 419 Ḥāmeyi siḥr-i sūḥan-ı nâzdan
Ya'nî o cādū-yı füsūn-sâzdan
- 420 Mest idüp bâde-i maẓmūn-ı pāk
Oldı ğam-ı ḥasret-ile sîne-çāk

XVI. Der-Şıfat-ı Nâme-i 'Anberîn-şemmāme

- 421 Nâme ki bir feyz ü pesendîdedür
Nokṭasıdur merdümek-i dîdedür
- 422 Her bün-i ḥarfinde ser-â-ser nihân
Lây-ı ḥum-ı bâde-i ḥikmet-resân
- 13b 423 Var-idi bir ḳâşîd-ı berḳ-işti'âl
Görmez idi gerdini peyk-i ḥayāl

- 424 İtse sebük-pāyī vü sür‘at-nümā
Yolda kıala sāyesi çün naķş-ı pā
- 425 Nāmeyi virdi aña şāh-ı cevān
Cānib-i dervīşe ola tā revān
- 426 Aldı ele nāmeyi çünkim berīd
Oldı dil-i ‘āşıkā vuşlat nüvīd
- 427 Bāde-i hasretle olan tabla-ḥ‘ār
Ya‘nī ki dervīş-i melāmet-medār
- 428 Rāh-ı taraşsudda olup pāy-māl
Olmış-idi ‘ışķ-i-le āşüfte-ḥāl
- 429 İrdi o dem kâşīd-ı ferruḥ-eşer
Müjde-i vuşlat gibi şīrīn ḥaber
- 430 Buldı o miḥnet-keş ü dil-dādeyi
Ya‘nī ki dervīş-i belā-zādeyi
- 431 Nāşiye-fersā-yı reh-i ‘ışķ-ı yār
Miḥnet-i hicrān ile āşüfte-kār
- 432 Virdi aña nāme-i ser-besteyi
Bülbüle gūyā gül-i nev-resteyi
- 433 Nāme-i ser-beste-i mihr ü vefā
Ġonca-i pīçīde¹⁷³-i feyz-āşinā
- 434 Gördi ki bir şāhid-i pākīze-rū
Fitne ile ġamzesi pür-ġüft ü ġū
- 435 Gördi ki bir ruķ‘a-i mu‘ciz-eşer
Dāmeni leb-rīz-i ġüher ser-be-ser

¹⁷³ Metinde پیچیده

436 Gördi ki bir tırfe vü şān-ı ġarīb
Ġamzesi cādū-yı melā'ik-firīb

437 'Arızına dīde-i ġayret esīr
Çeşm-i mihir tāb-ı ruġından zarar

438 Ĥāşılı dervīş-i pesendīde-kār
Belki o fūrkat-keş ü ġasret-tebār

439 Eyleyüp izhār-ı ġam u bendegī
Oldı cebīn-sā-yı ser-efgendegī

440 Didi ki bu ġonca-i bāġ-ı vefā
Oldı 'aceb ġankı riyāz içre vā

441 Nāme degül bu Ĥabeşī bir şanem
Ĥāller ol nokta-i müşkīn-raġam

14a 442 Açdı kaçan ol gül-i işküfteyi
Dürc-i hezārān dür-i nā-süfteyi

443 Şāhid-i mażmūn-ı belāġat-fezā
Nūr-ı naẓar gibi olup rū-nümā

444 Dimiş eyā ġam-zede-i nā-murād
Miġnet-i hicrān ile fūrkat-nihād

445 Nāvek-i dil-düz-ı cefāya hedef
Levh-i ruġ-ı şāhid-i baġta kelef

446 Ĥār-ı melāl ü ġam-i-le dil-ġırāş
Zaġm¹⁷⁴-ı derūna olan elmās-pāş

447 Sīne-i pür-dāġla hecr-āşinā
Bāġ-ı ġama bülbul-i ġunīn-nevā

¹⁷⁴ Metinde زحم

448 Miḥnet ü ḥasretle ğam-engīḥte
 Āb-ı ruḥ-ı ‘ışkı iden rīḥte

449 Tā key olup ‘ışk-i-le hāmūn-neverd
 Eyleyesin kendüñi bī-hūde-gerd

450 Āteş-i ‘ışkumla bulup ihtirāk
 Olmayasın sūḥte-i iştiyāk

451 Dāḥil-i ser-ḥalka¹⁷⁵-i fūrkat misin
 Bāde-keş-i sāgar-ı ḥasret misin

452 Derd-ile bīdār mısın¹⁷⁶ şubḥ u şām
 ‘İşk-i-le hüşyār mısın şubḥ u şām

453 Cām-ı mey-i luṭf-ı şeh-i nūkte-dān
 İtdi dil-i bāde-keşi ser-girān

454 Āyīne-i baḥtda ol dil-ḥazīn
 Gördi ruḥ-ı şāhid-i baḥtı hemīn

455 Didi İlāhā bu nevāl-i ‘aṭā
 Ḥāb mıdur k’oldı baña rū-nümā

7. Rübā‘ī

Şūrīde-i ḥüsn-i ‘ālem-ārādur dil
 Dīvāne-i rūy-ı māh-sīmādur dil
 Gerdūn n’ola görmezse nişān-ı ḳademüm
 Güm-nām-ı feyāfī-i temennādur dil

¹⁷⁵ Metinde خلقه

¹⁷⁶ Metinde, ‘mı’ soru edatına eklenmiş ekin (-sın) ‘nun’ harfinin (ن) noktası konmamıştır.

XVII. Der-Şıfat-ı ‘İşk

- 456 Turfe revîşdür revîş-i kâr-ı ‘îşk
‘Akl olamaz bunda haber-dâr-ı ‘îşk
- 14b 457 Lâzıme-i ‘îşk olur mahv-ı küll
Kim budur âyîn-i kadîm-i sübûl
- 458 ‘İşk-ı celî-şâ‘şâ‘a hürşiddür
Râbıta-i ‘âlem-i tefrîddür
- 459 ‘İşk ‘aceb sûz u güdâzendedür
Çihre-i âmâle tırâzendedür
- 460 ‘İşk ‘aceb ma‘nî-i neşnîdedür
Nûr-dih-i merdûmek-i dîdedür
- 461 Sâğar-ı ‘îşk olmasa ger tâb-dâr
Meclis-i hüsn olmaz-idi ber-çarâr
- 462 Gülşen-i ‘îşk olmasa ger meykede
Gonca-i câm olmaz-idi vâ-şüde
- 463 ‘İşk kaçan cilve-i âzerm ider
Hâtır-ı ma‘şûkı o dem nerm ider
- 464 ‘İşkdur esrâr-ı nihândan murâd
Nûkte-i mahfî vü ‘iyândan murâd
- 465 ‘İşkdur âyîne-i envâr-ı zât
Belki hem ol âyîne-i vehm-şifât
- 466 ‘İşkdur a‘yânda olan cilveger
Cümle-i eşkâl ü rûsûm u şuver
- 467 ‘İşkdur ol bâde-i lây-ı kadîm
Ser-hoş-ı teh-cür‘ası ‘akl-ı kelîm

468 ‘İşk dile bāde vü hem cāmdur
Cür‘a-keşi ‘ārif-i Biṣṭāmdur

469 Olmasa ger da‘vet-i ‘ışk-ı dü-lā
Olmaz-idi ğonca-i mi‘rāc vā

470 ‘İşk dur aṣl-ı süḥan-ı ehl-i ḥāl
Belki hem ol āyīne vü hem cemāl

XVIII. Be-Ṭarīḳu’t-temṣīl Hikāyet-i Merd-i Gül-ḥenī ki ‘Āşık-şüde-i Şāh-ı Bağdādrā

471 Kilk-i mühendis-menişān-ı edā
Böyle urur қаşr-ı ḥayāle binā

472 Şehr-i gülistān der-i Bağdādda
Ya‘nī ki ol belde-i ābādda

473 Var-idi bir gül-ḥenī-i ğam-me’āb
Bulmuş-idi āteş-i ‘ışk-ile tāb

474 Bir gün olup pādişeh-i şehre dūş
Oldı ḥum-ı bāde gibi pür-ḥurūş

15a 475 Oldı reh-i ğamda o miḥnet-medār
Mā-ḥaşal üftāde-i bī-iḥtiyār

476 Her dem olup reh-güzer-i şāhda
Ḥayret-i nezzāre-i ol māhda

477 Şubḥ ki ‘azm eylese naḥṣīre¹⁷⁷ şāh
Ḥasret ü ḥayretle iderdi nigāh

478 Ğamzesi eylerdi nevāziş anı
Sāye-i iḥsān ile pürsiş anı

¹⁷⁷ Metinde نخجيره

- 479 Var idi yanında şehüñ bî-naẓîr
Bir hüner-ārāy vezîr-i müşîr
- 480 Gül-ḥenî-i zâr u elem-güsterüñ
‘Âşık-ı miḥnet-keş ü ğam-perverüñ
- 481 Şāha olan ‘ışkına olup vuḳûf
Eyler anı tarḥ-ı zurûf-ı ḥurûf
- 482 Ya‘nî idüp ḥālet-i ‘ışkın beyān
İtdi ğāzabnāk şehi ol zamān
- 483 Bir gün iderken yine şāha nazar
Oldı nihādından anuñ bā-ḥaber
- 484 Söyledi cellāda şeh-i kām-rān
Sür‘at-i katlinde ola berḵsān
- 485 Sāġar-ı ‘ömrini nigün eyleye
Cisini ğaltîde-i ḥün eyleye
- 486 Şāha hemān laḥẓa¹⁷⁸ vezîr-i güzîñ
Didi ki ey dāver-i devlet-ḵarîñ
- 487 Rütbe-i şāhāna bu lâyıḵ degül
Mertebe-i ‘adle muvāfiḵ degül
- 488 ‘İşk-i-ledür zîver-i ḥüsn ü cemāl
‘İşkdur āyîne-i rûy-ı kemāl
- 489 Olmasa meşşāte-i ‘ışk āşikār
‘Ârız-ı ḥüsn olmaz-idi tāb-dār
- 490 ‘İşk ki bir dilde ola cilveger
Ġāret ü tārāc-ı şekîbā ider

¹⁷⁸ Metinde لخطه

- 491 ‘İşk-ı zarūrī dili eyler esīr
Şabr u taḥammül olamaz pençe-gīr
- 492 Şadr-ı felek-rütbe-i fīrūz-ı şāh
Ya‘nī vezīr-i hüner-endūz-ı şāh
- 493 İtdi dil-i şāhı bu vech-ile nerm
Āteş-i nuş ile anı itdi germ
- 15b 494 İtdi dil-i şāha eşer sūz-ı ‘ışk
Yandı yine şem‘-i şeb-efrūz-ı ‘ışk
- 495 Eylemege başladı ol pāk-zāt
‘Āşık-ı zāra nigeḥ-i iltifāt
- 496 Görse ser-i rāhda her bāmdād
‘Āşık-ı dil-dādesin olurdı şād
- 497 ‘Ādet-i me’lūfesi üzre o māh
Ya‘nī ki ol şāh-ı felek-bārgāh
- 498 Şaydgehe bir gün iderken güzār
Gördi ki [yok] ‘āşık-ı bī-iḥtiyār
- 499 Gördi ki yok ḥayretī-i ṭal‘ati
Dil-şūde-i ṭal‘at-i pūr-behceti
- 500 Tāb-ı ruḥa gördi ki āyīne¹⁷⁹ yok
Naḳd-i tevellāsına gencīne yok
- 501 Gördi ki¹⁸⁰ gülzārına yok ‘andelīb
Eylemege zemzeme-i dil-firīb

¹⁷⁹ Metinde, kelimenin üçüncü harfinin (y, ع harfi) noktaları konmamıştır.

¹⁸⁰ Metinde, ‘ki’ bağlacındaki (ک) ‘kef’ harfinin keşidesi unutulmuştur.

- 502 Rābıta-i sūza gerekdür güdāz
Lāzıme-i nāzdur āhir niyāz
- 503 Şem'e viren revnaķı pervānedür
Zülfi tırāzende iden şānedür
- 504 Bülbül ider gülleri nāz-āşinā
Güldür iden anı niyāz-āşinā
- 505 Mā-ḥaşalı gördi vezīr-i güzīn
Geldi teğayyür [ruḥ]-ı şāha hemīn
- 506 Didi ki ey şāh-ı me'ālī-penāh
Maḥż-ı füyūzāt-ı cenāb-ı İlāh
- 507 'İşk-i-ledür zīver-i ḥüsn-i bütān
'İşkdur ārāyış-i meh-ṭal'atān
- 508 İtdi dil-i şāha maḥabbet eşer
Ḥāl-i perīşānına itdi nazār

8. Rübā'ī

Ol bülbül-i 'ışkuz ki kaçan zār oluruz
Keyfiyyet-i 'ışkdan ḥaber-dār oluruz
Olsaķ ne kadar gül gibi pür-ḥūn yine biz
Āğūş-küşā-yı ḥançer-i ḥār oluruz

XIX. Āmeden-i Qāşıd bā-Nāme-i Şāh

- 16a 509 Böyle olur murğ-ı dil-i nağme-zen
Zemzeme-endāz-ı bisāt-ı çemen
- 510 Şāhid-i 'ışk u gamuñ üftādesi
Bī-kes ü miḥnet-keş-i dil-dādesi

511 Nāme-i maḥbūb-ı hümā-sāyeden
Mā-ḥaşal ol luṭf-ı bilā-ğāyeden

512 Oldı o rüsvā-şüde-i pür-elem
Şevk-i-le güm-geşte-i rāh-ı ‘adem

513 Katre-i gül-gün-ı sirişk-i miḥen
‘Arşa-i rüyında olup katre-zen

514 Farṭ-ı taḥassürle n’ola olsa hem
Rāh-ı taḥayyürde ferāmüş-ḳadem

515 Oldı reh-i ‘ışkda ḥasret-keşān
Şātır-ı endīşe ile hem-‘inān

516 Mā-ḥaşal ol ‘āşık-ı ḥasret-nevāl
Oldı der-i dil-bere ruḥsāre-māl

517 Şehre gelüp dīde-i pür-ābla
Dāğ-ı dil ü sīne-i pür-tābla

518 Kūy-ı dil-ārāya çün itdi güzēr
Eyler idi nāle vü feryādlar

519 Eyledi ol ‘āşık-ı ḥasret-ḳarīn
Rūy-ı niyāzı yine ferş-i zemīn

520 Didi niçün ol şanem-i şīvekār
Olmaya üftādesine destyār

521 Dīde-i ‘uşşākına ol ḡonca-fem
Eylemeye nāzla vaż‘-ı ḳadem

9. Rübā'ī

Ey hüsni-i-le reşk-āver-i tāb-ı hūrşīd
 Ve'y 'ārızı sürh gonca-i bāğ-ı ümīd
 Kıl tīg-i nigāhuñla dili şad pāre
 Çek levha-i 'ömr-i 'āşıkā medd-i resīd

XX. Āmeden-i Dervīş ve Nevāziş Kerden-i Şāh Dervīşrā

522 Böyle diyüp eyler iken āh u zār
 Oldı meh-i burc-ı şeref tāb-dār

523 Didi ki ey şifte-i bī-hıred
 'İşk-i-le ālūfte vü miḥnet-sened

16b 524 Gülşen-i 'ışkumda olup dāyimā
 Bülbül-i hoş-nağme-i ḥasret-nevā

525 Urmayasın şevk-i-le cismiñe dāğ
 Olmayasın tālīb-i feyż-i sürāğ

526 Böyle diyüp ol büt-i 'āşık-nevāz
 Oldı nihān-ı tutuk-ı 'izz ü nāz

527 İtdi o dil-dāde-i bī-ḥānümān
 Gūşe-i ğam-ḥāneye 'atf-ı 'inān

528 Eyledi āhı-y-la o dil-sūhte
 Şem'a-i dāğ-ı dilin efrūhte

XXI. Rūy-ı Niyāz ber-Zemīn Nihāden-i Dervīş-i Mübtelā

529 Ol dem idüp 'arż-ı niyāz u recā
 Oldı cebīn-sā-yı der-i kibriyā

530 Didi ki ey Ḥālik-i kevn ü mekān
 Tāb-dih-i encümen-i aḥterān

531 Ğamze-i ħūbānı iden mest-i nāz
Her nıgehin ħavşala-sūz-ı niyāz

532 ‘Ārız-ı dil-dārumı gül gül iden
Aña dil-i ‘āşıkı bülbul iden

533 Eyleyen ebrūsını müşkīn kemān
Nāvek-i tīr-i nıgehin cān-sitān

534 Zülfini pīçīde¹⁸¹ bir ejder iden
Ğamze-i ħūn-rīzini ħançer iden

535 Çeşmini mey-ĥāne-i nāz eyleyen
‘Āşıkı ser-mest-i niyāz eyleyen

536 Şīve-i reftārın iden fıtne-sāz
Kāmetini serv-i ħıyābān-ı nāz

537 Saht-dil-i şāhı yine nerm kıl¹⁸²
Kālbini dil-beste-i āzerm kıl

538 Eyle bu sūz-ı dil-ile şāhı germ
Kıl dil-i sengīnini āhumla nerm

539 Eyleye tā ol şeh-i nāz-āşinā
Merĥamet-i ĥāl-i dil-i bī-nevā

XXII. Vaz‘-ı Rūy-ı Niyāz Kerden be-Dergāh-ı Bārī ve Peyk-i İcābet Resīden

540 Nāşiye-fersā-yı niyāz iken ol
Buldı hemīn şavt-ı icābet vuşul

¹⁸¹ Metinde پیچیده

¹⁸² Metinde قل

- 17a 541 Eyledi hāk-i rehin ol naḥl-i nāz
Sāye-i iḥsānı ile ser-firāz
- 542 Gördi ki mihr-i şeref-i tāb-sūz
Maṭla‘-ı iḳbālden itdi bürüz
- 543 Tābiş-i ruḥsārı virüp tāb u fer
Eyledi ol külbeyi leb-rîz-i ḥ‘ar
- 544 Eyledi ‘aks-i ruḥ-ı şāh-ı cihān
Dīde-i dervīşi yine gülsitān
- 545 Olsa gedā n’ola şeref-muḳterin
Oldı hümā farkına sāye-fiken
- 546 Buldı yine ‘āşık-ı bî-hānümān
Ḳālib-i bî-rūḥ gibi tāze cān
- 547 Vaşlı ile itdi nevāziş anı
Eyledi mest-i mey-i pürsiş anı
- 548 La‘l-i lebi oldı tefakḳud-nümün
Ḳıldı şeker-pāşî-i zaḥm-ı derün
- 549 Eyledi dil-ḥastesine ol perî
Şerbet-i la‘li-y-le müdāvāgerî

XXIII. Hātım-e-i Hikāye ve Nuşḥ Kerden ‘Alā-Vechi’l-icmāl

- 550 Mā-ḥaşal ey Güftî-i miḥnet-neverd
Vādî-i ālāmda bî-hūde-gerd
- 551 Bir niçe dem gerçi sipihr-i dijem
Ādemi eyler ḡam-i-le müttehem
- 552 Alsa ele cām olup mey-perest
Seng-i sitemle ider anı şikest

553 Olsa eger ğonca-i āmāli vā
Urur aña sīlī-i dest-i şabā

554 Alsa ele cām-ı mey-i ‘ayş ger
Eyler anı kāse-i hūn-ı ciger

555 Līk ider bir dem olur rūzigār
Başt-ı telākī-i melāli şī‘ār

556 Böyledür āyīn-i sipihr-i sipenc
Geh ğam u geh zevk ü gehī ‘ayş u renc

XXIV. Der-Ĥiṭāb-ı Nefs-i Ĥiyel¹⁸³-endūz

557 Ey reh-i ‘işyānda olan dāyimā
Pey¹⁸⁴-siper-i nefis-i ĥiyel¹⁸⁵-āşinā

17b 558 İster-iseñ rahmet-i Rabb-ı celīl
Kendüñe kııl ‘acz ü ĥulūşı¹⁸⁶ delīl

559 İster-iseñ Ka‘be-i vaşla vuşul
Ta‘ne-keş-i ĥār-ı muğaylānı ol

560 Dāyim olan vuşlatına ĥ‘āstgār
Lāzım ola derd-keş-i hecr-i yār

561 Tırma hemān eyle ‘ibādāt-ı Ĥaḳ
Zīb-i felāḥ oldı çü tã‘āt-ı Ĥaḳ

¹⁸³ Metinde خیل

¹⁸⁴ Metinde بی

¹⁸⁵ Metinde خیل

¹⁸⁶ Metinde خلوصی

562 Merhamet-i Hâkdan olur feyz-h'âh
Ma'şiyet ü hâcet ü 'özü ü günâh

563 İster-iseñ râtibe-i rahmeti
Pîş¹⁸⁷-nihâd ile 'ubûdiyyeti

564 Hâliķe sen tırma niyâz içre ol
Sûz-ı tazarru'la güdâz içre ol

565 Bir gün ider hâzret-i Rabb-ı rahîm
Bende-i muhtâcına lûtf-ı 'amîm

566 Belki ide sūz-ı niyāzuñ eşer
Bāğ-ı ümīdūñ ola şād-ābter

567 Rūy-ı 'ubūdiyyeti kıl dāyimā
Ferş-i zer-endūd-ı der-i kibriyā

XXV. Der-Münacât-ı Bārī-i Te'ālā

568 Ey kerem ü lûtf-i-le ferd ü ehad
Mâlik-i gencîne-i feyz-i ebed

569 Mübdi'-i âşâr-ı zemîn ü zamân
Fâ'il-i terkîb-i vücūd-ı cihân

570 Baħr-ı ma'âşīye ğarīķ olmışam
Āteş-i cürm-ile ħarīķ olmışam

571 Raħmet ü ğufrānuñı idüp sened
Eylemişem cürm ü ħaṭā bī-'aded

572 Gāh olup bü'l-heves-i ibtilā
'İşk-i-le âşüfte-dimāğ-ı hevā

¹⁸⁷ Metinde پیش

573 Eyleyüp endîşe-i gîsû-yı yâr
Belki olup şîfte-i müy-ı yâr

574 İtdi beni mest şarâb-ı gurûr
Virdi mebânî-i şalâha fütûr

575 Hayret-i ‘işyânla âlüfteyem
Vesvese-i cürm ile âşüfteyem

18a XXVI. Hikâyet-i Kûtb-ı Merkez-i Dâ’ire-i Velâyet Bâyezîd-i
Bisṭāmî Kaddesallāhu

576 Nâdire-güyân-ı hikâyât-fen
İtdi bu vech üzre edâ-yı sūḥan

577 Kûtb-ı Aristô-meniş-i rûzigâr
Şeyḥ-i Felâtûn-ḥired ‘âlî-vaḳâr

578 Kevkeb-i mes‘ûd-ı sipihr-i şalâḥ
Mihr-i ziyâ-güster ü çarḥ-ı felâḥ

579 Mes’ele-dânende-i aṣl-ı ḥurûf
Şadr-ı güzîn-mertebe vü feylesof

580 Zühd ü şalâḥı-y-la ferîd ü vaḥîd
Ḥazret-i şeyḥü’l-‘ulemâ Bâyezîd

581 Cem’-i mürîdân ile bî-riyâ
Eyleyüp âzîne namâzın edâ

582 Zümre-i aḥbâb ile bî-iştibâḥ
Eyler-iken ‘azm-i reh-i ḥanḳâḥ

583 Gördi ser-i rāḥda bir rind-i mest
Şîşe-i ‘aḳl ü dilin itmiş şikest

584 Tutmış olup āb u gil içre maḥal
Ġavṭa-ḥor-ı lücce-i āb [u] vaḥal

585 Ḥazret-i şeyḥe¹⁸⁸ idüp ol dem nigāh
Didi ki ey sāye-i nūr-ı İlāh

586 Koyma ki cāyum ola pest ü ḥazīz¹⁸⁹
Eyle du‘āyla beni müstefīz

587 Eyleyüp ol dem kef-i luṭfin dırāz
Ḳadri gibi itdi anı ser-firāz

588 Eyledi dürrā‘a-i ‘iṣyānı çāk
Zāhirini eyledi bi’l-cümle pāk

589 Didi ki ey Ḥālīk-i ferd ü celīl
Nāzım-ı¹⁹⁰ manzūme-i feyz ü cemīl

590 Bu ḳuluñuñ ey kerem issi Ḥudā
Olmış-iken zāhiri levṣ-āşinā

591 Cāme-i ālāyişi çāk eyledüm
Zāhir-i ger-dārını pāk eyledüm

592 Sen olasın şāh-ı cihān-āferīn
Şāni‘-i ibdā‘-ı zamān u zemīn

593 Zīver-i zātuñ ola nūr-ı beḳā
Cümle-i eşbāḥ fenādur fenā

18b 594 Derk-i şıfātuñda senüñ dāyimā
Fehm [ü] ta‘aḳḳul ola her dem hebā

¹⁸⁸ Metinde شيخه

¹⁸⁹ Metinde خضیض

¹⁹⁰ Metinde ناظم و

595 Sen dahı kıl bāṭınını cümle pāk
Nūr-ı hidāyetle anı tābnāk

596 Raḥmet-i Ḥaḳ şeyḥ-i hidāyet-fene
Baḳmadı ālūdegī-i dāmene

597 Olur iken bir ḳuluñ ey müste‘ān
Güm-şüde-i cürme hidāyet-resān

598 Ben ki senüñ dergeh-i iḥsānuña
Bārgēh-i raḥmet ü ğufrānuña

599 Dāyim olam nāşiye-sā-yı recā
Belki cebīn-sūde-i ‘acz ü velā

600 Hīç¹⁹¹ düşe mi şān-ı rübūbiyyete
Rütbe-i a‘lā-yı ulūhiyyete

601 Sāyili¹⁹² hırmān ile redd eylemek
Bāb-ı murādātını sedd eylemek

602 Eyleye ḥāşā ki cenāb-ı Hudā
Sā’il-i dergāhını ye’s-āşinā

XXVII. Der-Ḥātime-i Nüşa-i Dervīş ü Şehest Īn

603 Oldı bu dībāce-i ḥamd-i Īlāh
Zīb-dih-i nāme-i Dervīş ü Şāh

604 Ola Īlāhī bu muraşşa‘ şafīr
‘İşk-fezāyende-i bernā¹⁹³ vü pīr¹⁹⁴

¹⁹¹ Metinde هيج

¹⁹² Metinde سايلى

¹⁹³ Metinde پرنا

¹⁹⁴ Metinde پر

605 Bu sühan-ı dil-keş ü zîbendeyi
Bu gül-i zîbā-yı firîbendeyi

606 Dîde-i nā-ehlden it anı dūr
Olmaya tā kilki hırāş-ı sūtūr

607 Şāhid-i nazmı olıcağ rū-nümā
Dîde-i nā-ehle anuñ dāyimā

608 Her elifin nāvek-i hūn-rîz kıl
Sînini bir erre-i ser-tîz kıl

609 Görmeye ruhsāre-i gülzārı hem
Sîlî-i āsîb-i hazān-ı elem

610 Sāğar-ı maзмünü ola dāyimā
Encümen-efrüz-ı bisāt-ı edā

611 Çün kalem-i dil-keş ü i‘cāz-fen
*Enbetehullāhu nebāten ḥasen*¹⁹⁵

19a 612 Eyledi bu nüshayı tarḥ-ı raḡam
Bāğ-ı ḥayāle yine urdı ḡalem

613 ‘Aḡl-ı Felāṭūn-ḥikem-i rūzigār
Kātib-i mu‘ciz-raḡam-ı rūzigār

614 Rāyîz-i endîşeye virüp ḡaşer
Eyledi çün ‘arş-ı ḥayāle güzer

615 Levḡa-i mihri yine āḡar idüp
Her ṭarafın maḡzen¹⁹⁶-i esrār idüp

¹⁹⁵ Beytin ikinci dizesinde yer alan Arapça sözün Türkçe çevirisi şudur: Tanrı onu güzel bir bitki olarak yetiştirdi.

¹⁹⁶ Metinde مخزن

- 616 Dürr-i me‘ānī-i şüreyyā-güher
Oldı çü revnaķ-dih-i tār-ı nazar
- 617 Gördi ki bir meclis-i hūrşīd-cām
Cür‘a-i cāmına şüreyyā gulām
- 618 Gördi ki bir gülşen-i sūz u güdāz
Goncaları cümle tebessüm-nevāz
- 619 Ğoncası olmış çemene¹⁹⁷ şu‘le-pāş
Hārı dil-i bülbüle virmez hırāş
- 620 Āyīne¹⁹⁸-i bāğda hep¹⁹⁹ āşikār
Sırr-ı ḥabāyā-yı dil-i rūzigār
- 621 Dāmen-i gülzārına itmez güzer
Şarşar-ı āsīb-i ḥazān-ı keder
- 622 Gülleri her gāh şüküfte-cebīn
Ğonca-i zībāsı leṭāfet-ķarīn
- 623 Sūseni olmış²⁰⁰ olıcaķ jāle-dār
Tīg-i perend-ār-ı şeh-i nev-bahār
- 624 Cevherī-i fikret-i rūşen-siyer
Dürr-i me‘ānīsine idüp nazar
- 625 Dürr-i nikātın ḥired-i nükte-bīn
Pelle-i endīşeye ķoyup hemīn

¹⁹⁷ Metinde جمنه

¹⁹⁸ Metinde, kelimenin üçüncü harfinin (ى, y harfi) noktaları konmamıştır.

¹⁹⁹ Metinde هب

²⁰⁰ Metinde, kelime derkenar olarak ve yanına düzeltme işareti (صح) konarak kaydedilmiştir.

626 Eyledi müstağnî-i lûlû anı
Zîver-i rüçhân-ı terâzû anı

627 Gevher-i bîcâde-i nâkış-bahâ
Ola mı yâķûť-ı müzâb âşinâ

628 Mühr-i ķabûl ile virüp zîb-i tâmm
Eyledi târîķini zîbâ hitâm

Ĥarrarahu el-‘abdü’l-müznib be-dest-i Yaķyâ (?)²⁰¹ fî leyleti’l-cum‘at yevm-i tis‘a
‘aşer min zî’l-ķa‘de sene 1066

Her ki ĥâned du‘â ģama‘ dârem
Zân ki men bende-i güneĥkârem

²⁰¹ Müstensih adı ile ilgili izahat için çalışmanın “Nüşa Tavsifi” başlıklı bölümüne bakınız.

7. BÖLÜM

KAYNAKÇA

Aksoy, Hasan. “Güftî.” *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. c. 3. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1979.

Ateş, Ahmet ve Tarzî, Abdülvehhab. *Farsça Grameri*. 2. bs. İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi, 1954.

Ayan, Hüseyin; Burmaoğlu, Hamit Bilen; Ayan, Gönül ve Bakırcıoğlu, N. Ziya. *Büyük Türk Klasikleri*. c. 5. İstanbul: Ötüken-Söğüt, 1987.

Ayverdi, İlhan. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. 3 c. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2005.

Banarlı, Nihat Sami. *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. 2 c. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971.

Beliğ, İsmail. *Nuhbetü'l-Asar Li-Zeyli Zübdeti'l-Eşar*. haz. Abdülkerim Abdülkadiroğlu. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1999.

Birici, Sevim. Bursalı Rahmî: Şah u Geda (İnceleme-Metin). Yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi, 1996.

———. Türk Edebiyatında Şah u Derviş (Şah u Geda)ler ve Hilâl-i Çağatayî'den Yapılan Şah u Derviş Çevirilerinin İncelenmesi. Doktora tezi, Fırat Üniversitesi, 2004.

Canım, Rıdvan. *Başlangıçtan Günümüze Edirne Şairleri*. Ankara: Akçağ, 1995.

Dağlı, Yücel; İşli, E. Nedret; Serbest, Cevdet ve Türe, D. Fatma. *Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001.

Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. 11. bs. Ankara: Aydın Kitabevi, 1993.

Dilçin, Cem. *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. 6. bs. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2000.

———. *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1983.

Ergin, Muharrem. *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım/Yayın/Tanıtım, 1998.

Ergun, Sadettin Nüzhet. *Tanzimat'a Kadar Muhtasar Türk Edebiyatı Tarihi ve Nümuneleri*. İstanbul: Sühulet Kütüphanesi, 1931.

Eyüboğlu, E. Kemal. *On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*. 2 c. İstanbul: Doğan Kardeş Matbaacılık, 1975.

Gövsâ, İbrahim Alâettin. "Güftî." *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*. İstanbul: Yedigün Neşriyatı, 1945.

"Güftî." *Türk Ansiklopedisi*. c. 18. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1970.

Haïm, S. *New Persian-English Dictionary*. 2 c. Tehran: Beroukhim Publisher, Bookseller, & Printer, 1962.

İpekten, Haluk. *Türk Edebiyatının Kaynaklarından Türkçe Şuara Tezkireleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1988.

———. *Nailî-i Kadim: Hayatı ve Edebî Kişiliği*. Ankara: Sevinç Matbaası, 1973.

———. *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*. 5. bs. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2002.

İsmail Paşa, Bağdatlı. *Hediyyetü'l-Arifin, Esmâü'l-Müellifin ve Asarü'l-Musannifin*. 2 c. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1951.

İstanbul. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi. Nadir Eserler Bölümü T.y. nu. 451. *Enisü'l-Müsamirin* [mlf. Abdurrahman Hıbrî].

İstanbul. Süleymaniye Kütüphanesi. Halet Efendi Bölümü nu. 628. *Mecelletü'n-Nisab* [mlf. Müstakimzade Süleyman Saadettin].

İstanbul. Beyazıt Devlet Kütüphanesi. Nadir Eserler Bölümü nu. 10392. *Riyaz-ı Belde-i Edirne* [mlf. Ahmet Badî].

İstanbul. Süleymaniye Kütüphanesi. Esad Efendi Bölümü nu. 2549. *Safayî Tezkiresi* [mlf. Safayî Mustafa].

İstanbul. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi. Nadir Eserler Bölümü T.y. nu. 2401. *Zeyl-i Zübdetü'l-Eşar* [mlf. Mehmet Asım].

İstanbul Kütüphaneleri Tarih-Coğrafya Yazmaları Katalogları-I: Türkçe Tarih Yazmaları. fs. 7. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1947.

İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu. c. 2. Ankara: Maarif Vekaleti, 1959.

Kadri, Hüseyin Kâzım. *Türk Lûgati*. 4 c. İstanbul: Devlet Matbaası, 1927-45.

Kanar, Mehmet. *Farsça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Deniz Kitabevi, 2000.

———. *Büyük Türkçe-Farsça Sözlük*. İstanbul: Birim Yayıncılık, 1998.

Karatay, Fehmi Edhem. *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*. 2 c. İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları, 1961.

Kartal, Ahmet. "Türkçe Mesnevilerin Tertip Özellikleri." *Bilig*, sy.19 (Güz 2001), s. 69-117.

Kocatürk, Vasfi Mahir. *Türk Edebiyatı Tarihi*. 2. bs. Ankara: Edebiyat Yayınevi, 1970.

Köksal, M. Fatih. "Tahkiyeli Bir Eser Olarak Taşlıcalı Yahya'nın *Şah u Geda*'sı." *Türklük Bilimi Araştırmaları Prof. Dr. M. Kaya Bilgegil Armağanı*, sy.5 (1997), s. 245-282.

Köprülü, M. Fuad. “Edirneli Güftî.” *Milli Mecmua*, nu.108 (1928), s. 1735-1736.

—————. “Edirneli Güftî.” *Milli Mecmua*, nu.109 (1928), s. 1750-1751.

—————. *Edebiyat Araştırmaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1986.

Levend, Agâh Sırrı. *Türk Edebiyatı Tarihi*. 4. bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1998.

—————. “Fuzulî’nin *Şah u Geda*’sı.” *Türk Dili* 3, sy.35 (1954), s. 655-656.

—————. “Divan Edebiyatında Hikâye.” *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* (1967), s. 71-117.

Mehmet Efendi, Şeyhî. *Vakayü’l-Fuzala. Şakaik-i Nu’maniye ve Zeyilleri*, haz. Abdülkadir Özcan, c. 3. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.

Olgun, İbrahim ve Draşan, Cemşid. *Türkçe-Farsça Sözlük*. 2. bs. Ankara: Güven Matbaası, 1977.

—————. *Farsça-Türkçe Sözlük*. 3 fs. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1966-67.

Olgun, Tahir. *Manzum Bir Muhtıra*. İstanbul: İttifak Matbaası, 1931.

Onay, Ahmet Talât. *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*. 2. bs. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.

Öz, Mustafa. “Ca’fer es-Sâdık.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. c. 7. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993.

Özkırımlı, Atilla. “Güftî.” *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*. c. 2. İstanbul: Cem Yayınevi, 1982.

Özön, Mustafa Nihat. *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*. 8. bs. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1997.

Pala, İskender. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. 3. bs. Ankara: Akçağ, 1995.

Peremeci, Osman Nuri. *Edirne Tarihi*. İstanbul: Resimli Ay Matbaası, 1940.

Redhouse, James William. *A Turkish and English Lexicon*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1978.

Sabuncu, Zeynep. *Va'dî'nin Fîrûz u Dil-efrûz Mesnevisi: İnceleme, Metin, Tıpkıbasım*. İstanbul: Simurg, 2005.

Sami, Şemsettin. *Kamusü'l-A'lâm*. 6 c. Ankara: Kaşgar Neşriyat, 1996.

Steingass, Francis Joseph. *A Comprehensive Persian-English Dictionary*. Beirut: Librairie du Liban Publishers, 1998.

Süreyya, Mehmet. *Sicill-i Osmanî*. 6 c. haz. Seyit Ali Kahraman. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.

Şükün, Ziya. *Ferheng-i Ziya*. 3 c. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1984.

Tahir, Bursalı Mehmet. *Osmanlı Müellifleri*. 3 c. haz. Cemal Kurnaz ve Mustafa Tatcı. Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2000.

Timurtaş, Faruk K. "XVII. Asır Şairlerinden Edirneli Güftî ve Teşrifatü's-Şuara'sı." *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 2, sy.3-4 (Mayıs 1948), s. 193-221.

———. XVII. Asır Şairlerinden Güftî ve Teşrifatü's-Şuarası. Mezuniyet tezi, İstanbul Üniversitesi, 1946.

———. *Tarih İçinde Türk Edebiyatı*. 6. bs. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1999.

Tokmak, A. Naci. *Telaffuzlu Türkçe-Farsça Ortak Deyimler Sözlüğü*. 2. bs. İstanbul: Simurg, 2001.

Tuman, Mehmet Nail. *Tuhfe-i Nailî: Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*. 2 c. haz. Cemal Kurnaz ve Mustafa Tatcı. Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2001.

Ünver, İsmail. “Mesnevi.” *Türk Dili* 52, sy.415, 416, 417 (Temmuz, Ağustos, Eylül 1986), s. 430-463.

———. “Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler.” *AÜ DTCTF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Türkoloji Dergisi* 11, sy.1 (1993), 51-89.

Wehr, Hans. *A Dictionary of Modern Written Arabic*. haz. J. Milton Cowan. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1961.

Yılmaz, Kâşif. Güftî: Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Tezkireciliği ile Divanı, Zafernamesi ve Teşrifatü’ş-Şuarasının Tenkidli Metni. Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 1983.

———. *Güftî ve Teşrifatü’ş-Şuarası*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2001.

———. “Edirneli Güftî Ali ve Teşrifatü’ş-Şuara’sı.” *Yedi İklim* 6, sy.47 (Şubat 1994), s. 116-118.

———. “Güftî.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. c. 14. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996.

Yoldaş, Kâzım. Taşlıcalı Yahya Bey: Şah u Geda (İnceleme-Metin). Yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi, 1993.

8. BÖLÜM

TAMLAMA DİZİNİ*

āb-ı ruh-ı ‘ışk 448b
 ābile-pāyī-i tek-ā-pūy-ı ‘ışk 87b
 ābisten-i i ‘cāz 99b
 ābisten-i şad şūr 227b
 ābisten-i verd-i şafā 174b
 ‘ādet-i me’lūfe 497a
 ‘adīmü’n-naẓīr 191a
 ‘ahd-i kadīm 137a
 āheng-i niyāz u recā 374a
 āheng-i sühan-güster 106a
 āhirü’l-emr 155a, 355a
 aḥter-i burc-ı şeref 177b
 āhū-yı çarḥ-ı berīn 369a
 āhū-yı füsün-sāz 308a
 āhū-yı müşkīn-kemend 346a
 ‘aql-ı Felāṭūn-ḥikem 613a
 ‘aql-ı kelīm 467b
 ‘aks-efgen-i āyīne 133b
 ‘aks-i mey 116a
 ‘aks-i ruh 300a, 325a
 ‘aks-i ruh-ı şāh-ı cihān 544a
 ‘ale’l-infirād 310a
 ‘alem-efrāz-ı ‘ışk 277a
 ‘alem-efrāz-ı nāz 319a
 ‘ālem-i meclis-fürüz 387a
 ‘ālem-i peygām-berī 37b
 ālūdegī-i dāmen 596b

āmīḥte-i nāz 308b
 ārāmgeh-i restehīz 414b
 ārāyış-i levḥ-i beyān 91b
 ārāyış-i meh-ṭal‘atān 507b
 ‘arız-ı dil-dār 532a
 ‘arız-ı hūrşīd-fer 182a
 ‘arız-ı hüsn 489b
 ‘arīf-i Bistām 468b
 ‘arīf-i hoş-zāt-ı ‘ışk 262a
 ‘arşa-i gerdün 370a
 ‘arşa-i rüy 513b
 ‘arş-ı ḥayāl 614b
 ‘arūs-ı kelām 123a
 ‘arż-ı cemāl 124b, 176b, 410b
 ‘arż-ı niyāz 381a
 ‘arż-ı niyāz u recā 529a
 āşār-ı şām 372a
 āşār-ı zemīn ü zamān 569a
 aşl-ı ḥurūf 579a
 aşl-ı ‘ışk 295b
 aşl-ı sühan-ı ehl-i ḥāl 470a
 ‘āşık-ı āvāre 352b
 ‘āşık-ı bī-ḥānümān 546a
 ‘āşık-ı bī-iḥtiyār 290a, 498b
 ‘āşık-ı bī-tāb 329b
 ‘āşık-ı bī-tāb u hevā-dār 342a
 ‘āşık-ı dil-dāde 496b
 ‘āşık-ı dil-rīş 348b
 ‘āşık-ı ḥasret-ḳarīn 519a
 ‘āşık-ı ḥasret-nevāl 516a
 ‘āşık-ı miḥnet-heves 246a
 ‘āşık-ı miḥnet-keş 281b, 480b
 ‘āşık-ı miḥnet-nihād 355a
 ‘āşık-ı pūr-ḥayret 267b
 ‘āşık-ı rüy-ı nigū 233a
 ‘āşık-ı şūrīde-ḥāl 219a

* Tamlamaların yanındaki rakam, tamlamanın geçtiği mesnevi beytinin numarasıdır. Rakamın yanındaki a/b harfleri ise tamlamanın, ilgili beytin birinci (eğer ‘a’ ise) ya da ikinci (eğer ‘b’ ise) dizesinde geçtiğini işaret etmektedir.

- ‘āşık-ı zār 495b
 āşüfte-dimāğ-ı hevā 572b
 āşüfte-ḥayāl-i hevā 245a
 āteş-i āh 359a
 āteş-i ‘ālem-güdāz 319b
 āteş-i cürm 570b
 āteş-i ḥasret 331a
 āteş-i ‘ışk 339a, 450a, 473b
 āteş-i nuşh 493b
 āteş-i ruḥsāre 223b
 āteş-zen-i künc-i kâfes 264b
 ‘aṭf-ı ‘inān 349b, 527b
 ‘aṭf-ı ‘inān-ı merām 259b
 ‘avdet-i ārāmghāh 234b
 āvīhte-i āsumān 379b
 āyīn-i ḳadīm-i sūbūl 457b
 āyīn-i nevā-yı kühen 94b
 āyīn-i sipihr-i sipenc 556a
 āyīne-i bāğ 620a
 āyīne-i baḥt 285b, 454a
 āyīne-i baḥt-ı şeh 153a
 āyīne-i envār-ı zāt 465a
 āyīne-i esrār 294a
 āyīne-i rüy-ı kemāl 488b
 āyīne-i vehm-şifāt 465b
 ‘azm-i reh-i ḥānḳāh 582b
 ‘azm-i sefer 360b
 bāb-ı murādāt 601b
 bāde-i ḥasret 427a
 bāde-i ḥikmet-resān 422b
 bāde-i ‘ışk 115a
 bāde-i lāy-ı ḳadīm 467a
 bāde-i mażmūn-ı pāk 420a
 bāde-i şengerfsā 5b
 bāde-keş-i sāğar-ı ḥasret 451b
 bāğ-ı firībende 119b
 bāğ-ı ḡam 447b
 bāğ-ı ḥayāl 612b
 bāğ-ı sūḥan 21b
 bāğ-ı ümīd 278a
 bāğçe-i ḥüsn 305b
 baḥr-ı ma‘āşī 570a
 bā‘iş-i izzāh-ı melāl 84a
 bālīn-i nāz 80b
 bālīş-i ḥırmān 63b
 bāre-i ta‘rīf 189b
 bāregeh-i raḥmet 598b
 basīṭ-i zemīn 36a
 başt-ı nızām 136b
 başt-ı telāḳī-i melāl 555b
 be-feyz-i Ḥudā 174a
 belā-yı ḡam-ı hicrān 394a
 belde-i ābād 472b
 bende-i muḥtāc 565b
 berg-i gül-i ter 170b
 berūmend-i şeref-yāb-ı bār 152b
 beste-dil-i ṭurre 251b
 beyābān-rev-i şahrā 358b
 bezm-i şafā 117b
 bīcāde-i nākış-bahā 627a
 bīḡāne-rev-i ibtilā 245b
 bī-ḥıred-i ḥālet-i ‘ışk 281a
 bikr-i ḥayāl 99a
 bīnī-i gül 40b, 171b
 bisāt-ı çemen 509b
 bisāt-ı edā 610b
 bisāt-ı sipihr 13a
 bisāt-ı şarāb 400a
 bī-tāb-ı nāz 55a
 bülbul-i ḥoş-nağme 524b
 bülbul-i ḥünīn-nevā 447b
 bülbul-i ṭab‘uñ 94a
 bü’l-heves-i ibtilā 572a
 būn-i ḥarf 422a

- büt-i 'āşık-nevāz 526a
 büt-i mäh-çihir 214a
 büt-i mehveş 341a
 cādū-yı füsūn-sāz 419b
 cādū-yı melā'ik-firīb 436b
 cām-ı felek 241b
 cām-ı hilāl-i semā 162a
 cām-ı kevākib-fişān 118a
 cām-ı mey 213a, 407b
 cām-ı mey-i 'ayş 554a
 cām-ı mey-i la'l 140a
 cām-ı mey-i luţf 453a
 cām-ı zer 6b, 161b, 406b
 cāme-i ālāyiş 591a
 cāme-i i'zāz 120a
 cāme-i 'ömr 104b
 cāme-i zer-beft 98b
 cāme-i zerrīn 410b
 cāme-i zer-tār 126b
 cānib-i dervīş 343b, 425b
 cāy-ı feraḥ-güster 79a
 cāy-ı ğam-enbūh 393b
 cāzibe-i ḥüsn 228b
 cāzibe-i 'ışk 258a
 cebīn-sā-yı der-i kibriyā 529b
 cebīn-sā-yı ser-efgendegī 439b
 cebīn-sūde-i 'acַz ü velā 599b
 celī-şā'a-a-i mäh u mihr 13b
 cem'-i mürīdān 581a
 cenāb-ı Hudā 602a
 ceşn-i fikende-bisāṭ 156b
 cevher-i zāt 295b
 cevhere-i mādde 297b
 cevherī-i fikret 624a
 cezbe-i 'ışk 254a, 298a
 ciger-sūhte-i infikāk 389b
 cilā-dāde-i tāb-ı cemāl 153b
 cilve-i āzerm 463a
 cilvegeh-i nāz 414a
 cümle-i eşbāḥ 593b
 cümle-i eşkāl 466b
 cümle-i şāgird 310a
 cür'a-i cām 617b
 çarḥ-ı denī-perver 57a
 çarḥ-ı eşīr 93b
 çarḥ-ı felāḥ 578b
 çarḥ-ı kühen 2b
 çarḥ-ı müşa'bid-eşer 367a
 çarḥ-ı sitem-güster 368a
 çekān-ı şadef 172b
 çemen-i dil-firīb 73a
 çerāğ-ı ğam 383b
 çeşm-i mihr 437b
 çeşm-i ter 280b
 çeşme-i ḥürşīd 207b
 çeşme-i mihr 334b
 çihre-i āmāl 459b
 çihre-i 'āşık 55b
 çihre-i gülşen 313b
 çīn-i cebīn 345b
 çīn-i ğazab 350a
 dāğ-ı bīm 60b
 dāğ-ı dil 517b
 dāğ-ı dil-i şad lāle 209b
 dāğ-ı dil-i saķf-ı semā 159b
 dāğ-ı ğam 133a, 382a
 dāğ-ı ğam-ı sīne-süz 387b
 dāğ-ı ğam u miḥnet 247b
 dāğ-ı maḥabbet 388b
 dāğ-ı nedāmet 317b
 dāğ-ı ser 69b
 dāğ-be-bālā-yı dāğ 88a, 114a
 dāḥil-i ser-ḥalka-i fūrķat 451a
 dām-ı mülākāt-ı 'ışk 262b

dāmān-ı tell 173b
 dāmen-i gülzār 621a
 dāmen-i müjgān 335b
 dāver-i devlet-ķarīn 486b
 da‘vet-i ‘ışķ-ı dü-lā 469a
 der-i Bağdād 472a
 der-i dil-ber 516b
 der-i kibriyā 567b
 derd-i dil 385b
 derd-i ser 360a
 derd-keş-i hecr-i yār 560b
 dergeh-i ihsān 598a
 derk-i şifāt 594a
 dervīş-i belā-güster 340a, 397a
 dervīş-i belā-zāde 430b
 dervīş-i felāket-nüvīd 285a
 dervīş-i maḥabbet-ķarīn 193a
 dervīş-i maḥabbet-meniş 243a
 dervīş-i maḥabbet-nigāh 234a
 dervīş-i melāmet-eşer 222a
 dervīş-i melāmet-medār 427b
 dervīş-i melāmet-nijād 355b
 dervīş-i melāmet-rehīn 321b
 dervīş-i pesendīde-kār 438a
 dervīş-i zār 260a, 314b
 deryā-yı jerf 11a
 deryā-yı tecellī-i yār 184b
 deryāçe-i hūn 280b
 dest-i ḥazān 121b
 dest-i şabā 159a
 devḥa-i ikbāl 178a
 devlet-i ferzend 147b
 devlet-i ḥüsn 124a
 devr-i çerāğ 108a
 devr-i der-i kūy-ı ‘ışķ 87a
 devr-i felek 14a
 dībāce-i ḥamd-i İlāh 603a

dīde-i baht 279a
 dīde-i dervīş 323b, 544b
 dīde-i ğayr 386a
 dīde-i ḥayret 263a, 437a
 dīde-i ķulzüm-nişār 61a
 dīde-i nā-ehl 606a, 607b
 dīde-i pür-āb 517a
 dīde-i şevķ 77b, 201b
 dīde-i ‘uşşāk 521a
 dil-i ‘ālem 411b
 dil-i ‘aşık 426b, 532b
 dil-i āteş 169b
 dil-i āteş-nesīm 60a
 dil-i bāde-keş 453b
 dil-i bī-iḥtiyār 65a
 dil-i bī-nevā 539b
 dil-i bī-tāb 58a
 dil-i bülbül 619b
 dil-i ehl-i nazār 122b
 dil-i ḥasret-nedīm 278a
 dil-i ḥasret-nevā 130b
 dil-i miḥnet-füzūn 279a
 dil-i miḥnet-perest 52a
 dil-i mu‘ciz-nevā 135a
 dil-i mu‘ciz-penāh 125a
 dil-i pür-miḥen 103a
 dil-i rūzigār 620b
 dil-i sengīn 538b
 dil-i sevdā-yezek 59a
 dil-i şādī-güsil 70a
 dil-i şāh 493a, 494a, 508a
 dil-i şem‘ 402a
 dil-i zār 307a
 dil-beste-i āzerm 537b
 dil-dāde-i bī-ḥānümān 527a
 dil-süzī-i ol bāde 339b
 dil-şüde-i ğamze 277b

- dil-şüde-i naḥl-i ḳad 246b
 dil-şüde-i ṭal‘at 499b
 dūd-ı dil 392a
 dūnī-i baḥt 274a
 dūr-rev-i ḥāṭır 390b
 dūrī-i ‘ıṣḳ 398a
 dü çeşm-i şabā 105b
 dūr-i nā-süfte 442b
 dürc-i hezārān dūr 442b
 dürr-i kelām 242b
 dürr-i me‘ānī 616a, 624b
 dürr-i nikāt 625a
 dürr-i peren 215b
 dürr-i şigerf 11b
 dürrā‘a-i ‘iṣyān 588a
 ebr-i zıll 173a
 ebrū-yı sipihr 392b
 edā-yı süḥan 576b
 efsūnger-i cādū-firīb 211a
 ehl-i dil 296a
 ehl-i ‘ıṣḳ 295a
 encümen-i aḥterān 311b, 530b
 endīşe-i gīsū-yı yār 364b, 573a
 endīşe-i kār 356a
 endīşe-i müy-ı miyān 221a
 endūh-ı ğam 390b
 erre-i ser-tīz 608b
 eşer-i bād 332a
 eşer-i ḥande 200b
 esrār-ı nihān 464a
 farṭ-ı ğam-ı ‘ıṣḳ 54a
 farṭ-ı taḥassür 514a
 farṭ-ı taḥayyür 196a
 felek-i fitne-nām 408a
 ferḥunde-dem-i çāştgāh 309b
 ferş-i ḳadem 45b
 ferş-i zemīn 519b
 ferş-i zer-endüd 567b
 ferzend-i bülend-aḥter 179b
 feyz-i Hudā-yı ‘alīm 238a
 feyz-peziṛende-i iksīr-i zer 112b
 fikr-i daḳīḳ 9a
 fikr-i leb-i dil-ber 267a
 fikret-i gīsū 253b
 fikret-i zülf 384a
 fitne-i ḥ‘ābīde 230a
 fitne-i mestür 227a
 fitne-i nev-ḥīz-i temennā 225b
 füsün-sāz-ı nāz 223a
 füyüzāt-ı cenāb-ı İlāh 506b
 ğaltīde-i ḥün 485b
 ğaltīde-i nūr-ı müdām 115b
 ğam-ı dervīş 348a
 ğam-ı ḥasret 420b
 ğam-ı hecr 366b, 389a
 ğam-ı şeh-zāde 339a
 ğam-ı yār 357a
 ğamze-i dil-ber 55a
 ğamze-i ğammāz-ı ‘ıṣḳ 277b
 ğamze-i ḥübān 531a
 ğamze-i ḥün-rīz 534b
 ğamze-i pür-fitne 351a, 354b
 ğamze-i sāḳī 401b
 ğam-zede-i bī-nevā 53b
 ğam-zede-i nā-murād 444a
 ğam-zede-i nā-tüvān 83b
 ğāret ü tārāc-ı şekībā 490b
 ğarḳ-ı ‘araḳ-ı ḥacletī 217b
 ğarḳ-ı ḥün 275b, 279b, 409b
 ğarḳ-ı yem-i iştıyāk 38b
 ğarḳa-i baḥr-ı şıfāt 15b
 ğarḳa-i deryā-yı nedāmet 10a
 ğāşiye-dār-ı rikāb 35b
 ğavṭa-ḥor-ı lücce-i ḥayret 10b

ğayret-i bāğ-ı bihişt 76a
 ğayret-i gülzār u bāğ 114b
 ğayret-i hūrşīd ü māh 151b
 geç-i pür-cilā 78a
 gencīne-i feyz-i ebed 568b
 gerdiş-i vārūn 315a
 gerdūn-ı dūn 272a, 409a
 gerdūn-ı sitem-āzmūn 407a
 germ-‘inān-ı cefā 351b
 gevher-i bīcāde 627a
 gevher-i elfāz 136a
 gevher-i hikmet 125b
 ğıṭā-yı ‘adem 44b
 giriftār-ı kemend-i celāl 219b
 giriftār-ı ruh 202a
 giriftārī-i māh 333b
 ğonca-i āmāl 553a
 ğonca-i bāğ-ı vefā 440a
 ğonca-i cām 462b
 ğonca-i mi‘rāc 469b
 ğonca-i pīçīde 433b
 ğonca-i taşvīr 216b
 ğonca-i zībā 622b
 gūne-i dervīş 340a
 ğurfe-i ‘anber-vaḥal 77a
 gūş-güzār-ı nağamāt 283b
 gūşe-i ğam-hāne 527b
 gūşe-nişīn-i ferāğ 67a
 Güftī-i miḥnet-neverd 550a
 gül-i āteşīn 305b
 gül-i behcet-nümūn 275a
 gül-i ḥandān 232b
 gül-i işküfte 442a
 gül-i māh-zīb 231a
 gül-i nev-ḥāste-i ‘izz ü nāz 104a
 gül-i nev-reste 432b
 gül-i şād-āb 121a

gül-i tāze-i behcet-nüvīd 326b
 gül-i zībā-yı firībende 605b
 gül-bün-i ḥusn 174a
 gül-bün-i iḳbāl 138a
 gül-bün-i zībende 200a
 gül-geşt-i beyābān-ı ğam 356b
 gül-ḥenī-i ğam-me’āb 473a
 gül-ḥenī-i zār 480a
 gülşen-i ‘ışk 462a, 524a
 gülşen-i sūz u güdāz 618a
 güm-geşte-i rāh-ı ‘adem 512b
 güm-şüde-i cürm 597b
 güm-şüde-i ḥayret 307b
 güm-şüde-i nūr 218b
 güm-şüde-i tār-ı şām 372b
 ḥ‘āb-ı emel 72b
 ḥaber-dār-ı ‘ışk 456b
 ḥ‘āce-i dānā 338a
 ḥ‘āce-i dāniş-pijūh 269a
 ḥ‘āce-i şeh-zāde 284b
 ḥaclegeh-i bīkr-i temennā 168b
 ḥaclegeh-i ḥāş u ‘ām 123b
 ḥāk-i ḳadem 320b
 ḥāk-i niyāz 55b
 ḥāk-i reh 105a, 541a
 ḥakīmān-ı bedāyī‘-resān 145b
 ḥāl-i perīşān 417b, 508b
 ḥālet-i ‘ışk 344a, 348a, 482a
 ḥālet-i ‘ışk u cünūn 281a
 Ḥālīḳ-i ferd ü celāl 589a
 Ḥālīḳ-i kevn ü mekān 530a
 ḥall-i hezār ‘uḳde-i mestūr 132b
 ḥamd-i Ḥudāvend 1a
 ḥāme-i ḥasret-menişān 347a
 ḥāmīle-i āfitāb 175b
 ḥançer-i dil-düz 303a
 ḥançer-i hecr 247a

- Һаңҗер-и зerrin 378a
 Һәне-и Һаммәр-нишin 406a
 Һәне-ber-endāz-ı nesim 131b
 Һәне-ber-endāzī-и tedbīr 365a
 Һār-ı melāl ü ğam 446a
 Һarf-и ümīd 59a
 Һarīm-и vešen 103b
 Һasret-keş-и ruhsār 416b
 Һasret-menişan-ı cihān 347a
 Һaste-dil-и nergis-и bīmār 342b
 Һātır-ı ma‘şuk 463b
 Һatı-ı ümīd-и dil-и zār 143b
 Һavşala-süz-ı niyāz 531b
 Һavşala-süz-ı şekīb 211b
 Һayāl-и ruh-ı dāniş-güsil 252a
 Һayret-и ‘işyān 575a
 Һayret-и nezzāre-и ol mäh 476b
 Һayretī-и tal‘at 499a
 Һazān-ı keder 621b
 Һazret-и Rabb-ı raḥīm 565a
 Һazret-и şeyḥ 585a
 Һazret-и şeyḥü’l-‘ulemā 580b
 Һazz-ı siyehfām 367b
 Һem-sāye-и pervāne 127a
 Һeves-и bī-kıyās 58b
 Һey‘et-и ebrū 210a, 229a, 304a
 Һeyülā-yı Һayāl 318b
 Һırāş-ı sūtūr 606b
 Һired-и нүкте-bīn 625a
 Һired-и нүкте-қāl 9a
 Һırmān-ı dil 272b
 Һışm-ı nihān 344b
 Һışt-ı der 195b
 Һıtta-и pāk 74b
 Һıyābān-ı nāz 413b
 Һod-ı pehnā-yı dīn 34b
 Һum-ı bāde 474b
 Һün-ı derün 29a
 Һün-ı sirişk 109a, 275b, 363a
 Һün-ı tefekkür 19b
 Һürī-и cennet 224b
 Һük-m-и şeh-и qudsī-medār 148a
 ‘ışk-ı bütān 113a
 ‘ışk-ı celī-şa‘şa‘a 458a
 ‘ışk-ı ezel 241a
 ‘ışk-ı pāk 403b
 ‘ışk-ı żarūrī 491a
 ıtlāk-ı ‘inān-ı süḥan 107a
 ‘ibādāt-ı Hāk 561a
 ibdā‘-ı firāz u nişib 4b
 ibdā‘-ı heyülā-yı kevn 7b
 ibdā‘-ı kün 2a
 ibdā‘-ı zamān u zemīn 592b
 ‘ilim-efrāz-ı me‘ālī-şüküh 269b
 işkeste-и seng-и melāl 273b
 izhār-ı ğam u bendegī 439a
 Ka‘be-и vaşl 559a
 қābile-и mäh 177a
 қad-и dil-cū 288a
 kāḥ-ı bülend-aḥter 79b
 қalem-и dil-keş ü i‘cāz-fen 611a
 қalem-и nātıka-bend-и Һayāl 20a
 қalem-и нүкте-zīb 42a
 қālib-и bī-rūḥ 546b
 қāmet-и ‘āşık 289a
 қāmet-и yār 362b
 kāse-и Һün-ı ciger 554b
 қāşıd-ı berķ-işti‘āl 423a
 қāşıd-ı ferruḥ-eşer 429a
 қaşr-ı Һayāl 65a, 471b
 kātib-и mu‘ciz-raḥam 613b
 қatl-и dil-и ‘āşık 350b, 354a
 қatre-и dür 172b
 қatre-и eşk 257b

- kaṭre-i gül-gün 513a
 kayd-ı ḥazān 89b
 kef-i luṭf 587a
 kemān-ı fiten 304a
 kenār-ı ḳadeḥ 377b
 kesb-i ma‘ārif 192b
 kesb-i ‘ulūm 180a
 keşret-i nezzāre 183a
 keş-me-keş-i çarḥ 70b
 kevkeb-i mes‘ūd 578a
 keyfiyyet-i cām-ı raḥīḳ 404a
 keyfiyyet-i zāt 9b
 keyfiyyet-i zāt u şifāt 239b
 kilik-i bedāyi‘-me‘āl 96a
 kilik-i mühendis-menişān 471a
 kilik-i ‘uṭārid 187a
 ḳulzüm-i mevvāc-ı zāt 15a
 ḳurş-ı meh 160b
 ḳuṭb-ı Aristo-meniş 577a
 ḳuvvet-i nazm-āver 106b
 kūy-ı dil-ārā 518a
 kūnh-i şifāt 19a
 küşte-i tığ-i nigeḥ 251a
 laḥlaḥa-i derd-i maḥabbet 130a
 laḥlaḥa-i müşk 336b
 la‘l-i leb 548a
 lāy-ı ḥum-ı bāde 422b
 lāzime-ārā-yı kevn 7a
 lāzime-i ‘ışḳ 457a
 lāzime-i nāz 502b
 lāzime-i sūr 155b
 leb-rīz-i güher 435b
 leb-rīz-i ḥ‘ar 182b, 543b
 leb-rīz-i māh 328b
 levḥ-i ḥ‘ar 186b
 levḥ-i ruḥ-ı şāhid-i baḥt 445b
 levḥa-i ‘ilm 17a
 levḥa-i mihr 24b, 208a, 615a
 levḥa-i ruḥsār 231a
 levḥa-i rūy-ı çü māh 205a
 levḥa-i ta‘līm 187b, 286a, 302a
 leyli-i gerdün 165b
 luṭf-ı ‘amīm 565b
 luṭf-ı bilā-gāye 511b
 lücce-i āb [u] vaḥal 584b
 mādde-i aṣl-ı küll 297b
 māder-i çarḥ 176a
 māh-ı celī-şa‘şa‘a 322a
 māh-ı felek-tāb 311a
 māh-ı nev 373b
 māh-ı sipihr-iḥtirām 81a
 māh-ı tefakḳud-künān 83a
 maḥbūb-ı hümā-sāye 511a
 māhiyyet-i ebrū 288b
 maḥşer-i āşūb 212b
 maḥşer-i ervāḥ 102b
 maḥşer-i ervāḥ-ı me‘ānī 302b
 maḥv-ı küll 457a
 maḥv-ı vücūd 221b
 maḥz-ı füyūzāt 506b
 maḥzen-i esrār 615b
 mālik-i gencīne 568b
 ma‘nī-i maẓmūn-ı murād 268b
 ma‘nī-i neşnīde 460a
 maṭla‘-ı ḥürşid 322b
 maṭla‘-ı iḳbāl 542b
 māyil-i naḥl-i ḳad 249a
 maẓmūn-ı belāgat-fezā 443a
 me‘ānī-i şüreyyā-güher 616a
 mebānī-i şalāḥ 574b
 meclis-i gerdün 4a, 161a
 meclis-i ḥāş-ı elem 270b
 meclis-i ḥürşid-cām 617a
 meclis-i ḥüsn 461b

- meh-i burc-ı şeref 522b
 meh-i t̄abān 232a
 mekteb-i ferruḥ-eşer 197b
 mekteb-i şeh-zāde 260a
 men-i bī-nevā 82a
 men-i ḡam-nijād 85a
 merdümek-i dīde 27b, 195b
 merḥamet-i Hāk 562a
 merḥamet-i ḥāl-i dil 539b
 mertebe-i ‘adl 487b
 mest-i ḥarāb 400b
 mest-i mey 265b
 mest-i mey-i cām-ı nāz 381b
 mest-i mey-i pürsiş 547b
 mest-i nāz 531a
 mestī-i bī-bāde 22b
 meş‘ale-i māh 157a
 meşşāte-i ‘ışk 489a
 mevkib-i ikbāl 34a
 mey-ḥāne-i nāz 535a
 mey-ḥāne-i nāz u niyāz 226a
 meykede-i ‘ışk 23a
 mıkna‘-ı mihr ü meh 45b
 mıntaka-bend-i heves 56a
 mıntaka-i zirr 166b
 mışra‘-ı tazmīn 276b
 miḥnet-i hicrān 431b, 444b
 miḥnet-keş-i dil-dāde 510b
 mihr-i celī-şa‘şa‘a 175a
 mihr-i kerem-güsterī 37a
 mihr-i şüreyyā-gulām 81b
 mihr-i şeref-i t̄ab-süz 542a
 mihr-i ziyā-güster 578b
 miḥrāb-ı niyāz u du‘ā 210b
 mīm-i dehān 221b, 306a
 mi‘rāc-ı rūḥ 296a
 mis-i bī-eşer 112a
 murḡ-ı dil 19b, 219a
 murḡ-ı dil-i ḡam-āzmā 134a
 murḡ-ı dil-i naḡme-zen 509a
 murḡ-ı ḥayāl 93a
 murḡ-ı ḥazīn-i ḡafes 56b
 murḡ-ı heves 264a
 mübdi‘-i feyz-i eşer 8a
 mühendis-menişān-ı edā 471a
 mühr-i ḡabūl 628a
 müjde-i vuşlat 429b
 münḥal-i çarḥ 405b
 müstaḡnī-i lülū 626a
 nādire-güyān-ı ḥikāyāt-fen 576a
 nādire-senc-i sūḥan 92b
 nādire-sencān-ı nevā 154a
 nāfe-i müşk 164b
 naḡamāt-ı ḡarīb 283b
 naḡme-fezā-yı sūḥan 154b
 naḡme-i ḥasret-zen 134b
 naḡme-i ḥünīn-eşer 21a
 naḡme-i taḥsīn 120b
 naḥl-i dil-ārā 225a
 naḥl-i ḡad 199b, 319a
 naḥl-i ḡad-i fitne-sāz 413a
 naḥl-i ḡad-i mevzūn 287a
 naḥl-i nāz 541a
 naḥl-i vücūd-ı şeh 152a
 nāḥun-ı hicrān 263b
 naḡd-i tevellā 500b
 naḡş-ı çep-endāzī 272a
 naḡş-ı pā 424b
 naḡş-ı sevād 268a
 nāliş-i bülbul 345a
 nāliş ü feryād-ı ferāvān 394b
 nāme-i Derviş ü Şāh 603b
 nāme-i luṭf 417a
 nāme-i maḥbūb 511a

nāme-i müşkīn-raḳam 418a
 nāme-i ser-beste 432a, 433a
 nāṣiye-fersā-yı mu‘allem 255b
 nāṣiye-fersā-yı niyāz 540a
 nāṣiye-fersā-yı reh 431a
 nāṣiye-sā-yı recā 599a
 nāṭıka-bend-i edā 135b
 nāvek-i dil-düz-ı cefā 445a
 nāvek-i ḥārā-şiken 304b
 nāvek-i ḥün-rîz 608a
 nāvek-i müjgān 353a
 nāvek-i tîr-i nigeḥ 533b
 nāvek-i tîre müje 229b
 nāyire-i ḥasret 265a
 nāzım-ı dürr-i sūḥan 395a
 nāzım-ı manzūme-i feyz 589b
 nazım-ı ‘adīmü’n-naẓîr 395b
 nefis-i ḥiyel-âşinā 557b
 nefy-i ḥudûş 295a
 nergis-i cādū 231b
 nergis-i mest 97a
 neş’e-i cām-ı şarāb 240a
 neş’e-i ‘ışk-ı ezelî 111a
 neşve-i sırr-ı celî 237a
 nev ḡonca-i sîr-âb 327a
 nevāl-i ‘atā 455a
 neyl-i şeref 256a
 nigeḥ-i fitne-ḥîz 271a
 nigeḥ-i iltifāt 495b
 nihān-ı tutuḳ-ı ‘izz ü nāz 526b
 niṭāk-ı zer 379a
 nokṭa-i ḥāl-i siyāh 205b
 nokṭa-i ḥayret-fezā 208b
 nokṭa-i mevhūme 90b
 nokṭa-i mîm 149b
 nokṭa-i müşkīn-raḳam 441b
 nūr-ı bekā 593a

nūr-ı hidāyet 595b
 nūr-ı naẓar 183b, 443b
 nūr-ı nigāh 109b, 185b, 203b
 nūr-ı şalāt-ı mütevālî 51b
 nūr-dih-i merdümek-i dāde 460b
 nūr-perest-i hilāl 380b
 nükte-i maḥfî 18b
 nükte-i maḥfî vü ‘iyān 464b
 nükte-şināsende-i devrān 192a
 nüsha-i ‘ışk-ı ezel 237b
 nüsha-i ümmü’l-kitāb 240b
 pâdişeh-i şehir 474a
 pâ-y-ı cünün 86b
 pehn-i debistān 182b
 pelle-i endîşe 625b
 penbe-i dāğ-ı dil 383a
 pençe-kün-i şāḥ-ı dıraḥt 144b
 perî-ḥāne-i mazmūn 100b
 pertev-i envār-ı zāt 239a
 pervāne-i şem‘-i ‘izār 266b
 pervîn-i mäh 198b
 pey-siper-i ḥāme 186b
 pey-siper-i nefis 557b
 peyk-i ḥayāl 370b, 423b
 peyker-i behcet 224a
 peyveste-i evc-i kemāl 178b
 pîçiş-i ḡisū 376b
 pür-güher-i feyz 173b
 pür-gül-i behcet-ḳarīn 204b
 Rabb-ı mu‘în 170a
 rābıta-i ‘ālem-i tefrîd 458b
 rābıta-i ‘ışk 289b
 rābıta-i sūz 502a
 rāh-ı taḥayyür 16b, 514b
 rāh-ı taraşşud 428a
 rāh-neverd-i ḡam-ı hicrān 384b
 rahmet-i Hāk 596a

rahmet-i Rabb-ı celîl 558a
 rahş-ı hayâl 107b
 râtibe-i rahmet 563a
 rāyîz-i endîşe 614a
 reh-i ğam 475a
 reh-i ‘ışk 129a, 515a
 reh-i ‘ışk-ı yâr 431a
 reh-i ‘işyân 557a
 reh-güzêr-i hasret 363b
 reh-güzêr-i şâh 476a
 reşk-i yem-i jerf 111b
 revîş-i kâr-ı ‘ışk 456a
 revnağ-dih-i târ-ı nazar 616b
 rızâ-dâde-i kayd-ı taleb 284a
 rind-i mest 583a
 rind-i nezâket-debîr 191b
 rişte-i lû’lû’ 167b
 ruh-ı âteşîn 204a
 ruh-ı maẓmûn 20b
 ruh-ı pāk 216a
 rūh-ı revân 324b
 ruh-ı şâhid-i baht 454b
 ruh-ı tâbende-i hürşîd-fer 201a
 ruh-ı yâr 218a
 ruhsâr-ı leţâfet-ķarîn 305a
 ruhsâre-i gülzâr 609a
 ruk‘a-i mu‘ciz-eşer 435a
 rûy-ı ‘arâķ-pâş 214a
 rûy-ı ‘arûs 101a
 rûy-ı felek 146b, 405a
 rûy-ı ķamer-ţal‘atân 3a
 rûy-ı niyâz 519b
 rûy-ı şâf 40a
 rûy-ı sipihr 331b
 rûy-ı ‘ubûdiyyet 567a
 rûy-ı ümîd 285b
 rûy-ı zemîn 369b

Rüstem-i devr 408a
 rûsvâ-şüde-i pür-elem 512a
 rûtbe-i a‘lâ-yı ulûhiyyet 600b
 rûtbe-i şâhân 487a
 sâbıķa-güyân-ı sipihr 190a
 şadr-ı felek-rûtbe 492a
 şadr-ı güzîn-mertebe 579b
 sâġar-ı âzerm ü şerm 265b
 sâġar-ı hürşîd 5a
 sâġar-ı ‘ışk 461a
 sâġar-ı ‘işret 163a, 248b
 sâġar-ı ‘işret-sigâl 273a
 sâġar-ı luţf 388a
 sâġar-ı maẓmûn 610a
 sâġar-ı mey 401a
 sâġar-ı ‘ömr 485a
 sâġar-ı ser-şâr-ı emel 139a
 sâġa-i ‘arş-ı berîn 36b
 şahbâ-yı ‘ışk 220b
 şahn-ı debistân 181a
 şahrâ-yı ğam 358b
 saht-dil-i şâh 537a
 sâhte-i fikret 28a
 sâ’il-i dergâh 602b
 sâķî-i gerdûn 407a
 sâķî-i ġusn 377a
 sâķî-i nîreng-sâz 226b
 sâkin-i peygüle-i şādî-şikest 52b
 şanem-i dil-ķeş 341b
 şanem-i ser-firâz 80a
 şanem-i şîvekâr 520a
 şarşar-ı âsîb-i ġazân 621b
 şavb-ı hüdâ 297a
 şavt-ı icâbet 540b
 sa’y-ı reh-i ‘ışk 255a
 sâye-i iġsân 478b, 541b
 sâye-i luţf 320a, 386b

sāye-i nūr-ı İlāh 585b
 şaykal-ı dīvār 183b
 şaykalī-i kalb 238b
 secdegeh-i dīde 252b
 seḫāb-ı şeref 172a
 selb-i eşīr 258b
 seng-i sitem 552b
 ser-i kilc-i kaza 208a
 ser-i kūh 393a
 ser-i rāh 496a, 583a
 ser-i silk-i şihāb 215b
 ser-ḫoş-ı teh-cūr‘a 467b
 ser-mest-i niyāz 535b
 serv-i ḫıyābān-ı nāz 536b
 sevād-ı şeb 26b
 sırr-ı ḡam 113b
 sırr-ı ḫabāyā 620b
 siḫr-i süḫan-ı nāz 419a
 sīlī-i āsīb-i ḫazān-ı elem 609b
 sīlī-i dest-i şabā 553b
 sīlī-i ḫasret 243b
 sīlī-i ḫayret 62b
 silsile-i ‘ışk 128a
 silsile-i ṭurre 230b
 silsile-cünbānī-i zencīr 365b
 sīne-i müşk-i Ḥoten 131a
 sīne-i pür-dāḡ 447a
 sīne-i pür-tāb 517b
 sīne-i şahbā 213b
 sipihr-i dijem 45a, 158b, 551a
 sipihr-i şalāḫ 578a
 sirişk-i miḫen 513a
 sirişk-efgen-i ḫayret 64a
 sitürden-şüde-i ḫādişāt 14b
 siyāhī-i şeb 333a
 siyeh-mest-i raḫīk-i firīb 228a
 sūd u ziyān-dīde-i çarḫ 193b

sühte-i āteş-i ruḫsār-ı yār 266a
 sühte-i iştıyāk 450b
 şun‘-ı ḡarīb 73b, 228b
 sūniş-i elmās-rīz 271b
 şüret-i esrār 18a
 şüret-i ḫāl 84b
 süy-ı felek 146a
 sūz-ı dil 538a
 sūz-ı ‘ışk 494a
 sūz-ı niyāz 566a
 sūz-ı tazarru‘ 564b
 süfre-i mihr 160a
 süḫan-ı dil-keş ü zībende 605a
 süḫan-ı dil-pezi 101a
 süḫan-ı feyz-eşer 24a
 sür‘at-i katl 484b
 şāh-ı cevān 425a
 şāh-ı cihān-āferīn 592a
 şāh-ı felek-bārgāh 497b
 şāḫ-ı gül-i ḫasret 116b
 şāḫ-ı gül-i iḳbāl-i şāh 151a
 şāḫ-ı gül-i tāze 326b
 şāh-ı me‘ālī-penāh 506a
 şāh-ı sipihr-iḫtişām 147a
 şāh-ı şüreyyā-ḡulām 137b
 şāhid-i baht 62a
 şāhid-i ferḫunde-fāl 410a
 şāhid-i ‘ışk u ḡam 510a
 şāhid-i ma‘nā 95a
 şāhid-i mażmūn 98a, 443a
 şāhid-i nazm 607a
 şāhid-i pākīze-rū 434a
 şāhid-i zībende 119a
 şahş-ı cünūn 244b
 şān-ı ḡarīb 436a
 şān-ı rübūbiyyet 600a
 şarāb-ı ḡurūr 574a

- şaṭır-ı endîşe 515b
 şeh-i gerdün-gulām 155a
 şeh-i ḥüsn-inti‘aş 412a
 şeh-i kām-rân 349a, 396a, 484a
 şeh-i kuds-i a‘lā 293b
 şeh-i kudsi-ḥarem 33a
 şeh-i nāz-āşinā 539a
 şeh-i nev-bahār 623b
 şeh-i nükte-dān 453a
 şeh-zāde-i ‘ālem-penāh 343a
 şeh-zāde-i ‘ālī-güher 222b
 şeh-zāde-i ‘ālī-ḥaseb 284b
 şeh-zāde-i ‘ālī-himem 323a
 şeh-zāde-i ‘ālī-tebār 314a
 şeh-zāde-i behcet-nişān 299a
 şeh-zāde-i hürşid-zāt 415b
 şehir-i gülistān 472a
 şeker-pāşī-i zaḥm-ı derün 548b
 şekl-i elif 286b, 288a
 şem‘-i emel 68a
 şem‘-i fūrüzende 108b
 şem‘-i ruh 387a
 şem‘-i şeb-efrüz 303b
 şem‘-i şeb-efrüz-ı ‘ışk 494b
 şem‘a-i dāğ-ı dil 528b
 şems-i hüdā 49a
 şerbet-i la‘l 549b
 şevher-i çarḥ-ı berīn 165a
 şeyḥ-i Felāṭūn-ḥired 577b
 şeyḥ-i hidāyet-fen 596a
 şifte-i bī-ḥired 523a
 şifte-i çāk-ı girībān 129b
 şifte-i gamze 97b
 şifte-i miḥnet-i derd-i gam 270a
 şifte-i müy-ı yār 573b
 şifte-i pīçiş-i zülf-i siyāh 250b
 şîşe-i ‘aql ü dil 583b
 şive-i reftār 253a, 536a
 şüh-ı melāḥat-nümā 374b
 şu‘le-i dāğ-ı derün 68b
 şu‘le-i mey 132a
 şu‘le-i seyyāle 209a
 t̤ā‘āt-ı Hāk 561b
 t̤āb-dih-i çeşm-i mihr 214b
 t̤āb-dih-i dīde 116a
 t̤āb-ı ‘izār 203b
 t̤āb-ı naẓar 280a
 t̤āb-ı ruh 209a, 213a, 319b
 t̤ābi‘-i nūr-ı celī 49a
 t̤ābiş-i ruḥsār 328b, 412b, 543a
 t̤ābiş-i rüy 301a
 t̤al‘at-i pür-behcet 499b
 t̤ālib-i feyż-i beyān 306b
 t̤ālib-i feyż-i ḥiṭāb 282b
 t̤ālib-i feyż-i sürāğ 525b
 ta‘ne-keş-i ḥār-ı muğaylān 559b
 t̤ārem-i mīnā-esās 12a
 t̤arf-ı debistān 259a
 t̤arf-ı gülistān 274b
 t̤arḥ-ı nev-efgende 2a
 t̤arḥ-ı pesendīde 195a
 t̤arḥ-ı raḫam 149b, 612a
 t̤arḥ-ı şebāt 415a
 t̤arḥ-ı şuver 8b
 t̤arḥ-ı zurūf-ı ḥurūf 481b
 t̤arz-ı nev 95b
 tedbīr-i ‘ışk 365a
 teh-i lāy-ı ‘ışk 220a
 tehiyyāt-ı ilāhī 51a
 tekye-zen-i bāliş 327b
 tekye-zen-i nūr 196b
 telef-sāz-ı la‘all ü ‘asā 142b
 ten-i ‘āşık-ı bī-tāb 324a
 tenhā-rev-i pehnā-yı gam 358a

- terkīb-i vücūd-ı cihān 569b
 teşne-i dīdār 32a, 416a
 teşyīd-i mebanī-i dīn 47b
 tıfl-ı hor 176b
 tıfl-ı sebağ 257a
 tığ-i melāmet 30b, 315b
 tığ-i perend-ār 623b
 tığ-i per-endāz 376a
 tığ-i sitem 375a
 tuhf-e-i ahvāl 85b
 tügme-i zerrīn-i girībān 382b
 ‘uşşāk-ı zār 184a, 206b
 üftāde-i bī-ihtiyār 475b
 üftāde-i miḥnet-sigāl 380a
 üftāde-i rüy-ı çü meh 332b
 üstād-ı me‘ānī-naşīb 283a
 vādī-i ālām 550b
 vaşf-ı perī-peykerān 91a
 vāşıl-ı meh-tāb 141b
 vāsıta-i meyl-i şeref 256b
 vaż‘-ı kadem 190b, 323b, 521b
 verd-i ter 313a
 vesvese-i cürm 575b
 vezīr-i güzīn 486a, 505a
 vezīr-i hüner-endüz-ı şāh 492b
 vezīr-i müşīr 479b
 yāķūt-ı müzāb 627b
 zāhir-i ger-dār 591b
 zaḥm-ı ciger-kāvī-i gerdün 409a
 zaḥm-ı derün 446b
 zaḥm-ı dil 271b
 zaḥm-ı ğam 375b
 zebān-ı su’āl 261b
 zemzeme-i dil-firīb 501b
 zemzeme-sāzān-ı ḥadīş 189a
 zencīr-i füsün-ı nigāh 250a
 zencīr-i ‘ışk 365b
 zengī-i şeb-i tünd-hū 334a
 zer-i Ca‘ferī 340b
 zīb-i beyān 359b
 zīb-i dür-i meşhūn 100a
 zīb-i felāḥ 561b
 zīb-i ḥ‘ān 160b
 zīb-i ḥıyābān-ı nāz 199b
 zīb-i tāmm 136a, 628a
 zīb-i varak 257b
 zīb-dih-i sīne 133a
 zīb-tırāz-ı kalem 188b, 418b
 zīver-i destār 317a
 zīver-i dībāce-i aşı-ı fütūḥ 296b
 zīver-i ḥüsn-i bütān 507a
 zīver-i ḥüsn ü cemāl 488a
 zīver-i ‘ışk 236a
 zīver-i levḥ-i ḥayāl 41b
 zīver-i rüçḥān-ı terāzū 626b
 zīver-i tebyīn 1b
 zīver-i zāt 593a
 zülf-i siyeh 332a
 zülf-i temennā-yı dil 127b
 zümre-i aḥbāb 582a

9. BÖLÜM

TIPKIBASIM

کتاب شاه و درویش گفتی و در نوبت ابتدای مجید باری

حمد خداوند جهان افروز ز پوربتین بیان افروز
روح نواکنده ایوان کنش برآرنده چرخ کهن
تاب ده روی قمر لعلان اینجمن افروز پری سرتان
اوله و پروب مجلسی کوه و زب ایلدی ابداع فواز و نشیب
ساعز خورشید ایدون بو جلا اولدی شفق باده شکر و سا
مجلسی کوه و پروب تاب ایلدی اول نهمه مملی جام در
صفی اولوب لازم آرای کون ایلدی ابداع پیولای کون
صفی اولوب مبدع فیض ایلدی بر نقطه ده طرح صور
فکر دقیق خود نگشته قال ایلمه کیویت ذات خیال
غوصه کوریا ندامت اولور غولم خورجم چیت اولور
ظهور اولوب نازل دریا تر بیتله اولم در شکرین
اولدی بون طارم مینا اس فیض پدیرای سوا اقتباس
یعنی محدود بون طارم اولدی جلی شفقسم ماه و مهر
پو کیم دور ملک بی تاب اولدی سیزون شوه حادثات
چوش ایدیک فلک و مواج اولدی جهان غوصه بحر صفات
السم خود کورمند نهر راه مجیده اولم بی سیر
نوده علمه پویدا شو بی بی ورک برک و موبو
صورت استوار و ایای دل نگشته صفی خیای دل

آچسه

آچسه اولور کنه صفاتش مرغ دلم خون تفکر پدر
در نهفته سید الانام و خطاب با خامه عینیه ارقام

ای قلم با طقه بند خیال وی رخ مضمونه ایدون سلطان
ایله نیمه نغمه خونین ایلد باغ سخن تا اولم شاد ایلر
نازله متانه خوام ایتینه مستی بی باده و جام ایتینه
میکده عقد اول باده نوش اول نیمه برهمن صد عقل و دوش
اتمه تبت سخن فیض ایلد لوده مهری نیمه قیل بی سیر
سید کونین اولوب نعت کوی ایتمه نوا سنجی و افسانه جوی
ایلمه تبت صبح مدیح بی ضم مداد ایلد سوادشی
پو سخنی دلکش و سجده قیل نقطه لوب مودمک دیب قیل
پای ز سر ساخته فکر اول یعنی که سواخته جیت اول
توک سوایت ایلد نیمه خون درو عشقه بوایت ایلد قیل ارمون
عشق جلی شفقسم مظهر اول تیغ ملائکه کفیه سوا اول
نعت بی بی ل اولوب نغمه ساز جیت ایلد جسمیکه و پراپرا
اولم جهان تشنه دیدار یور طالب کجینه آثار پیر
اول شه قدسی حرم کفوز و بدیه شانه ایدون پروز
موکب اقبال دل متو کین اولدی سکندر خور پنهان دین
د استدر اول خودی لجناب روح قدسی عاشیق دار کاب
اولدی مودمیه بسط زمین طعنه زن ساحة عرش بوین

دایم را اول مهر کرم کسری
 نامی یکدزد ایدن استراق
 لایه اولور عذق بیم استیاق
 مهر بوا سبله زمین کور خاک
 ختم عشق ایلمش اول روی صاف
 وصف رختی کور خور نکته فال
 دست الجبه قلم نکته ریب
 اول کس اول شمس قوس مکان
 اولور ایدی جمله ظهور اتیم
 ایلدی اول شاه پهلر دزم
 بعد بنی حضرت بولک بایک
 هم دخی فاروق مقلد زمین
 هم دخی داماد رسول کیم
 شمس پد اتابع نور علی
 هم دخی اصحاب بنی جواد
 آله و اولاده علی الانفواد

اوله نجات الهی توین

نور صلوة متوالی رهین

در بیان سبب تالیف کتابه و دیدن خواب

بودم اولوب بودم دل همت
 یعنی که گفتم بوس استیا
 در دکن دغودده بی نوا

خوط

فرط غم عقل محنت بوس
 غمزه دلی کبی بی تاب ناز
 منطقه بند بوس اولکدی
 چوخ دنی پور دنا اعتماد
 بود بی تاب و عدم الفاس
 خوف امید دل بود اینوک
 غنچه باغ دل آتش نسیم
 اولسم قتی دیده قلوب شار
 ایلدین شایه بخت نظر سبلی
 دل غمیل دست و کویان ایدی
 دیده سوسلک انگلی همت ایدی
 قصه خیاله دل بی اختیار
 چرخلم من بعد ایدوب آتشی
 آخو اولوب کوشه نشانی فراغ
 اولمز ایسم شمع اهل دهمو
 اولسم کل زبورد سار کو
 اولمز ایچون بودل شادی
 اولدی چوشع قوافد خسته
 دل بو تخمیلک اولوب پویا

کوردم اودم بر چمن دلفریب دوحه جنت کبی صنع عویب
 کشت ایدوب اطوافی چوبیک نظر ایلدم اول خطبه یاکه نطق کوز
 کوردم اودم غدن ایدوب انکار قصی خورنی کبی بر طوح یاک
 قصی ولی غیر تنباغ بهشت خاک دجویم ودری غنی سست
 بوالجب اول غوغه غنی وکل دیده شوق ایته نظری لفل
 صیقل دیوار وکچ بر جلا نورنگایی ایدک لغزید یا
 ما حصل اول جای فرخ سستری یعنی که اول کاخ بلند اخیره
 اولمشیدی برهنه سرفراز زیوروار اینی بایق باز
 وه چه صنم ماه سیاهی احرام وه چه صنم مهر تو یا غلام
 کوشه دامانه من بی نوا سیاه صفت اولدم اودم چهره
 نازله اول ماه تفقد کفان دیدی ایا غمزه نا توان
 باعث اظهار ملاک ندر ایلک بیان صورت خالک ندر
 ایلوب القصه من غم نژاد تحفه احوالی مجلس نهاد
 دیدم اولوب محنت و غم چو نال او مشیدم پای چونه شکل
 ایتدی منی دور دو کوی عشق آبله پای تکیا یوی عشق
 سین اولوب داغ به بالای داغ اولدی بکا عشقه داغ ایتدی باغ
 عشقه بر دم اولوب عشقه حال مرغ دلی قید خوان ایتدی لال
 خند دن اول جوهر فرد دبان نقطه مو به مو می ایتدی بیان
 دیدی نیچون وصف پوی سکیان اولمیه ارایش لوح بیان
 سنگه

سنگه خصو صا اولن نکتہ فن طبعک اوله نادره سنخ سخن
 مرغ خیالک اولحق اوج کچ اوله کین لانه سی جرخ اینی
 بلبل طبعک کر اوله نغمه زن سنخ اوله آیین نوای کهن
 شایده معنای نواکت فیذا طرز نوایله اوله جلوه نما
 اولسین کلک بویغ مال چهره طرازنده بکی خیال
 ایلجیک نرکسی مستن رخم شیفته غمزه سی اوله قلم
 شایده مضمونک انکته کار جامه زر بفتی دکل مستعار
 بکی خیالک که نسوب سازدر بر سخن آستین اعجازدر
 خامه که زیب در مشق اوله رقصه بر نیا نه مضمون اوله
 روی عود سی سخن دلپذیر غالبه و غازه به اولمزه ابر
 ایته رخم خامک اولورنی تصور محشی ارجاح معانی سطور
 اولدی مکر بودل پرمی ناصیه فرسای جویم سخن
 کای کل نواخته غمزه ناز ایلیم حق جامه عمرک دراز
 خاک ریک ایلیم حق دایما نور پذیرای دوشتم صبا
 ایلیم اینک سخن کستری طاهر اوله قوت نظم اوری
 ایلیم اطلاق عنان سخن رختن خیال اوله تا قطر دن
 نوش قیلوب بهر کیم دود شمع خورنده اوله دلی داغ
 خونه سیکله یازم اولن نورنگاهم کیم جدولی
 در مناجات باری عز و اسم
 ایلله الهی بوسم پودری یعنی که کفتی و ستم کستری

نشسته عشق از لیدن جویی رشکیم ز رخسار اولم تا کیم غیور
 تا لیم اولم لطفکرم می نوز فیض پذیردند آکسیر ز
 عشق بنای دل آینه قیل سرغمه سینه می کجینه قیل
 سینه می قیل داغ به بالای تا کیم اولم غیور کلزار و باغ
 باده عشق دلی ایلم جام تا اولم غلظید نور مدام
 عکس می تاب ده دید قیل ساخت کل خرقی بالید قیل
 ایلم بود داغ دلی دایما شمع فووزنده بزم صفا
 صون دلم بوجام کواکب نشان رخس خیاالم اولم آتش غنا
 ایلم بو نوشا هر زبندی یعنی که بو باغ فویندی بی
 جامه اغاز ایلم قیل سولند نغمه تحسین ایلم آیت ارجمند
 بولکل شاداب و لطافت غوغ دست خواندن اولم یارب مصور
 زالم سی اولون اولکل سیم نور نگاه دل ایل نظر
 اولم الهی بو عود کی کلام زیب ده خجلم که خاص و عام
 دولت حسنی بول دایم کمال ایتمه نامحرم عودنی جمال
 بکو خیال دل معجز نیا کوه حکمتله مکمل کلاه
 اولسم نوله حسنله مهر شفقار جامه زرتاری دکل مسعود
 کوهلمی محسایه پرواز آیت زلف غنای دلی شان آیت
 ایلم دلی سلسله عشق بند تا اولم آوازه عشق بلند
 ایلم ره عشق بو یاز بی شیفته چاک کویان بنی
 لحنه دردمه تله تا اولم مشام دل حیرت نوا
 داغ

داغ نه سینه مشک خن خانم براند از نسیم جین
 شعله میلک کوزیم نوریو حل هزار عهده مستور یو
 داغ غمی زب ده سینه قیل کللی عکس افکن آینه قیل
 تا اولم صوغ دل غم ازها نغمه حیرت زن و فوین نوا
 در بیان شروع کردن کتاب

صوغ خیال دل معجز نوا بویله اولور ما طقه بند ادا
 کو بو الفاظه و یون زبتم آیندی بو آینه ایلم سبط نظام
 عهد قدیم ایچره اولوب مستدام واریدی بر شاه تو یا غلام
 کلبن اقبالی اولوب سولند اولدی بو غیم ایلم ارجمند
 ساغوسو شارا مل متقبل اولمشیدی کوچم که اندک
 ایچدو کی جام می لعین زنگ اولور ایدی اول نسیم شونک
 بو غیم داند و بلم بی خواب ایدی بدینی واصل مهتاب ایدی
 اولمشیدی بو غیم ایلم می عیون تلف ساز لعل و عسی
 اولمشیدی بو غیم ایلم لاجرم خط امیر دل زاری بهم
 اولدی بواندیشه ایلم حاصل رسم کن شفاخ درخت اصل
 تا اولم عهد ند سنی کستان یعنی حکیمان بدایع رسان
 شقه بو افراشت سوی فلک عازم سیاهی روی فلک
 تا اولم می شاه سپهر اختتام دولت فووزندله شیری کلهم
 اولدی چو حکم شه قدسی مدار اول نسق اور زه چو بلی اعتبار

ایندی او قدسی رفقان قدم نقطه بیستم از سن طوطی رقم
 بنده ایدوب پروری جامه نطق ایندیلو اخذ بوسوزه اتفاق
 سیم اوله شایخ کل اقبال شاه بر کلمه غیرت خورشید و ماه
 نخل وجود شه کوردون مدار اوله بود مندر شریفیاب بار
 آیین بهجت شه نکتة فال اوله جلاد دهه تاب جمال
در بیان طوطی سوره کوردون پادشاه

نادره سخنان نوای کلان بویله اولور نغمه خدای سخن
 اخذ الهم اوله کوردون غلام لازمه سوره ایدوب اتمام
 سوره ایچون اولدی بصد اساطیر طوطی جنتی فکندی بساط
 مشعل و ماهی یا قوت روز ایلدی بزم فلکی تاب دار
 زبده آلب دست خنک ادم کلدی بزمین رقصه بهیله دزم
 بنه ایله کللی دست صبا ایلدی داغ دل سقف سما
 سفره مهری دوشه یون نالهان قرص مهری ایندی فلک زیب خوان
 مجلس کوردون پرورد تاب نو بسلدی دور ایلمکه جام زر
 اولدی نگوین جام هلال سما دوشه نوله قطره لوی جابجا
 ساعده عرش اولیجی جلوه کوییدی فلک سینه سنه داغلی
 ماحصل اول سور ایچون درکار نافه مکن ایچون ایندی نثار
 و پروردی نشان شوهر جوخ برین لیلی کوردون زر انگشتی بین
 ایلدی تسلیم اودم کلکشان منطقه زده موضع نشان

کرم

کرم او بیخ شوق اول انجمن رشته لولو سنی دیودی پرن
 ایلدی شاه به صد اختصای جمله که بکری تخایی خاص
 اولدی جو ایچنه شیخو شکو آب دل آتشی ایندی مقرر
 ایلدی طاهرینه رب معین برک کل نودن عیان یاسمین
 کلدی مزاجنه مکر الخراف اولدی چکان بینی کلکدن رخا
 اولسه کله پاشی سیاه شوق قطره بود اول چکان صدف
 اولسه قنی قطره فشان اول کل برکله فیض اوله دامان بل
 کلین حق اولدی بقیض خدا یعنی که آستان و رید صفا
 مهر جلی شفشقه حق تاب اولدی مکر حاکمه افتاب
 ما در جوخ جوز ایندی فال طفل خور ایندی بیهوش جمال
 قابله مایه دن ایودی نوید کاختری برج شرف اولدی پدید
 دوحه اقبال او نورس نهال اولدی چوپوسته اوج کمال
 شاه فلک قدر و کرم کستی یعنی او خورنده بلند اختی
 کسب علوم ایچون می هوا و پروردی بر او ستاده کاوله دنیا
 صحنه دبستانک اوتان عذار بر طوفن ایلدی خودی زار
 ایلدی اول عارف خورشید فو بهن دبستان چو لیلی پر خور
 کثرت نظاره دن اندامیکر صیقل دیوار ایدی نور نظر
 اولمشیدی بر طوف عشاق دار غرق دریای تجلی یار
 کثرت نظاره دن اول جایگاه فوق اولمزدی چو نور نگاه

لایق ایدی ایته او خورشید نور پی پی خامه سی لوح خور
کلک عطار داکا تسلیم ایدی ماهه اکا زلوحه تعلیم ایدی

در بیان احوال درویشی

نکته سوايان بلاغت رفیع بویله اولور زیب طراز قلم
ز مژه ساراز حدیث کله باره تقریفی ایدوب قطره زن
سابقه کویان سبیل درم ایلدی بومر که وضع قدم
عجله قدیم ایچره عذیم نظیر وارا ایدی بوردن نوکت دیر
نکته شایسته دوران ایدی کسب معارفه شتابان ایدی
ناملم درویش محبت قرین سود و زیان دیده چوخ برین
برکون اوصاف لایق کوزه ایلو ایکن بولور فی هست وجو
کوردی که بولور پیسندید در خست دری مردمک دیده
اولدی یحیی ایدوب نور تجلی له تکلیف زن نور عصای نگاه
دقت ایلد ایلوب اولوم نظر کوردی که بومکلب فرخ انز
کوردی مستحق ایدوب اولوم نگاه صف زده اولشی نیمه پودین
لیک بوی جلدن اولشی فواز غل قدی زیب خیابان ناز
کوچم نیم کلبن زینبند وار لیک اوکلن انز خند وار
بورخ تابنده خورشید نور دیده شوق ایلن نظاره کو
اولم کو فتنار رخ بچو ماه ایلیم دیده عودت نگاه
اولم ده اولم تبه نظاره نور نگاه ایلیم اوتاب عذار

فی المثل

فی المثل اولشی اودخ اتشین شبنم ایلد بولر بهجت قرین
تاب ده لوحه روی جواه صمم اوله نقطه خال سیاه
قلمش اولوب جیتن ایلد بوقار مردمک دیده عتاق زار
یا خود ایدوب جیشی رو سیاه چشمه خورشید ده بومر شاه
لوحه مهره سولک قضا قویدی مکر نقطه جیت فزا
تاب رخ شعله سیال در عارضی داغ دل صد لاله در
بیات ایدوب ایتمی خدا کوشه محراب نیاز و دعا
غزه سی افسونگر جادو زیب بولکللی حوصله سوز شلیب
مازله مشانه خوام ایته کو محشر آشوب اولم دیکور
کودسه اکرتاب رخن جام می سینه صهبایم اوره داغ دکی
ردی عرق پاشی بت ماه چهل اولسه اکرتاب ده چشم مهر
دیددیکه بولشی نعلب آت تاب در پرنده سولک شهاب
اولسه مقابل اودخ کلک باکو غنیم تصویب بولن تاب وفود
کلشنه عرض ایته ایدوب طلعتی کلکی عرق عرق تجلی
اولم نگاه ایته رخ یاره کو کیم شده نور تجلی نظر
مردع دل عاشق شورید حال اولدی کو فتنار کند جلال
اولدی چین سایه تلای عشق ایدی آیا قدنه انی صهبای عشق
ایلیوب اندیشه موی میان محبوب وجود ایدی چویم دیان
اولدی اودرویش ملامت انز عاشق شهزاده عالی کله

دیو یکم یارب بوضو ساز ناز آتش رخساره سی عالم کداز
روح میدر بیکم بخت میدر انی میدر خوری جنت میدر
قدیمی بویا نخل دلارا میدر فتنه بوخی غنا میدر
کوز لوی میانه بیکلار دوزخ غزه لوی ساقی وینر نک ساز
غزه دکل فتنه دستور در هر نکه آبساقی صبر شور در
چشمی سیم مسترجیع فریب جاذبه خنله صنع غویب
پیشانی ابولوی مشکین کافیا ناوکی پیوه مژه سی جانشان
چشم دکل فتنه خوابید در سلسله طره سی پیچید در
لوحه رخساری کل ماه شب نوکی جادوسی ملایک فریب
فنی بیکم مآباییدر فنی ریاضت کل خدا انیدر
ماحصل اول عاشق دنی کو بویله ایدردی غیل گفت و کو

باغی

ای سیمه چشمه مهر اولی ناک دبی افتاده نخل قامتک سوسلی
من ناکه دوشو سی فیض الیوم کتیر نکه گوشه چشم سیهی
آمدن درویش بکلب شاه و حسرت آلود رفتن
ایلدی درویش همت نگاه بویله دیوب عودن آرامگاه
حسرت ایله کندی او همت بود قالدی نکه بویله سرا سیم کوز
زیور عقلم چوبولوی شرف ایلدی عقل و خودی بر طوف
عقد اول نشووه سی جلی نسیم عشق اولک جمعی

عقد

عقد اول فیض خدای علیم صیفای طلب صبح و شیم
عقد اول یوتوانوار ذات مظهر کیفیت ذات و صفات
عقد اول نشووه جام کباب عقد اول نشووه ام الکتاب
عشق اول قلمسه بیکوز اثر اولی زیدی جام فلک جاوه کرد

آمدن درویش بکلب و روی طلب نمودن

نکته سوا این در در ارسام بویله دیور در کلامه نظام
عقله درویش همت ممت سبکی حوتم کوردی سرنش
عقله بخواه بولوی بیج و شمع جنونیه ایدردی جواب
عقله آشفته خیال هوا عقله بیکانه روا بئلا
شیفته دل عاشق همتاوس دلشد نخل قد تازه دس
خیر بویله اولان سبک داک داغ غم و همت ایله درد ناک
لاله کی داغ بدل دیدار عشق طلب ساغر عشق نکون
مایل نخل قد مودون یار باد کی عقله بی اختیار
بسته زنجیر فسون دگاه شیفته بیجی زلف سیاه
کشته تیغ نکه چشم یار بسته دل طره غنی نثار
کلمه خیال رخ دانسی کسل اولور ایددی سجده که دید دل
شیوه رفتاری ایلم باعالم فکره کیویله آشفته حال
جذب عشق ایددی چوبی اختیار دیدی بوکاد و سینه آخر قرار
سحر ره عقد مقدم اوله ناصیه فرسای معلم اوله

آنکه ایله نیل شرف ایلیه واسطه میل شرف ایلیه
عقله اجز اوله فعل سبق قطره اشکن ایند زب و رن
جاذبه عشق اولیو جلوه کیم عقل د خود ایلیه سلب انیو
طرف د بستانه حاصل تمام ایندی همان عطف عنان مرام
مکتب شکل ده پیر درویش دار وادی اولوب عقله اشفته کار
کوردی معلم انی اشفته حال اجدی تلطفله زبان سوال
دید یایا عارف خوش ذات و ام شود ام ملاقات عشق
دید یی بدنه اولی قطره باقی ناخن بچوان ایله خاطر خواش
رشته بازاده اومرغ بوس ایله آتشی زنا کنج قفسی
نایره خیرت ایله سینه کوم مست می ساغر ازرم و نرم
سوفته آتشی رخسار یار یعنی که پروانه شمع عذار
فکر لب دلی ایله تعلیم نوش عاشق پر جیوت د حکمت نبوش
ایله بیان نقش سوادک نذر معنی و مفهون مرادک نذر
دید یی ایا خواجم دانش بوده دی علم افراز معالی شکوه
شیفته محنت درد غمی مجلس خاص الم محمد هم
پودم اولور اولی نکهت خیز زخم دلم سوتش الماس ریز
نقش چبا اندازی کدود دذ ایلدی حرمان دلم ارمون
السم الم ساعو شون سکال ایلیه اشکسته شک ملال
دونی و بختیم او قدر کیم اگر طرف کستانه ایدر رسم نظر

باغده کی

باغده کی بود کل بهجت غون خون سر شکل اوله غرق خون
ای منشی طبع نقی بیای منی اوله غلط آرای رسوم تدبیر
اولد زرقم بختی سفید ایل دلک کز لوجه افتاب اینک تجریر
رخصته یا نقی درویش تعلیم را از معلم مکتب
یعنی بوشکل ایچره بو محنت نصیب مصیع نصیب کی دوشدم غریب
بختی رمید علم افراز عشق دلشده غره غار عشق
باغ امید دل حسرت ندیم آهیم ایله اولد آتش نسیم
دید یی محنت دل محنت خوند اولدی اود کلو غل غل غل خون
پرنه پیم صبا لم تاب نظر ایلیه دریاچه خون چشم تو
میخورد حالت عشق و جنون عاشق محنت کش غم آرمون
علمدن اولماعم بودم بهی باب اولدی خود طالب فیض خطاب
اولدی چواستاد معالی نصیب کوش کذار نقات غریب
اولدی رضاداده بید طلب خواجم شگفتی دده عالی حسب
کوردی چو درویش فلک توید آینه بختی روی امید
لوجه تعلیم ایدوب ابتدا شکل الف اولدی قن روغما
دید یی بو غل تو مودو نیدر دیدی آنک و ال و مفتونیدر
شکل الف می تو دلجویدر رای بو ماهیت ایدر میدر
دال می بو قامت عاشقیدر رابطه عشقه مو افقیدر

برینچدم عاشق بی اختیار ایدنی بواسطه اوله قرار
خواج باقوب بودم او افتاده ایدنی شاگردانی شهزاده
عشق که بردند اوله جایگی ایلیم باریچم طفلانه بی
پادشاهی عشق ایدر که کدا گاه کدایی شه قدسی اعلا
عشق را آینه اسراریم عشق در القصه حدوث و قدم
نقی حدوث ایتمز ایدنی مل عشق جو بردات اولمسه اصل عشق
عشق را ایل دل معراج روح زیور دیباجه اصل فتوح
عشق در صوب هدایه سبل جویده ماده اصل کل
جذب عشق عاقلی مجنونه ایدر حالتی مضواره دکو کون ایدر
ایلدی شهزاده بهیبت نشان درستی درویشم سواسه بیان
دوششم قیاس عشق بی شک ایدر خورشید اوسه بوسه
تابش رویله اولون تابناک عقله اولوردی ورق سینه چاک
لوحه تعلیم ایدنی نظم محشر ارواح معانی ایدر
غزه سی بر خیزد دل دزد عارضی بر شمع شب اخو زدر
بیات ابروسی کمان قن بر نکلی ناوک خار اشک
اولش اور خسار لطافت قین باغچه حسنه کل انشایی
نکدر اول مرتبه میم دهان اولسم خود طالب فیض بیان
اوله دل زار و عدم ملتق کیم شده حیث عشق دیوس
جشنی اواموی فسوس سازدر غزه سی امیخته ناز در

ایلی

ایلی ایلن شایه او مکنی نگاه ایدنی چو فرخنده دم چاشمگاه
حمله شاگرد علی الانفراد اولدی چو دستور له اولمسه
ماه فلک تاب اولمیه روان بولدی شکست انجمن اخوان
لا بد اولور مهره ابریمه زوال ذره لراد بار له برشته حال
اولمسه کلشنه قینی درد تو چهره کاشنی بولمیه تاب و تو
کندی چو شهزاده عالی تبار قالدی همین درد دل درویش زار
دیدیکه بوکودنی دارند نور تیغ ملائکه بکیم خون مذر
ذوق ایلیم کو بودم ایدنی مفتحم بیک غم و حومان ایلیم ایلیم
بوکلی کیم زیور دستار ایدر ایلیم یوز داغ نواخت بسی

ی با عی

ای غمت نذر بنارشی کونا کون ایل دل اولور می ریغ خواستله زبون

پیغوله غمده شمع تابنده بی

بیمار ملاله شعله داغ درون

ایلی ایدنی عقله طور مزخواب یعنی هیولای خیال خطاب
تحمل قدی ای علم افزا ناز تاب رخی آتشی عالم کداز
سایه لطفکم ایدوبه سربلند ایلیم بو خاک قدمک ارجمند

ی با عی

ای شوخ جهان غزه اوپاشک ایچون تیغ مژه دو چشم خونیا شک ایچون
مخروح نگاه بی امانکدر دل قیمه بکله من خونکلی فتنه بی باشک ایچون

آمدن شاه از پاشت ملکب و اکم شدن معلم از عشق درویش

ایلو ایکن بویله فغان و این یعنی که درویش ملامت رین
ماه جامی شفق شفا تاب سوز مطلع خورشید دن ایندی بوز
ایلدی شهزاده عالی هم دیده درویش چو وضع قدم
کلدی تن عاشق بی تاب جان ایلدی عودتینه روح روان
عکس رخسلم بنه اول دستان بد طوفی ایلدی یوسف شنان
ملکب ایچنله بنه اولدی بیدر شاح کل تازه بهجت نوید
اولدی او نوغچه سیوان کل تکیم زن بالشی مهتاب کل
ایندی دستانانی او بهجت بنه تابش رخسار ایلدی یوماه
اولدی بنه حیل اول مهلقا عاشق بی تابنه حیوان فزا
حاصلی درویش ملامت انو ایلو ایدی شاه نهانی نظر
بلکه ایدوب آتش حسنه آه ایلو ایدی روی سیمه ییماه
کوانتو بادله زلف سیمه اولسمه کوانتاده روی جوم
دیو دیکه ای واه سیاهی شب اولدی کوفتاری ماه سیمه
جیف که زنگی شب بند خو چشمه مهلی ایچره ایدر شست و ک
بولیله دیوب ایلو ایدی بی کوز دامن مژگاننی خوابم ریو
یچ اولدی عشق بیان ایتمک خلجه مشکلی عیان ایتمک
کچدی بونک او شتم بونیم دم عشقه درویش اولوب منلهم
خواجه دانی پسندید کار اولدی بواحواله دقایق شمار

آتش

آتش عشق غم شهزاده دن یعنی که دلسوزی اول باده دن
کونه درویش بلا کستی عشقه کوردی چو در جعفری
بیلدی که نوری اوبت مملو تازه نهال اول ضم دکلشک
عاشق بی تاب و هواد ایدر خسته دل نوکس بیاریدر
ایلدی شهزاده عالم بنه جانب درویش غصلم نگاه
حالت عشق بیلون اول دستان ایلکه باشلدی خشم نهان
نالش بلبل ایدوب اندو کلین کل بنه عرض ایلدی جین چین
بیلدی که اول ایلوی مشکین کند زلفنه اولمشدر اول اداره بند
اکم شدن شاه از عشق درویش و ختم نمودن و سیاحت نمودن
خامه حسنه متشان جهان ایلدی بونکته پی زیب دیان
حالت عشق و غم درویشدن یعنی که اول عاشق دلویشدن
اولدی جی یاب شه کامران ایندی بنه شیوه به عطف عنان
کوستوب ایدوبل دیی غصه قتل دل عاشق صور مز سبب
غزه پورتنه سن اول مهلقا ایندی بنه کوم عنان جفا
غزه سی اول کوزلوی سیماره نک سینه سی عاشق اداره نک
ناوک مژگاننه ایدوب نشان ایلدی ایدوبی مشکین کمان
قتل دل عاشق ایندی یعنی غزه پورتنه سی در کین
آحوال امر عاشق محنت نهاد یعنی که درویش ملامت نژاد
کوردی بواندینه کاری هم کیم ایدر کلکشت بیابان غم

دلایم یار یاقوب چو داغ عشقه تا کیم اولم داغ اوتی داغ
آخو او تنها دو بهنای غم اولم بیابان در صحرای غم
آتش ایلمه اولوب معنان ایلی ایدی پوسوزی زیب بیان

ای صفت عجل و پیش اولی زنجیر جهان دی خوش صبی و خود عشقه نشان
دل مضطرب محنت دوروی کو تک سینه ده داغ عشقه اولسون

سباحت کردن در پیش از شهاب

شهر دن القصه بهر دردم ایلی در پیش چو غم سفر
مژده که حسرتله ایدر سبکگاه اولور پیدی آنر مستحق او ماه
قند که سیم ایلمه نوز نهمال ایلی ایدی قامت یاری خیال
خوه سی شکیم ایدری ایمان رهگذر حسرتی لاله نشان
ماحصل ایلی دی اونی اختیار ایلمه اندیشه کیوی یار
خانه براندازی بدین عشق سلسله جنبانی زنجیری عشق
اولور یک عشقه پامون نورد یعنی غم بجز لم بهلوه ده کور
ایلی دی بوجوخ مشغول خوسیه فامنی بودم بی
چوخ ستم کستی و پر عوبده خوسیه نمی ایلی نیلی زده
اولدی نینه ایلوی چوخ بوین مشک فشاننده روی زمین
عوضه کور و نند زربین غزال اولدی کویوان چو سیک خیال
اولدی غم اکلر شام اولدی اولدی اودم بمحور کور دان لال

یعنی

یعنی بودز ایلیوب انار شام اولدی جهان کم شده تار شام
ایلی ایکن ناله او محنت نوید ماه نو اولدی نینه اولدم پدید
ایلیوب آتشک نیاز ورجا دیدی که ای خوش ملاحت غا
ایلمه تیغ ستمک در نیام زخم غمک تاک اولم مستدام
تیغ برانداز می بودمیدر شیمی بو یا پیش کیمو میدر
ساقی و حسرت می اولی بلده خوار کا ولدی کنار قدیمی اشکار
خجور زربین میا نکمیدر یو خوسیه او زربور کیم نکمیدر
بلکه نطق زرب اول دستان ایلمه اویمه آسمان
اولدی او افتاده محنت کمال سجده بود نور بوک بلال
ایلیوب اولدم اکا عرض نیاز دیدی که ای مت می خام ناز
داغ غمک سینه ده دوران اولم تکمه زربین کویوان اولم
بنیه داغ دل اولم خسته بلکه چو داغ غمک افروخته
فکوت زلفکله بریشان اولم راه نورد غم بجز ان اولم
سن اولم سن ناز یله شبن نواز اولمیه سن در دل جاره ساز
دیدم غمیه اولم سن روستا صالمیه سن سایه لطفک بکا
شمع رخک عالم مجلس بودر با که اولم داغ غم سینه سوز
ساعو لطفک طوته الدن تقیب با که اولم داغ محبت نصیب
بنی غم بجز کله اولم سینه خاک بلکه جگر سوخته انفکاک
غمی اولم احسانک ایلمه مقتم دور در خاطری اندوه غم

ای چشمتی سیاه مست میانه ناز دی غزه مست جام شراب
مستقی و عشقک ایلمز وضع قدم

نیمه چوخ ایست پرند مهمی بای انداز

صبح اولجه اوللاکت قرین یعنی که درویش ملامت رین
دود لیلله ایدوب آه وایم ایلدی ابدی بیله ی ویم
برینیم ایام سر کویده یعنی که اول جای غم انبوهده
قالدی بلای غم بجز آن ایلد نالشی و فواید خواوانا ایلد

روی موحیت غودنه شاه بو حال درویش

ناظم در سخن دلپذیر بویله ایدر نظم عیدیم انظیر
چونکه بوجا بند شد کامران یعنی که شهزاده بهجت نشان
ایلدی درویش بلا کسری عشقه بی تاب او غم بودی
دردی عشقده اولوب سکول اولدی بواندیشه سی زانت کسل
عشق اولد بود لعل جوانکده ایلیم مقتوفی مقدمه اسیر
تورسم قی عشق سارو شاد اینک ایون عالمی مست خواب
ساعدمی اولدین اند شکت اول ایدر غزه ساقی بی مست
عشق مقدم دل شمع یاقو سوزشی پود اینه ایلر اند
اولسه کل عشقه کسینه چاک بلبللی اینمزدی ایتدی قی یاک
اولسه کیفیت جام رقیق اینمزدی باده کشانی حریق

صفت شب و نامه فرستادن شاه بادر ویشی

بودم

بودم اولوب ردی فلک خنده مقل جوخ اولمشیدی مشکلی
خانه نهار نشین سحر کوردی رقیق ایلد طوبو جام
ساقی کوردون ستم ارمون ایتدی بینه جام مین سوگون
رستم دور فلک فتنه نام تیغنی ایدغم سحر در نیام
زخم جگر کاوی کوردون دونه ایتدی قضای فلکی غرق خون
ایلدی بر شاه فخر خنده مال جامه زرین ایلد عرفن جمال
یعنی که صبح اولدی سحر سوزید اولدی دل عالم بهجت نوید
صبح که اولدی شمع حق انتفاش تابش رخسار ایلد خورشید پاش
اولدی بینه نخل قد فتنه سار و لوله انداز خیابان ناز
جلوه که نازنی اول فتنه خیم ایلدی اراکه رسع بیخ
ایتدی بوکارا ستم طرح نبات حصی شهزاده خورشید ذات
تا که اولب تشنه دیدار بی یعنی او جسم نکس رخسار بی
نامه لطیفه نوازش ایدد حال پویشانی پش ایدد
یار رفیع نامه مشکین رقم اولدی بنان زیب طراز قلم
نامه بی سحر سخن نازدن یعنی او جادوی قسط سازدن
مست ایدوب باده مضروبک اولدی غم جسم تیلد سینه چاک

در صفت نامه عنبرین شامه

نامه که بر فیض ریندیده در نقطه سید مردمک دیدد
بدین حرفند سراسر نکلان لای خم باده حکمت رسان

داریدی برفا صد بر افتعال کور میزایدی کورنی بیک خیال
 ایستد بکلیایی و سوغت غای بولند قالم سایه سی چو نه نقی یا
 نامه بی دیدی اکم شاه جوان جانب درویش اولم تاروان
 الدی الم نامه بی چو یکم برید اولدی دل عاشقه وصلت نوید
 باده حسوتله اولن طبله خوار یعنی که درویش ملامت مدار
 راه تو مقصوده اولوب باعمال اولمشیدی عشقه اشتغال
 ایودی اودم فاصد قوچ ائو مقصوده وصلت کی شیون خبر
 بولدی او منگلش دلا ده می یعنی که درویشی بلا داده می
 نامه فوسای ره عشق یار محنت بچوان ایله اشتغال کار
 دیدی اکا نامه سی بستیمی بلبله کویا کل نورسته بی
 نامه سی بسته مهر وفا غنیم پیچیده فیض اشیا
 کوردی که برشاید پاکیزه دو فتنه ایله غمزه سی پرگفتد کو
 کوردی که برقع معجز ائو دامی بی پر کله سی بسی
 کوردیکم بر طوفان و شان غریب غمزه سی جادوی ملایک فریب
 عارضه دیده جیت ایتم چشم مهر تاب رخسار حضور
 حاصلی درویش پسندید کار بلکه او فرقت کشی دست تیار
 ایلیوب اظهار غم و بندگی اولدی چیین سالی سوزگنده کی
 دیدی که بو غنیم باغ وفا اولدی غمب تنقی ریاض ایچره
 نامه دکل بو خوشی برهنم خالی اول نقظه مستکین رقم

آیدی

آیدی چن اول کل اشکفتی درج هزاران درما سغتم بی
 شاید مضمون بلاغت قزا نور نظر کی اولوب روغا
 دیشی ایا غمزه نامه مراد محنت بچوان ایله وقت نهاد
 ناوکی دلدوز جفا بهد لوح رخ شاید محنت کلف
 خار ملال دغله دلخیزش زخم درونه اولن الماس باش
 سینم بود اغمه بچوا شیا باغ غم بلبل خونین نوا
 محنت و حسرت نغمه ایچینه آب رخ عشقی ایدر ریخته
 محنت اولوب عشقه بامو نور ایلیه سی کندو کی سپه بوده
 آتش عشقه بولوب احیاق اولمیش سوخته اشتیاق
 داخل سر خلقه فو قوت همین باده کش ساغر سیمین
 درد یلم بیدار میس صبح و عشقه پیشیار میس صبح و
 جام می لطف شه نکتہ دان اییدی دل باده کشی سوزگان
 آینه محنت اول دلخیزش کوردی شاید بختی همین
 دیدی الها بونوال عطا خواجیدر کاولدی بکار دنا

باغی

شوریده حق عالم آرد دل دیوانه روی ماه سیماد دل
 کوردن نوله کور موزسه شاد قویم کنام فیاضی و تمنا در دل

در صفت عشق

طوبه روشد روشی کار عشق عقل اولمیز بونوا جی ار عشق

لارمه عشق اولور نحو کل کیم بودر این قریم سبل
 عشق جل شمشیر خورید در رابطه عالم تغوید در
 عشق عجب سوز و کدازنده در چهره امال طوازی در
 عشق عجب معنی شنید در نوره مردمک دیده در
 ساغر عشق اولسه تا بدار مجلس اولمزی بی برقرار
 کلش عشق اولسه میکند غیم جام اولمزی و اشک
 عشق قین جلوه ازدم ایدر خاطر معشوقی اودم بزم ایدر
 عشق در اسیر نهاند می نکتہ محفی دعیان در مراد
 عشق در آیینہ انوار ذات بلکه هم اول آیینہ و هم صفات
 عشق در اعیان اول جلوه حمله اشکال در سوم و صور
 عشق در اول باده لای قریم سی خوشی به جرم سی عقل کلیم
 عشق دلم باده و هم جام مدر جو عکشی عارف بسطامدر
 اولسه کد عوت عشق دولا اولمزی غیم معراج و
 عشق در اصل سخن اهل حال بلکه هم اول آیینہ و هم جمال
بطریق التخیل حکایت مود کلخی که عاشق شده شاه بغداد
 کلک مهندس منشان ادا بویله ادر قصی خیال بنا
 شکر کلستان در بغداد ده یعنی که اول بلده آباد ده
 واریدی بر کلخی غیم ماب بولمشیدی آتش عشق تاب
 بکون اولوب پادشاه شکر دوش اولدی خم باده کی پر خوش

اولدی

اولدی ده غمزه اوخت مدار حاصل افتاده بی اختیار
 بودم اولوب ریکدر شایده حیرت نظاره اول ماهید
 صبح که غمزه ایلمسه شایده حسرت و حیرت ایدر دی نگاه
 غمزه سی ایلمدی نوازش ای سایه اهل احسان ایلمه پیش ای
 وار ایدی یا نند شکر بی بود بهی آرای وزیر مشیر
 کلخی زار و الم کسرت کلخی عاشق محنتکش و غم پرور کل
 شایه اولی عشق اولوب دوش ایلمه طوح طووف حروف
 یعنی ایدر حاله عشق بیان ایندی غضبناک شکر اولمان
 بکون ایدر کنین شایه نظر اولدی نهادن انک با خبر
 سولیدی جلاده کاهولان سوعت قتلند اولم بوق سان
 ساغر عری نی کون ایلمه جسمی غلطیده خون ایلمه
 شایه همان خطمه وزیر کون دیدی که ای داور دولت قون
 رتبه شایانه بولایق دکل موتبه عدل موافق دکل
 عشق در زبور حسن و جمال عشق در آیینہ روی کمال
 اولسه مشاطه عشق اشکار عارض حسن اولمزی تا بدار
 عشق که بود لای اول جلوه غارت و تاراج شکیلا ایدر
 عشق ضروری دل ای صبر و تحمل اولم مزین کیم
 صد و فلک رتبه فیروز شاه یعنی وزیر پیر اندوز شاه
 ایندی دل شایه بود چهلیم بزم آتش نغمه ایلمه ای ایندی کوم

ایندی دل شاه انور عشق یابدی بین شمع شب افروز عشق
ایلمکه باشلادی اول باک ذات عاشق زاره نکه التفات
کورسم سیرایه بر بادید عاشق دل داده سن اولور دی شاد
عادت مالون سی اوری او ماه یفنی که اول شاه فلک بارگاه
صید کله بر کون ایدر کن کوار کوردیکه عاشق بی اختیار
کوردیکه یوق حی تی طلفت دلشده طلفت بربطتی
تاب رخ کوردیکه ایمن یوق نود تولا سن کچمنه یوق
کوردیکه کلزارنه یوق عنایه ایلمکه دهمزه دلفریب
رابطه سوزه کور کوار لازمه نادر آخر نیاز
شمع دیون دونق یواندر زلفی طرازنده ایدن شانه در
بلبل ایدر کللی نیاز آشنا کلدر ایدن آنی نیاز آشنا
ماحصلی کوردی در یونین کلدی تقیم شایم بعین
دیدیکه ای شاه معالی بنیاه محض فیوضات جناب الم
عقله در زور حسن بتان عشق در ایش مه طلقان
ایندی دل شاه محبت اند حال پریشانم ایندی نظر

ی با عی

اول بلبل عشق که چنی زار اولور کلفت عشق خیم دار اولور
اولیسی نقد رکابی چون نینز اغوش کنشای خیم خار اولور
آمدن قاصد با نامه شاه

بویل

بویل اولور مدخ دل نغمه زن رفتم انداز بساط چنی
شاید عشق و نیک افتاده بی بیکی دهنش دل داده بی
نامه محبوب بی سایه دن ما حصل اول لطف بلا غایه دن
اولی اور سوا سده بولم شوقله کم کشته راه عدم
نقوه کلکون سی شای منی عدمه رو بند اولون قطره دن
فوط تحسوله بولم اولسم هم راه تحیی ده فراموش قدم
اولی ره عشق حسن کلکشان شاطرا اندیشه ایلمه معنان
ما حصل اول حوت نوال اولی در دلجه دساره مال
شکله کلوب دیده بولم داغ دل دینه پونا بلم
کوی دلارایه چون ایندی ایلی ایدی ناله و فواید الو
ایندی اول عاشق حسن قون روی نیازی بین خوش زمین
دیدیکه نیچون اول صبح شوره اولیه افتاده سن دستیار
دیده عشق قن اول غیم غم ایلمیم نازله وضع قدم

ی با عی

ای حنله رشک اوز تاب خورشید وی عارضی سنج غیم باغ امید
قیل تیغ نکا کلکله دلی صد پاره یک لوحه عمر عاشق مد رسید
آمدن درویش و نوازش کورد شاه درویش را
بویل دیون ایلیکین آه زار اولی مه بوج شوق تابدار
دیدیکه ای تیغته بی خود عشق الفته دهنش سند

کشتن عشق اولوب دایما بلبل خوش نغمه حسرت نوا
اورهیم سن سوز قلعه جسمیکه داغ اولیمین طالب فیض سواغ
بولیم دیوب اولبت عاشقی نواز اولدی نهان تنق عود ناز
ایندی اودلداده بی خانمان کوشه غمی نیمه عطف عنان
ایلدی ایلیم اودل کوشه شمع داغ دلن افروخته

روی نیاز بود معین نهادن درویش مبتلا
اولدم ایدوب غرض نیاز دجا اولدی چمن سبزی در کویا
دیدیم که ای خالق کون و مکان تاب ده ایمن اختران
غزه خوابی ایدن مست ناز بدنگلن حوصله سوز نیاز
عاشق دلدار می کل کل ایدن اکم دل عاشقی بلبل ایدن
ایلین ایدوبی مشکین کمان تاوگ تیرنگلن جانستان
زلفی پیچیده برادر ایدن غزه خونریزی خیمه ایدن
چشمی میخانه ناز ایلین عاشقی سوخت نیاز ایلین
شیوه رفتار ایدن فتنه ساز قاصدی سوخیا بان ناز
سخت دل شای نیمه نوم قل قلبی دلپسته ازدم قیل
ایلم بوز دلیل شای کوم قیل دل شکنی ایلیم نوم
ایلیه تا اول شه ناز آشنا مرحمت حال دل بی نوا

وضع روی نیاز کون بد کاه باری و بیگ اجابت رسیدن
ناصیه سبزی نیاز ایلین اول بولدی بهی صوته اجابت وصول

ایلدی

ایلدی خاک رین اول نخل ناز سایه احسانی ایلیم سوز
کوردیکه مهر سوز تاب سوز مطلع اقبالن ایندی بوز
تابش رخساری دیوب نوا ایلدی اول کلمه بی بوی زور
ایلدی عکس رخ شاه جهان دیده درویشی نیمه گلستان
اولسم کد اولوشی موقت اولدی به افروخته سایه فکن
بولدی نیمه عاشقی بی خانمان قالب بی روح کبی تازه جان
وصلی ایلیم ایندی نواز شاهی ایلدی مست می پستی آبی
لعل بی اولدی تفقد غون قیلدی شکر باشتی زخم دردن
ایلدی دلخسته سینه اولدی شربت لعلیله هدا اگوی

خانه حکایت بد و نفع کون علی وجه الاجال

ماحصل ای کفایت صفت خورد وادی الامه بیجوده کون
بر نیچدم کوم بیله دزم آدمی ایلیم غمی غله متلیم
السمه اله جام اولوب می شکر ستمله ایدرانی شکست
اولسم اکر غمی آهالی واد اورر اگاسیلی دست صبا
السمه اله جام می شکر کوی ایلیم آبی کاسه خون چکر
لیک ایدر بوم اولور دوزگار بسط تلافی مملای شعار
بولیم در این بیله سنج که غم و کم دوق و کله عیش و ریخ

در خطاب نفس خیل اندود

ای ره عصیان اولدی دایما بی سیم نفس خیل آشنا

استیسیک رحمت رب جلیل کند که قبل عجز و خلوصی دلیل
استیسیک کعبه و صله و منول طعن کشی خار مغیلا فی اول
دایم اولی و صلته خواستگار لازم اول در کشی بجو یار
طوره همان ایل عبادت حق زین فلاح اولدی چو طاعت حق
مرحمت حق اولور فیض خواه معصیت و حاجت و عذر و گناه
استیسیک رانته رحمتی پستی نهاد ایل عبودیتی
خالق من طوره نیاز اچره اول سوز نصیحت که از اچره اول
بوگون ایدر حضرت رب رحیم بنده محتاجه لطف عظیم
بلکه ایدر سوز نیاز کی اثر باغ امید که اوله شاد ایدر
روی عبودیتی قبل دایم خوش زرا اندور در کوی با

در مناجات باری تعالی

ای کرم و لطفه خود واحد مالک کجینه فیض ابد
مبدع انار زمین و زمان فاعل ترکیب وجود جهان
بحر معاصی بی غریق اولمسم آتش جرمیله جریق اولمسم
رحمت و غفرانگی ایدون ایلمسم جرم و خطای عذر
گاه اولون بوالهوس ابتلا عقله اشفته دماغ هوا
ایلیوب اندیشه کیوی بلکه اولون شیفته موی یار
ایتدی بنی مستی شراب غرور و یوردی مباحی و صلاحه فتور
حیرت عیبانله الفتیم و سوسه جرم ایل اشفته یم

حکایت

حکایت قلب مکرر دایره ولایت بایدیو بسطی می قدس الله

نادره کویان حکایات فن ایتدی بودجه اوزره ادای سخن
قطب ارسطو منشی دورکار شیخ فلاطون خود عالی قار
کوکب معبود سیل صلیح مهر ضیا کستی و جرح فلاح
مسئله داننده اصل خود صدر کزین موبه و فیض
زهد و صلاح حیله فوید و جید حضرت شیخ العلیا بایزید
جمع مزید ان ایل بی ریا ایلیوب آذینه عازن ادا
زمره احباب ایل بی اشتباه ایلیوبین عزم ره خاتمه
کور دی سورا ایدر بو دند شیشه عقل و دلن ایتدی شکست
طوختی اولوبه آب و گل اچره غوطه خور بجه آب و حل
حضرت شیخ ایدون اولدم نگاه دیدیکه ای سایه نور اله
تویم که جایم اولمست و خفیف ایل دعا بیل بی مستغنی
ایلیوب اولدم کف لطف دراز قدری کی ایتدی آبی سوزار
ایلدی دراعه عصیان یاک ظاهری ایلدی بالجملة یاک
دیدیکه ای خالق خود و جلیل نالهم و منظومه فیض و جمیل
بو قولو که ای کرم استی خدا اولمشیکن طاهری لوت آشنا
جامه الایشی یاک ایلدم ظاهر کداری یاک ایلدم
سن اول سن شاه جهان آفرین صانع ابداع زمان و زمین
زیور ذاتک اوله نور بقا جمله اشباح فنا در فنا

درک صفاتک سنگ دایم فلهم تقفل اولم بدم بهبا
 سندی قبل باطنی جلم پاک نور پدایتله آتی تابناک
 رجت حق شیخ پدایت فیه بعدی آلوده کی دامن
 اولور ایلن بوتولک ای مسغان کم شده جرم پدایت رسان
 بن که شک درک احسانکم بار که رجت و غفرانکم
 دایم اولم ناصیه سای رجا بلکه چپین سوده عجز و ولا
 پیچ درشم می شان ربوبیت رتبه اعلای الوهیت
 سایلی و حرمان ایلر دایلمک بابه مراد اتی سدا ایلر
 ایلیم حاشا که جناب خدا سایلی در کافری یاس ایشا
 در حاتم نشیخ و درویش و شمس است این
 اولدی بودی بیا جبراله زبده نامه درویش و شاه
 اولم الهی بومر صغیر عشق فراینده پونا دپی
 بوسخی دلکش و زینبیری بوکل زیبای فویندی بی
 دیده نا ایلان ایتانی دور اولیم تا کلکی خواش سطور
 شاید نظمی اولیمق روغا دیده نا ایلر انک دایم
 بر افق ناوک خونریز قیل سینتی بواره سوتی قیل
 کورمیه زحساره گلزاری هم سبلی آسپ خزان الم
 ساغر مضمونی اولم دایم انجی افروز بساط ادا
 چو قلم دلکش و اعجاز فن انبته الله نباتا حسن
 ایلدی

ایلدی بونسخه بی طرح رتم باغ خیال بنه اوردی قلم
 عقل فلاطون حکیم روزگار کاتب معجز رتم روزگار
 رایض اندیشه بی و یوب حسن ایلدی چو نعرش خیال کذر
 لوحه ملهی بنه آهار ایدوب هر طرفن محزون اسرار ایدوب
 در معانی ندریا کله اولدی چو چو رونق دانه مار نظر
 کوردی که بر مجلس خورشید جام جرعه جامینه بیا غلام
 کوردی که بر کشتی روزگار غنیم لوی جلم بتسم نواز
 غنیم سی اولمش چند شعلای خاری دل بلبل دیومر خاوش
 آینه باغ لب آب آشکار سخی جابای دل روزگار
 دامن کلزار نه ایتمز کذر صی صی آسپ خزان کذر
 کلکی بودگاه شلفه چپین غنیم زیبای لطافت قوین ن اولمش ص
 سونق اولیمق زالم دار تیغ پوند ارشه نوبهار
 جوهری فکرت روشنیو در معانی بنه ایدوب نظر
 در نکاتن خرد نکته بین یلم اندیشه بی قویر همین
 ایلدی مستغنی و لولوانی زیور رجحان تراذوانی
 کوهر بیامده ناقص بهما اولم یاقوت مذا باشنا
 مهم قبول ایلر دیوبن زیبام ایلدی تار غنی زیبا ختام
 حرره العبد المذنب بدست یحیی فی لیلة الجمعة بوم تع غر
 من ذی القعدة **شعب** بود که خواند دعا طمع دارم
 زانکه مذنبه کنه کارم

